

ΥΠΟ
ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΩ. ΠΑΠΑΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΝΟΜΙΚΗΣ, ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ,
ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΣΤΗΝ Π.Α.Σ.Π.Ε.

Ο ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
ΤΗΣ CORTE COSTITUZIONALE

Πίνακας περιεχομένων

	σελ.
A.— Εισαγωγικά	380
B.— Το σύστημα συνταγματικής δικαιοσύνης που υιοθετεί η Ίταλία	387
1.— Ή συνταγματική θέση τής Corte Costituzionale	388
2.— Οί άρμοδιότητές της	390
I. Ή κύρια άρμοδιότητα	391
α. Πράξεις ύποκειμένες σέ έλεγχο συνταγματικότητας	391
β. Ποιά έλαττώματα έλέγχονται	397
γ. Ποιά ή ισχύς τών αποφάσεων τής Corte Costituzionale..	399
δ. Πώς άνοιγεται ή ένώπιον τής Corte Costituzionale δίκη πε- ρι άντισυνταγματικότητας	404
αα. δι' ύποβολής ένστάσεως («via incidentale»)	404
ββ. δι' έγέρσεως άγωγής («via principale»)	407
II. Οί λοιπές άρμοδιότητες	410
α. Τά καταργητικά δημοψηφίσματα	410
β. Ή σύγκρουση λειτουργιών	411
γ. Ή ποινική δικαιοδοσία	415
3.— Ή συγκρότηση τής Corte Costituzionale	418

**Ο ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ CORTE COSTITUZIONALE**

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ**

A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ὁ ἔλεγχος τῆς συνταγματικότητας τῶν νόμων ἀποτελεῖ λογικὴ συνέπεια τοῦ «αὐστηροῦ» χαρακτῆρα τοῦ Συντάγματος. Μόνο σ' ἐκείνη τὴν ἔννομη τάξη δπου ἀνάμεσα στοὺς συνήθεις νόμους (πρωτάρχειοι κανόνες) καὶ τὶς συνταγματικὲς διατάξεις (κανόνες ὑπερπρωτάρχειοι)¹ ὑπάρχει διαφοροποίηση τυπικῆς ἰσχύος (ιεραρχικὴ σχέση, θὰ λέγαμε), ἀναφαίνεται ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως εἰδικῶν ὀργάνων καὶ διαδικασιῶν γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς συμμορφώσεως τῶν πρώτων πρὸς τὶς δευτέρες.

1. Γιὰ τὴν σχέση ἀνάμεσα στοὺς «πρωτάρχειους» καὶ «ὑπερπρωτάρχειους» κανόνες δικαίου, δηλαδὴ κοινούς νόμους ἀφ' ἑνός, καὶ σύνταγμα καὶ ἰσοδύναμους κανόνες ἀφ' ἑτέρου βλ. κυρίως P. BISCARETTI DI RUFFIA *Diritto Costituzionale*, ἐκδόσεις E. Jovene, Νεάπολη 1965, σ. 106. Γενικὰ δὲ περὶ ἱεραρχίας ἀνάμεσα στοὺς κανόνες δικαίου βλ. C. MORTATI *Istituzioni di Diritto Pubblico* τόμος I, ἐκδ. CEDAM, Πάδοβα 1967, σ. 287 ἐπ., V. CRISAFULLI *Gerarchia e competenza nel sistema costituzionale delle fonti* στὴν *Riv. Trim di dir. pubbl.*, 1960 σ. 777 ἐπ. G. ZANOBINI *Gerarchia delle fonti nel nuovo ordinamento*, εἰς *Commentario costituzionale italiano*, Φλωρεντία 1950 σ. 61 ἐπ. V. CRISAFULLI *Lezioni di diritto costituzionale* II, 1, *L'ordinamento costituzionale (Le fonti)*, Cedam, Πάντοβα 1971. Ὑπερπρωτάρχειους κανόνες ἀποτελοῦν οἱ συνταγματικὲς διατάξεις, γιὰτὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση αὐτὲς δημιουργοῦν τὴν ὅλη (ιεραρχικὴ) τάξη τῶν κανόνων δικαίου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ «Κράτος». Ἡ θέση ὑπεροχῆς τῶν ὑπερπρωτάρχειων κανόνων ὑποδηλοῦται καὶ ἀπὸ τὴν ὀρολογία πού χρησιμοποιεῖται καὶ στὶς δύο γλῶσσες - μητέρες τῶν σύγχρονων γλωσσῶν: «σύνταγμα» (ἀπὸ τὸ ρῆμα «συντάσσω»), «constitutio», ἀπὸ τὸ «constituere» (: συντάσσω). Στὴν ἀμέσως ἐπόμενη βαθμίδα (κανόνες πρωτάρχειοι) μπαίνουν οἱ νόμοι. Ἀξιοσημείωτη στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ παρατήρηση τοῦ C. MORTATI ἐνθ' ἄνωτ., σ. 302 ἐπ. πού θεωρεῖ τὶς πράξεις διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἀσκεῖ τὴν ἐκτεταμένη νομοθετικὴ τῆς ἐξουσία, δηλ τὰ νομοθετικὰ διατάγματα καὶ τοὺς ἀναγκαστικούς νόμους - στὶς ὁποῖες τὸ Σύνταγμα ἀναγνωρίζει «ἰσχύ νόμου» - ὡς κανόνες ὑποπρωτάρχειους (τὸ θέμα δὲν πρέπει βέβαια νὰ συγχεταί με τὴν θεωρία τῶν «ὑπερθετικῶν» συνταγματικῶν κανόνων κλπ., γιὰ τὴν ὁποία βλ. μεταξὺ ἄλλων A. Μά ν ε σ η ς Α1 ἐγγυήσεις τῆρήσεως τοῦ Συντάγματος, I, Εἰσαγωγή, ἐκδ. τὸ Νομικόν, Θεσ/κη 1956, σ. 171 ἐπ. Γιὰ τὴν ἀνάγκη ὑπάρξεως ἑνὸς ὀργάνου συνταγματικῆς δικαιοσύνης στὶς χώρες δπου ὑπάρχει αὐστηρὸ σύνταγμα βλ. κυρίως εἰς Η.

Ὁ Ἐλεγχος αὐτὸς δὲν κατατείνει τόσο στὴν διαπίστωση τῆς τηρήσεως τῶν συνταγματικῶν διατάξεων περὶ ἀρμοδιῶν ὀργάνων καὶ διαδικασίας ἐκδόσεως («ίτερ») τοῦ συνήθους νόμου ποῦ καθορίζονται ἀπὸ τὸ Σύνταγμα (: Ἐλεγχος «τυπικῆς συνταγματικότητος», ὁ ὁποῖος κατὰ κανόνα ἀνατίθεται στὴν τακτικὴ δικαιοσύνη)². Ὅσο εἰδικῶς στὸν ἔλεγχο συμμορφώσεως τοῦ περιεχομέ-

KELSEN *Teoria generale del diritto e dello Stato* Μιλάνο 1959 (ἰταλικὴ μετάφρ.), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι: «Ἐάν τὸ Σύνταγμα προβλέπει τὴν τήρηση μᾶς ὀρισμένης διαδικασίας κατὰ τὴν θέσπιση τῶν νόμων καὶ καθορίζει ἐπίσης κάποιες διατάξεις σχετικῆς μὲ τὸ περιεχόμενο τῶν νόμων, πρέπει νὰ προβλέπει καὶ τὸ ἐνδεχόμενο παραβιάσεως τῶν διατάξεων αὐτῶν ἀπὸ τὸν νομοβῆτη. Μπορεῖ λοιπὸν στὴν περίπτωση αὐτῆ τὸ Σύνταγμα νὰ καθιδρῦει τὸ ὄργανο στὸ ὁποῖο ἀνήκει ἡ ἐξουσία νὰ ἀποφαίνεται ἐάν τηρήθηκαν ἢ ὄχι οἱ ἐν λόγῳ διατάξεις περὶ ἀσκήσεως τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου». Ἀνάλογες σκέψεις εἶχε ἐκφράσει καὶ ὁ HAMILTON (βλ. φράσεις του εἰς GALANTE GARRONE *Profilo della Costituzione*, Τορίνο 1959).

2. Ὁ «τυπικὸς» Ἐλεγχος δὲν ἀποκλείεται ὅτε ἀπὸ τὰ θεωρούμενα ὡς ἡπια Συντάγματα, γιὰτι καὶ σ' αὐτὰ ὁ νομοθέτης καλεῖται νὰ τηρήσει κατὰ τὴν νομοθετικὴν διαδικασίαν μιὰ καθιερωμένην διαδικασίαν, τὴν ὁποία προηγουμένως δὲν ἔχει φροντίσει ὁ ἴδιος νὰ μεταβάλει ρητῶς· ὁ ἔλεγχος αὐτὸς μπορεῖ νὰ γίνεται μὲ τὴν «ἐκδοση» («promulgation») τοῦ νόμου ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κράτους, ἢ ὁποία ὁμοῦς ἀποτελεῖ πράξη ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (δὲν φαίνεται ὀρθὴ ἡ ἀποψη ὅτι ἡ promulgation ἀποτελεῖ πράξη δικαστικῆς φύσεως· γιὰ μιὰ εὐρεία ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος βλ. Bartholini *La promulgazione*, Μιλάνο 1954. TESAURO *La promulgazione* εἰς *Rassegna di Dir pubbl.*, 1956, τόμος I', σ. 196. Foderaro *Considerazioni sull'istituto della promulgazione della legge*, εἰς *Rassegna di Dir pubbl.*, 1946, σ. 195. JEJE *La promulgation des lois* εἰς *ReDP*, 1918 σ. 378). Δὲν ἀποκλείεται ἡ ὑπαρξὴ καὶ δικαστικοῦ ἐλέγχου· ἕνας ὁμοῦς τέτοιος ἔλεγχος θὰ πρέπει μὲ βάση παλαιότερες σκέψεις νὰ σταματᾷ ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζουν τὰ interna corporis, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν παλαιότερη ἀποψη, ἀποκλείουν τὸ δικαίωμα ἄλλων ὀργάνων νὰ ἐλέγχουν τὴς πιστοποιήσεις τοῦ προέδρου τοῦ νομοθετικοῦ σώματος περὶ τοῦ ὅτι τηρήθηκε κ.λ.π. ἀπὸ τὸ κοινοβούλιον ὀρισμένη (ἐσωτερικὴ) διαδικασίαν· ἀν καὶ, ὅπως ἀποδεικνύεται, τελικῶς ἐπικρατεῖ ἡ τάση διαισθουσίας τοῦ δικαστικοῦ ἐλέγχου καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ interna corporis τοῦ κοινοβουλίου· ἡ τάση αὐτὴ ἐκδηλώθηκε στὴν Ἰταλία κυρίως μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ὑπ' ἀριθ. 9 τῆς 9.3.1959, ἢ ὁποία κήρυξε τὴν ἀρμοδιότητά του νὰ ἐλέγχει καὶ τὰ interna corporis (ὅπως λ.χ. τὴν ἔγκριση τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κοινοβουλίου ἢ τῆς ὀλομέλειάς του, βάσει τοῦ ἀρθροῦ 72 Σ.), γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἡ τήρηση τῶν συνταγματικῶν ἐπιταγῶν. Ὡς τότε καθολικὴ σχεδὸν ἦταν ἡ γνώμη (μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ὅπως λ.χ. Stenard *Osservazioni su alcuni problemi della formazione della legge*, εἰς *Foro Padano*, 1958 IV, σ. 62), ὅτι τὰ interna corporis ἀποτελοῦσαν ἕνα ἀπὸ τὰ «ἀβατα» τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Γιὰ τὴν νέα τὰ σπ βλ. C. CERETI *Diritto costituzionale*, ἐκδ. UTET, Τορίνο 1966, σ. 518 ἐπ., P. BARILE *Il crollo di un antico feticcio (gli) interna corporis* in una storica (ma soddisfacente) sentenza, εἰς *Giurisprudenza costituzionale*, 1959, σ. 240. AMATO *Questioni controverse intorno al controllo di costituzionalità sul procedimento di formazione della legge*, εἰς *Giurisprudenza costituzionale*, 1961 σ. 855. βλ. ἐπίσης ἐπιφυλάξεις τοῦ C. ESPOSITO *La corte Costituzionale in Parlamento*, εἰς *Giurispr. costl.*, 1959, σ. 622, ὁ ὁποῖος εἶχε πρὶν ἀπὸ 20 χρόνια ζητήσῃ τὴν ἐκδοση συντακτικοῦ νόμου ποῦ νὰ διευκρινίσει ἀκριβῶς τὴς ἐξουσίας τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου στὸ συγκομιμένο θέμα. Τὸ γαλλικὸ Σύνταγμα τοῦ 1958, ἀρθρο 61, προβλέπει ρητῶς ὅτι οἱ κανονισμοὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν σωμάτων ὑπόκεινται στὸν ἔλεγχον συνταγματικότητος τοῦ Conseil Constitutionnel πρὸ τῆς θεσεῶς τους σὲ ἰσχύ ἢ τῆς τροποποιήσεώς τους· βλ. BEATE *La suprematie de la Constitution et l' autonomie du pouvoir réglementaire des Assemblées*, P, VI, 1963, σ. 97. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι πλήρη ἐπιχειρηματολογία κατὰ τῆς θεωρίας τῶν interna corporis παραθεῖται, ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ὁ Ν.Ν. Σαρίπολος ἤδη ἀπὸ τὸ 1923· βλ. ἴδια Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 1923, σ. 360 ἐπ., ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

νοῦ τοῦ νόμου πρὸς τὶς διατάξεις τοῦ Συντάγματος (: Ἐλεγχος «οὐσιαστικῆς συνταγματικότητος»)³.

Ὅπως δείχνει ἡ ἐξέταση τῶν συστημάτων πού ἐφαρμόζονται στὶς διάφορες ἔννομες τάξεις, ὁ οὐσιαστικὸς ἔλεγχος συνταγματικότητος μπορεῖ νὰ ἀνατίθεται εἴτε στὰ ὄργανα τῆς τακτικῆς δικαιοσύνης, εἴτε σὲ εἰδικὰ δικαστικά ὄργανα εἰδικῶς συνιστώμενα (συνήθως καλούμενα «Συνταγματικά Δικαστήρια»)· εἴτε ἀκόμη καὶ σ' αὐτὰ τὰ νομοθετικά ὄργανα.

Τὸ πρῶτο σύστημα εἶναι γνωστὸ ὡς «ἀποκεντρωτικὸ» ἢ σύστημα ἀποκεντρωμένης ἢ διάχυτης συνταγματικῆς δικαιοδοσίας («giurisdizione diffusa»), γιὰτις ὅλα τὰ δικαστήρια, οἴουδήποτε βαθμοῦ καὶ δικαιοδοσίας, ἔχουν ἐξουσία ἐλέγχου τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων. Ἡ διαδικασία ἐλέγχου χωρεῖ εἴτε αὐτεπαγγέλτως, εἴτε (συνήθεστερα) κατόπιν ἐνστάσεως ἀντισυνταγματικότητος δυναμένης νὰ προταθεῖ ὑπὸ διαδίκου ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐνθα ὀφίσταται ἐκκρεμοδικία ἐναντίον διατάξεως νόμου, πού ἐφαρμόζεται κατὰ τοῦ συγκεκριμένου διαδίκου — ἢ κατὰ τοῦ κατηγορουμένου κατὰ τὴν ποινικὴν διαδικασίαν. Τὸ δεδικασμένο πού παράγει ἡ ἐκδιδόμενη ἀπόφαση περιορίζεται μόνο στὴν ἀντιμετωπισθεῖσα περίπτωση μεταξύ τῶν μερῶν, σύμφωνα με τὸ γνωστὸ δικονομικὸ ἀξίωμα «accipitur inter partes» (πρβλ. Κ. Πολ. Δικ. ἀρθρ. 324). Τὸ σύστημα αὐτὸ ἰσχύει κατὰ βάση καὶ στὴν ἑλληνικὴ ἔννομη τάξη.⁴ Τὸ πιὸ ἀντι-

3. Εἰδικότερα, ἐλέγχεται ἡ συμμόρφωση τοῦ νόμου πρὸς τοὺς κανόνες τοῦ τυπικοῦ Συντάγματος καὶ ὄχι τοῦ συντάγματος γενικῶς· ἡ διάκριση αὐτὴ εἶναι ἀναγκαία ἐν ὄψει τοῦ ὅτι μέρος τῶν κανόνων τοῦ οὐσιαστικοῦ Συντάγματος δὲν περιλαμβάνεται στὸ τυπικὸ Σύνταγμα καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν ἐξοπλίζεται μετὰ ἠδύνημένη τυπικὴ δύναμη. Γι' αὐτὸ, ἡ διαπίστωση ὅτι ἀληθῶς «συνταγματικοί» εἶναι μόνο οἱ κανόνες τοῦ τυπικοῦ Συντάγματος εἶναι νομικῶς ὀρθή (Πρβλ. Α. Μάνησης Αἰ ἐγγυήσεις τηρήσεως τοῦ Συντάγματος, I, ἐνθ' ἄνωτ., καὶ Πβ 1965, σ. 389). Μετὰ βάση τὴν παρατήρηση αὐτὴ, ὁ ἔλεγχος τῆς συνταγματικότητος τοῦ νόμου γίνεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ τυπικὸ Σύνταγμα. Σ' αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶναι σύμφωνες οἱ διαφορές ἔννομες τάξεις, οἱ ὁποῖες ὁμοῦ δὲν δίνουν ὁμοιόμορφη ἀπάντηση στὸ εἰδικότερο ἐρώτημα «μετὰ ποῖες διατάξεις τοῦ τυπικοῦ Συντάγματος πρέπει νὰ συμφωνεῖ ὁ τυπικὸς νόμος». Ἐτσι, λ.χ. στὴν Ἰταλία γίνεται δεκτὸ ὅτι πρέπει νὰ συμφωνεῖ πρὸς ὅλες τὶς διατάξεις τοῦ τυπικοῦ Συντάγματος, ἀσχετῶς τῆς φύσεως τῆς ὡς ὀργανωτικῶν, προγραμματικῶν, ἐπιτακτικῶν κλπ. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀποκλείονται ὀρισμένες κατηγορίες διατάξεων· λ.χ. στὸ Σύνταγμα τῆς ἐλεύθερης ρεπουμπλικανικῆς Ἰρλανδίας (Éire) τοῦ 1937 ἀποκλείονται ρητῶς οἱ προγραμματικῆς διατάξεις πού ἀναφέρονται σὲ «ἀρχές-κατευθύνσεις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς» (ἀρθρο 47)· ἐπίσης στὸ γαλλικὸ τοῦ 1946 ἀποκλείεται τὸ προοίμιο (ἀρθρο 93). Οἱ περιορισμοὶ σκοποῦν νὰ κάνουν τὸν ἔλεγχον συνταγματικότητος πιὸ ἐύκολο καὶ πιὸ «ἀντικειμενικὸ».

4. Κατὰ τὸ ἀρθρο 93 παρ. 4 τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος 1975 τὰ δικαστήρια ὑποχρεοῦνται νὰ μὴ ἐφαρμόζουν νόμο, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποῦ ἀντίκειται στὸ Σύνταγμα. Κατὰ τὸ ἀρθρο 100 παρ. 1 στοιχ. ε' στὸ Ἀνώτατο Εἰδικὸ Δικαστήριον, μεταξύ τῶν ἄλλων, ἀνατίθεται ἡ ἀρση τῆς ἀμφισβητήσεως περὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἀντισυνταγματικότητος, ἐὰν ἐκδόθησαν ἀντίθετες ἀποφάσεις τοῦ Σ.τ.Ε. τοῦ Α.Π. ἢ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου. Καθιερώνεται δηλ. ἕνα σύστημα «ἀποκεντρωμένης» συνταγματικῆς Δικαιοσύνης, ἀφοῦ ὅλα τὰ δικαστήρια δικαιούνται νὰ ἐλέγχουν τὴν συνταγματικότητα τῶν νόμων, ὑποχρεούμενα νὰ μὴ ἐφαρμόζουν τοὺς ἀντισυνταγματικούς. Μετὰ τὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι γιὰ πρώτη φορά εἰσάγονται στὴ χώρα μας μετὰ τὸ ἀρθρο 100 Σ. ὄργανο καὶ διαδικασία (μαζὶ μετὰ τὸν νόμο 345/1976) ἀρσεως τῆς ἀμφιβολίας πού δημιουργεῖται ἀπὸ ἀντίθετες περὶ συνταγματικότητος ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων διαφορετικῶν δικαιοδοσιῶν καὶ δὴ ἐφ' ὅσον ἡ ἀντίθεση διατηρεῖται καὶ μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἀνώτατου κα-

προσωπευτικό όμως παράδειγμα του συστήματος μας δίνουν οι 'Ηνωμένες Πολιτείες· στις όποιες, ενώ τα σπουδαιότερα θέματα μπορούν να φτάνουν διά μέσου των όμοσπονδιακών δικαστηρίων διαφόρων βαθμών δικαιοδοσίας έως το 'Ανώτατο Δικαστήριο της Ουάσιγκτον,⁵ χάρη στο ιδιόρρυθμο αγγλοσαξωτικό σύστημα του «stare decisis» ή «precedent» (που σημαίνει υποχρέωση συμμορφώσεως του δικαστού προς τις αποφάσεις διά των όποιων έχουν άποφανθεί επί συγκεκριμένου νομικού θέματος δικαστήρια ανωτέρου βαθμού⁶), σε συνδυασμό και με την έλλειψη στην χώρα αυτή άλλου είδους δικαιοδοσίας, καταλήγουμε στο σημείο ώστε η ισχύς των αποφάσεως του 'Ανωτάτου Δικαστηρίου να ξεπερνάει τους συγκεκριμένους διαδίκους κλπ., γιατί επάγεται de facto κατάργηση του νόμου έναντι πάντων.

τά δικαιοδοσία δικαστηρίου. 'Η καινοτομία ήταν αναγκαία για να θεραπεύσει την ανάγκη ύπαρξης ενότιος στην έρμηνεία των νόμων από τα άνωτατα δικαστήριά μας, κατ' άκολουθίαν δε και στην εφαρμογή των ίδιων νόμων. Το κενό ήταν αισθητό ως την εισαγωγή του Σ. 1975. 'Η απόφαση του Α. Ε. Δ. ισχύει έναντι πάντων από της δημοσιεύσεώς της, μπορεί δε να αποκτήσει και αναδρομική ισχύ «δι' ειδικώς ήτιολογημένης προς τούτο σκέψεως» της αποφάσεως του Α.Ε.Δ (νόμος 345/1976 άρθρο 51 παρ. 1 σε συνδ. με 4).

5. Το Supreme Court αποτελείται από 9 δικαστές (άρχιδικαστής-πρόεδρος και 8 μέλη). Ισόβιους, οριζόμενους από τον Πρόεδρο έγκρίσει της Γερουσίας. 'Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων άρχισε με την ιστορική δίκη Marbury κατά Madison του 1803, κατά την οποία, με την ιδιοφυή επιχειρηματολογία του, ο άρχιδικαστής Τζων Μάρσαλλ επικαλέσθηκε τον έξις λογική διαδοχή σκέψεων:

α) άποστολή των δικαστηρίων είναι ή έρμηνεία των νόμων γιά να τους εφαρμόζουν στις περιπτώσεις που φέρονται ενώπιόν τους·

β) όταν οι συγκρουόμενες διατάξεις είναι ίσοδύναμες, εφαρμόζονται οι παλιές άρχές «lex posterior derogat legi priori» και «lex specialis derogat legi generali» κλπ·

γ) όταν οι συγκρουόμενοι κανόνες είναι άνισοι, κατισχύει ο ισχυρότερος: «les superior derogat legi inferiori»· έτσι, οι συνταγματικές διατάξεις (ύπο καθεστώς αύστηρου Σύντάγματος) κατισχύουν των άπλών νόμων, όπως έξ άλλου οι νόμοι κατισχύουν των διοικητικών πράξεων·

δ) έργο του δικαστή, λοιπόν, που βρίσκεται μπροστά σε σύγκρουση νόμου προς τό Σύνταγμα, είναι να άρνηθεί την εφαρμογή του πρώτου χάριν εφαρμογής του δεύτερου.

Συναφής είναι και ή σκέψη του Α. de Tocqueville («De la démocratie en Amérique, I, Βρυξέλλες 1840, VI σ. 174 έπ·), εάν τό Σύνταγμα είναι «Le première des lois και δέν μπορεί να τροποποιηθεί με συνήθη νόμο, τότε λογικώς συνάγεται ότι τά δικαστήρια πρέπει να υπακούουν στο Σύνταγμα, προτιμώντας τό από όλους τους άλλους νόμους». Τό κείμενο της αποφάσεως στο άρχιδικαστή Μάρσαλλ, από τό τεύχος II άριθ. 78, σ. 294 του περιοδικού «The Federalist» (Ν. 'Υόρκη 1788) παραθέτει ο Ch. L. Black, jr «The People the Court», Judicial review in a democracy», έκδ. Mc Milan Ν. 'Υόρκη 1960, σ. 158 έπ., 229.

6. Τό «stare decisis», γνωστό και ως σύστημα του «precedent», άποτελεί παλαιά άρχή του άγγλικού και άμερικανικού δικαίου και σημαίνει «to stand by the things decided». Παρ' όλο όμως ότι πρόκειται για άρχή με μακροχρόνια παράδοση, τό Supreme Court δέν την άκολουθεί πάντα. Ειδικά στις περιπτώσεις έλέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, τό Supreme Court μπορεί, όποτε τό κρίνει αναγκαίο, να αλλάξει αντίληψεις, και να άγνοήσει προγενέστερη νομολογία του. 'Επί όσο χρόνο τό Supreme Court δέν αλλάζει νομολογία σε θέματα συνταγματικής έρμηνείας, ή μόνη άλλαγή που μπορεί να γίνει είναι ή διά της διαδικασίας άναθεωρήσεως («amendment»). Βλ. C. Herman Pritchett The american constitutional system, έκδ. MC Graw - Hill inc., Ν. 'Υόρκη 1976 σ. 70 έπ. Ειδικώς για τό βρετανικό δίκαιο, βλ. R.V.Cross Precedent in English law, έκδ. Oxford 1968².

Τὸ ἀμερικανικὸ σύστημα ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ ἱκανοποιητικά. Ἐνῶ δμως στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ αἰῶνος ἡ νομολογία τοῦ Supreme Court ἐπηρέασε σημαντικὰ τὶς κατευθύνσεις τῆς πολιτικῆς καὶ νομοθετικῆς ζωῆς τῆς χώρας, ἔχει κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες χάσει μεγάλο μέρος τῆς ἐπιρροῆς τῆς — μὲ ἐξαιρέση ἴσως τὸν τομέα τῆς προστασίας τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων — ὑποχωρώντας σχεδὸν πάντα στὴν βούληση τοῦ Κογκρέσσου καὶ τοῦ προέδρου, δηλαδὴ δύο ὀργάνων πού ἐκφράζουν ἀμεσώτερα τὴν λαϊκὴ βούληση.⁷

Τὸ δεῦτερο σύστημα, γνωστὸ ὡς «συγκεντρωτικὸ» ἢ σύστημα τῆς συγκεντρωτικῆς συνταγματικῆς δικαιοδοσίας, εἶναι πιὸ διαδεδομένο στὴν ἐποχὴ μας, παρ' ὅλο ὅτι δὲν στερεῖται ἐλαττωμάτων. Κατ' αὐτό, καθιδρύεται ἓνα εἰδικὸ δικαστικὸ ὄργανο, συνήθως ἀποκαλούμενο Συνταγματικὸ Δικαστήριο, τὸ ὁποῖο ἀσκεῖ τὴν συγκεκριμένη δικαιοδοσία κατ' ἀποκλειστικότητα. Ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ τὰ νομιμοποιούμενα πρὸς τοῦτο πρόσωπα — κατὰ κανόνα ὄχι ἰδιῶτες, ἀλλὰ μόνο ὠρισμένα κρατικὰ ὄργανα ἢ νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου κλπ. — φέρουν διὰ τῶν προβλεπομένων κατὰ νομοθεσίαν διαδικαστικῶν πράξεων τὸ θέμα ἐλέγχου τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων. Ἡ κηρύττουσα τὴν ἀντισυνταγματικότητα ἀπόφαση ἔχει κατὰ κανόνα ἰσχύ «erga omnes», ἱκανοποιεῖ δὲ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ θεμελιῶδες αἴτημα τῆς «βεβαιότητος τοῦ δικαίου», χάρις στὴν ὁποία ἀποφεύγεται τὸ ἀτοπο φαινόμενο ἐφαρμογῆς ἑνὸς νόμου πού σὲ ἄλλη δίκη εἶχε ἐνδεχομένως κριθεῖ ἀντισυνταγματικὸς. Κλασικὰ παραδείγματα ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἂν καὶ μὲ ἀρκετὲς ἀποκλίσεις ἀνάμεσά τους, ἔχουμε σήμερα στὴν Ὁμοσπονδιακὴ Γερμανία (Θεμελιώδης Νόμος, ἀρθρ. 93 ἐπ.), στὴν Ἰταλία (Σύνταγμα ἀρθρ. 134 ἐπ.) καὶ τὴν Αὐστρία (ἤδη ἀπὸ τὴν περίοδο τοῦ Συντάγματος 1920-1929). Ἀνάλογο σύστημα ὑπάρχει στὴν Γιουγκοσλαβία, τὴν Κύπρο, τὴν Τουρκία κ.ἄ.

Τὸ ἰταλικὸ σύστημα, παρ' ὅλο ὅτι κατὰ τὴν ταπεινὴ ἀποψὴ μας εἶναι ἀρτιώτατο, εἶναι ἐλάχιστα γνωστὸ στὴν χώρα μας καὶ ἀξίζει μιᾶς εἰδικώτερης μελέτης. Αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοδοξία τῆς παρούσης.

7. Τὴν ὄθηση αὐτὴ ἔδωσαν κυρίως οἱ ἰδέες τοῦ «new deal» καὶ ἡ μακρὰ θητεία τοῦ προέδρου Φρ. Ρούσβελτ, κατὰ τὴν ὁποία τὸ Supreme Court (στὶς ἀποφάσεις τοῦ ὁποίου, δίπλα στὴ γνώμη τῆς πλειοψηφίας τῶν δικαστῶν, ἀρχισαν νὰ παρατίθενται καὶ οἱ ἀπόψεις τῆς μειοψηφίας) ἔδειξε πιὸ μεγάλη εὐαισθησία στὰ νέα κοινωνικὰ αἰτήματα. Βλ. E r i k s s o n The Supreme Court and the New Deal, Ν. Ὑόρκη 1940. C h a n κ.ἄ. Supreme Court and Supreme Law, ἐκδ. Indiana Univ. Press, Μπλούμινγκτον 1954. Ὑπῆρξαν δμως καὶ ἐπικριτὲς τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἐπικαλούμενοι ὅτι μὲ τὸν τρόπο πού τὸ Supreme Court ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία τοῦ δημιουργεῖται ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ ἂν ἡ ἀντισυνταγματικὴ κηρύσσεται γιὰ παραβίαση τῶν θετικῶν διατάξεων ἢ τῶν ἀρχῶν πού κάθε φορά ὁ δικαστὴς μὲ πολλὰ στοιχεῖα ὑποκειμενικότητος κρίνει ὅτι περιέχονται στὸ Σύνταγμα. Γι' αὐτό, μίλησαν ἀκόμη καὶ γιὰ «κυβέρνηση τῶν δικαστῶν», οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν νὰ γίνουν ἓνα «τρίτο νομοθετικὸ σῶμα» πού περιορίζει τὴν σφαῖρα ἀρμοδιότητος τῶν ἀληθῶν («φυσικῶν») νομοθετικῶν σωμάτων. Οἱ κρίσεις αὐτὲς γενικὰ κρίνονται ὑπερβολικῆς. Βλ. C. C e r e t i ἔνθ' ἀνωτ. σ. 586. Βλέπε σειρὰ παραδειγμάτων χαρακτηριστικῶν τῶν σύγχρονων τάσεων τοῦ Supreme Court εἰς Charles A i k i n. The Supreme Court: new tendencies, εἰς La giustizia costituzionale (εἰσηγήσεις εἰς tavola rononda) ἐκδ. Valecchi, Φλωρεντία 1966.

Τὸ τρίτο σύστημα μᾶς φαίνεται ξεπερασμένο, γιατί στηρίζεται ἀμετακίνητα στὶς δογματικές ἰδέες τοῦ 19ου αἰ. περί διακρίσεως τῶν λειτουργιῶν, ἡ ὁποία τότε περιβαλλόταν μὲ ἓνα εἶδος «ιερότητας». Μὲ βάση τὴν δογματική ἀντίληψη περί διακρίσεως τῶν πολιτειακῶν λειτουργιῶν, ὁ δικαστὴς (καὶ ὁ συνταγματικός) μπορεῖ νὰ κρίνει μόνο *secundum legem*· καὶ οὐδέποτε *contra legem*. Μόνο τὰ νομοθετικά σώματα ἔχουν ἐξουσία νὰ ἐρμηνεύουν τὴν βούλησὴ τους ὡς ἐκφραστῶν τῆς λαϊκῆς θελήσεως, πού ἔχει ἤδη μορφοποιηθεῖ μέσα στὶς συνταγματικές διατάξεις τοῦ (αὐστηροῦ) συντάγματος. Πλέον δὲ τούτου, κατὰ τὸν 19ο αἰ. ἐξακολουθοῦσε νὰ κυριαρχεῖ—ἴσως ὄχι ἀδικαιολόγητα — ἡ πεποίθηση ὅτι μόνο τὸ ὄργανο πού ἐκφράζει ἀμεσώτερα τὴν λαϊκὴ βούληση, δηλαδή τὸ κοινοβούλιο, ἐργάζεται ἐξ ἀντικειμένου πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς σταθεροποιήσεως καὶ διευρύνσεως τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν. Ὅποιοδήποτε ἄλλο ὄργανο καὶ μάλιστα τὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀντιμετωπίζονταν μὲ δυσπιστία, ἀν διέθεταν ἐξουσία ἐλέγχου τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων καὶ ἀκυρώσεως κλπ. ὄσων κρίνονται ἀντισυνταγματικοί, θὰ φαλκίδευαν μᾶλλον τὶς ἐξουσίες τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας· ἔτσι, ἀντὶ φύλακας καὶ ἐγγυητὲς τῶν κρατικῶν ἐξουσιῶν, θὰ γίνονταν πάτρωνές τους καὶ κίνδυνος γιὰ τὶς λαϊκὲς ἐλευθερίες.⁸

Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐφαρμόστηκε στὴν Γαλλία τῆς 3ης Δημοκρατίας, τὴν Ἑλβετία ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Δικαστηρίου τὸ 1874⁹ κ.ἄ.

Τὸ ἴδιο σύστημα, ἀν καὶ μὲ διαμετρικὰ ἀντίθετη ἐπιχειρηματολογία — ἰδιαίτερα δὲ τὴν ἀρνηση τῆς θεωρίας τῆς διακρίσεως τῶν πολιτειακῶν λειτουργιῶν — ἐπιζεῖ σήμερα μόνο στὴν ΕΣΣΔ καὶ τὶς λαϊκὲς δημοκρατίες¹⁰, μὲ μόνη ἐξαίρεση τὴν Γιουγκοσλαβία, ὅπου μὲ βάση τὸ Σύνταγμα τοῦ 1963 λειτουργεῖ ἤδη Συνταγματικὸ Δικαστήριον.¹¹

8. C. Cereti, ἐνθ' ἄνωτ, σ. 584.

9. Ἐνώπιον τοῦ ὁποίου μποροῦν νὰ προσβληθοῦν εὐθέως διὰ προσφυγῆς (*recours de droit public* ο *staatsrechtliche Beschwerde*), ἡ δι' ἐνστάσεως μόνο οἱ καντονιακοὶ νόμοι καὶ οὐδέποτε οἱ ὁμοσπονδιακοί. B. Ant. Favre *Droit constitutionnel suisse*, Edition universitaires, Φράϊμπουργκ 1966, σ. 427, ἐπ. M. Cappelletti *La giurisdizione costituzionale delle liberta* ἐκδ. Giuffrè Μιλάνο 1955, σ. 23-25.

10. Ἀνάπτυξη τῆς μαρξιστικῆς ἐπιχειρηματολογίας βλ. κυρίως A.Y. Vyshinsky *The law of the Soviet state*, ἐκδ. Mc Millan, N. Ὑόρκη 1961, σ. 337 ἐπ. Ἀξίζει ἴσως νὰ ἐπισημάνουμε τὸ γεγονός ὅτι Γαλλία καὶ Εσοδ φτάνουν στὴν ἴδια κατάληξη νὰ ἀρνοῦνται τὸν δικαστικὸ ἔλεγχο συνταγματικότητος, ἀλλὰ μὲ διαμετρικὰ ἀντίθετη αἰτιολογία, ἐπικαλούμενες καὶ οἱ δύο τὴν θεωρία περί διακρίσεως τῶν πολιτειακῶν λειτουργιῶν: ἡ πρώτη ἐπειδὴ τὴν δέχεται· ἡ δευτέρα γιὰ τὴν ἀρνεῖται.

11. Ἄρθρα 241-251 τοῦ Γιουγκοσλαβικοῦ Συντάγματος τῆς 7.4.1963 καὶ νόμος τοῦ Δεκεμβρίου 1963 περί συνταγματικοῦ δικαστηρίου: βλ. R o z m a r y n *La Constitution, loi fondamentale de l'État socialiste*, ἐς P. Biscaretti di Ruffia/S. Rozmaryn *La Constitution comtale loi fondamentale dans l'État socialistes*, ἐκδ. Giappichelli, Τορίνο 1966, σ. 111 ἐπ. Ἐπίσης G. F r a n c h i *Note sulla giurisdizione costituzionale jugoslava*, ἐς Riv Trim Proc., 1966, σ. 397 ἐπ.

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι σὲ μερικές ἐννομες τάξεις — μὲ κάποια ἀπόκλιση καὶ ἀπὸ τὰ τρία κλασικά συστήματα — καθιεροῦνται ἀποκλειστικὴ δικαιοδοσία ἄλλοτε τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς τακτικῆς δικαιοσύνης καὶ ἄλλοτε ἐνὸς εἰδικοῦ ὄργανου, ἢ φύση τοῦ ὁποίου καὶ δὴ ὡς «δικαστηρίου» ἀμφισβητεῖται, ὅπως λ.χ. ἡ *Comité Constitutionnel* τῆς Γαλλίας τοῦ 1946¹² καὶ τὸ *Conseil Constitutionnel* ὑπὸ τὸ γκωλλικὸ Σύνταγμα τοῦ 1958¹³, τὸ ὁποῖο διενεργεῖ προληπτικὸ ἔλεγχο συνταγματικότητος κατὰ τὴν διαδικασία ἐκδόσεως (τελειώσεως) τοῦ νόμου. Ἄν τὸ ὄργανο αὐτό, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση ὑποβαλλόμενη συνήθως ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κράτους, ἐκφέρει γνώμη ἀρνητικῆ, ἀναστεύεται ἢ διαδικασία ἐκδόσεως τοῦ νόμου.

Ἄπὸ ὄσα ἐκτίθενται πρὸ πάνω, προκύπτει ὅτι ἡ παρούσα μελέτη ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὸν δικαστικὸ ἔλεγχο ποῦ εἶναι πάντα «κατασταλτικός» καὶ δὲν καταπιάνεται μὲ τὸν ἔλεγχο ποῦ μπορεῖ νὰ γίνῃ πρὶν ἀπὸ τὴν δημοσίευση τοῦ νόμου («προληπτικός» ἔλεγχος), τὸν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἀσκεῖ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους «ἐκδίδων» τὸν νόμο.¹⁴

12. Ἡ *Comité Constitutionnel* εἶχε ἰδρυθεῖ μὲ βάση τὰ ἀρθρα 91 καὶ 93 τοῦ Συντάγματος 1946. Πρόεδρος τῆς ἦταν ὁ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας καὶ μέλη τῆς οἱ πρόεδροι τῶν δύο κλάδων τοῦ κοινοβουλίου, 7 μέλη τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ 3 τοῦ συμβουλίου τῆς δημοκρατίας. Ὑστερα ἀπὸ κοινὴ αἴτηση τοῦ π.τ.δ καὶ τοῦ προέδρου τῆς ἐθνοσυνελεύσεως (κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς λαμβανομένης κατὰ πλειοψηφία) ἐξέφραζε τὴν γνώμη τοῦ π.τ.δ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νόμου. Βλ. *Lemasurier* *La Constitution de 1946 et le controle juridictionnel du legislateur*, Παρίσι 1954.

13. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 9 μέλη, ὀριζόμενα ἀνὰ 3 ἀπὸ τὸν π.τ.δ., τὸν πρόεδρο τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τὸν πρόεδρο τῆς γερούσιας, μὲ 9ετῆ θητεία μὴ ἀνανεούμενη. Μετέχουν ἐπίσης *ex officio* οἱ πρῶν πτδ. Βλ. *L. Philip Les attributions et le rôle du C.C. en matière d' elections et de referendum*, *ReDP* 1962, σ. 46 ἑπ. *A. Tunç* *The fifth republic, the legislative power and constitutional review*, *AJCL* ix, 1960, σ. 335 ἑπ. Ἐπίσης Δ. Βλάχος. Ἡ ἔρευνα τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων, Ἀθήναι 1953 σ. 139 ἑπ.

14. Γιὰ τὸν προληπτικὸ ἔλεγχο συνταγματικότητος βλ. ἀρθρα 73 παρ. 1 καὶ 87 παρ. 5 ἰταλικοῦ Σ., κατὰ τὰ ὁποῖα «οἱ νόμοι ἐκδίδονται ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς δημοκρατίας μέσα σὲ ἕνα μῆνα ἀπὸ τῆς ψηφισέως τους». Βλ. ἐπίσης τὸ ἀντίστοιχο ἀρθρο 42 τοῦ ἑλληνικοῦ Σ. Μὲ τὴν διαφορά ὅτι, ἐνῶ στὸ ἰταλικὸ Σ. ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους μόνον ἐκδίδει (: «promulga») τοὺς νόμους, στὸ ἑλληνικὸ (42, παρ. 1) τοὺς «κυροῖ, ἐκδίδει καὶ δημοσιεύει». Δηλαδή, στὸ ἰταλικὸ Σ. ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους οὔτε κυρώνει οὔτε δημοσιεύει τοὺς νόμους· διότι, ἢ μὲν κύρωση τοῦ ἀφαιρέθηκε, ἢ δὲ δημοσίευση γίνεται ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ δικαιοσύνης (δὲν εἶναι ἑπομένως ἀκριβῆς ἡ παρατήρηση τοῦ Α. Μάνεση στὴν μελέτη του «Ἡ νομικοπολιτικὴ θέση τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας κατὰ τὸ κυβερνητικὸ σχέδιο Συντάγματος», *NoB* 1975 σ. 459, ὅτι ὁ π.τ.δ. στὴν Ἰταλία κάνει καὶ τὴν δημοσίευση τῶν νόμων καὶ δὴ βάσει τοῦ ἀρθρου 70 Σ., τὸ ὁποῖο ἄλλωστε δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ θέμα· ὁ ἰταλὸς πρόεδρος κάνει μόνον τὴν «promulgazione» (ἐκδοση) τοῦ νόμου, βάσει τῶν ἀρθρων 73 παρ. 1 καὶ 87 παρ. 5· τὴν δημοσίευση κάνει ὁ ὑπουργὸς δικαιοσύνης· βλ. *P. Bisceglia di Ruffia*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 378 ἑπ.). Φαίνεται τελικῶς ὅτι ἡ κύρωση εἶναι ἢ πράξη μὲ τὴν ὁποία ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους, ὡς παράγων τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας, «συμπράττει» στὴν ἀσκηση τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου, δηλώνοντας τὴν συναίνεσή του γιὰ τὴν «σκοπιμότητα» τοῦ νόμου. Καὶ ὅτι ἡ «ἐκδοση» εἶναι ἢ πράξη μὲ τὴν ὁποία ὁ πρόεδρος, ὡς παράγων τῆς ἐκτελεστικῆς λειτουργίας, βεβαιώνει ὅτι ὁ νόμος καταρτίσθηκε κατὰ τὸ «iteg» ποῦ ὀρίζεται ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, κάνοντας ἔτσι ἕνα «προληπτικὸ» ἔλεγχο τυπικῆς συνταγματικότητος. Παρ' ὅλη τὴν μακρὰ διαφωνία περὶ τὴν φύση καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν δύο πράξεων, ἢ διάκρισή τους τελικὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει πρακτικὴ σημασία, ἀφοῦ ἡ συνταγματικὴ

B. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΠΟΥ ΥΙΟΘΕΤΕΙ Η ΙΤΑΛΙΑ

Τό σύστημα έλέγχου τής συνταγματικότητας τών νόμων που ακολουθεῖ ἡ Ἰταλία ἀνήκει στήν συγκεντρωτική δικαιοδοσία.

Συγκεκριμένα, ὁ έλεγχος τής συνταγματικότητας τοῦ περιεχομένου τών νόμων καί ἐν γένει τών πράξεων που ἔχουν νομοθετικό περιεχόμενο ἢ ἐξισώνονται πρὸς αὐτούς (Έλεγχος «οὐσιαστικῆς» συνταγματικότητας) ἀνήκει ἀποκλειστικῶς στοῦ Συνταγματικό Δικαστήριο (Corte Costituzionale). Παρὰλληλως ὁμως διατηροῦνται καί κάποια στοιχεῖα ἀπό τό σύστημα τής «ἀποκεντρωτικῆς δικαιοδοσίας», γιατί προβλέπεται ἡ συνύπαρξη δύο διαφορετικῶν διαδικασιῶν· καί δῆ:

α) αὐτῆς που διανοίγεται *in via incidentale*, δηλαδή «παρεμπιπτόντως», διὰ τής ὑποβολῆς ἐνστάσεως ἀντισυνταγματικότητας σέ περιπτώσεις ὅπου γίνεται ἐφαρμογή τοῦ συγκεκριμένου νόμου· καί

β) ἐκείνης, που διανοίγεται κατ' ἐυθεΐαν, δηλαδή *in via principale*, διὰ τής ἐγέρσεως κυρίας ἀγωγῆς περὶ ἀντισυνταγματικότητας πρὶν ἢ ἀνεξάρτητα ἀπό ὅποιαδήποτε συγκεκριμένη ἐφαρμογή τοῦ θεωρουμένου ὡς ἀντισυνταγματικοῦ νόμου.

Οὐδέποτε τό Συνταγματικό Δικαστήριο δικαιούται νά ἐπιληφθεῖ αὐτεπαγγέλτως.

Κατά πᾶσα περίπτωση ὁμως ἡ κηρύττουσα τὴν ἀντισυνταγματικότητα ἀπόφαση, ἀπό τὴν ἐπομένη τῆς δημοσιεύσεώς της στήν ἐφημερίδα τῆς κυβερ-

πραγματικότητα μᾶς λέγει ὅτι γίνονται διὰ μιάς καί τῆς αὐτῆς πράξεως. Βλ. ἐπὶ τοῦ θέματος ἐιδική μονογραφία τοῦ F. C u o c c o l o *Il rinvio presidenziale nella formazione delle leggi*, ἐκδ. Giuffrè, Μιλάνο 1955, σ. 47 ἐπ. καί τό κλασικό ἔργο τοῦ C. E s p o s i t o *La validità delle leggi*, ἐκδ. Cedam, Πάδοβα 1934. Ἀντίθετες ἀπόψεις ἐκφράζει ὁ P. B i s c a r e t t i d i R u f f i a, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 380 ἐπ. Ἀπό τοὺς δικούς μας βλ. Ν. Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο ς *Σύστημα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου τῆς Ἑλλάδος*, τ. Β' 1923, σ. 110 ἐπ., στὸν ὅποιο παραπέμπουν καί οἱ νεώτεροι. Γ. Π α χ α τ ῆ ς *Σύστημα τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος διοικητικοῦ δικαίου*, Ἀθῆναι 1960, σ. 118, Χ. Σ γ ο υ ρ ῖ τ σ α ς *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τ. Β', τεῦχος Α', Ἀθῆναι 1964, σ. 28 ἐπ., Κ. Γ ε ω ρ γ ὀ π ο υ λ ο ς *Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον* τεῦχος Β', Ἀθῆναι 1969, σ. 48 καί Γ. Κ α σ ι μ ᾶ τ η ς *Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Συντάγματος 1975 ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ καί ἐπὶ τοῦ δημοσίου δικαίου* (εἰσηγήσεις), (δημοσιεύματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Διεθνῶς καί Ἀλλοδαποῦ Δικαίου), Ἀθῆναι 1976, σ. 124 ἐπ. Ἐκφεύγει φυσικά ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς παρούσης μελέτης ἡ ἔρευνα τῶν λοιπῶν κατασταλτικῶν ἐγγυήσεων τῆς τῆς Συντάγματος οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν, κατ' ἀναλογία τῶν ὄσων ἰσχύουν καί μὲ τὴν ἀποστολή τῆς συνταγματικῆς δικαιοσύνης - ἡ ὁποία καί αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐγγύηση (κατὰ κᾶνονα κατασταλτικῆ) τῆς τῆς Συντάγματος - στήν παρεμπόδιση τῆς ἐφαρμογῆς ἀντισυνταγματικῶν διατάξεων κλπ. Τέτοια κατασταλτικὴ ἐγγύηση ἀποτελεῖ λ.χ. ἡ καθιέρωση εὐθύνῆς τῶν πολιτικῶν ὀργάνων που παραβιάζουν τὶς ἐπιταγῆς τοῦ Συντάγματος. Ἰδιόρρυθμη μορφή κατασταλτικῆς ἐγγυήσεως τῆς τῆς Συντάγματος μπορεῖ νά θεωρηθεῖ τό δικαίωμα ἀντιστάσεως τῶν πολιτῶν κατὰ ἀντισυνταγματικῶν πράξεων (πρβλ ἄρθρο 120 παρ. 4 ἑλληνικοῦ Σ.). Βλ. περισσότερα εἰς Κ. Γ ε ω ρ γ ὀ π ο υ λ ο ς *Στοιχεῖα Συνταγματικοῦ Δικαίου*, τόμος Α' Ἀθῆναι 1968 ἐπ., Χ. Σ γ ο υ ρ ῖ τ σ α ς *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τόμος Α, ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθῆναι 1965³, σ. 67 ἐπ.

νήσεως, καθιστᾶ τὸν νόμο ἀνίσχυρο *erga omnes* (ἄρθ. 136 Σ.), χωρίς νὰ χωρεῖ κατά τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἔνδικο μέσο (ἄρθρ. 137 Σ.).¹⁵

1. — Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ CORTE COSTITUZIONALE

Μέσα στὰ πλαίσια τῆς συνταγματικῆς τάξεως, τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριο (ἄρθρα 134 ἕως 137 Σ.)¹⁶ ἀποτελεῖ ἄμεσο πολιτειακὸ ὄργανο¹⁷, πού ἀπολαμβάνει ἀπόλυτης ἀνεξαρτησίας καὶ ἀνευθύνου. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι λειτουργεῖ ὡς δικαστήριο, δὲν ἀνήκει στὴν ὑπὸ στενὴ ἔννοια δικαστικὴ λειτουργία.

Πράγματι, τὸ ἰταλικὸ Σύνταγμα, κατ' ἀντίθετη πρὸς τὸ δυτικογερμανικὸ (ἄρθρο 92), δὲν κατατάσσει τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριο στὰ ὄργανα τῆς δικαστικῆς λειτουργίας.

Στὴν ἀντίληψη τοῦ ἰταλοῦ συντακτικοῦ νομοθέτη, ἡ Corte Costituzionale ἀποτελεῖ ὄργανο μικτῆς φύσεως, ἥτοι πολιτικό-δικαστικὸ καὶ ὡς τέτοιο παραμένει ἔξω ἀπὸ τὶς τρεῖς κλασικὲς πολιτειακὲς λειτουργίες, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἐπιτέλεση τῆς ἀποστολῆς του τηρεῖ τοὺς δικονομικοὺς τύπους πού προσιδιάζουν σὲ ὅλα τὰ δικαστήρια,¹⁸ ἀλλὰ πού τελικὰ μὲ τὶς ἀποφάσεις του ἀσκεῖ «οὐσιαστικά» νομοθετικὴ δράση (βλ. περαιτέρω).

15. G. Azzariti Sulla illegittimità costituzionale della leggi, εἰς Riv. Trim. Dir. e Proc. Civ., 1959, σ. 437 ἑπ., A. Sandulli Natura, funzioni ed effetti delle pronuncie della C.C. sulla legittimità della leggi, εἰς Riv. Trim. Proc. 1959, σ. 23 ἑπ., A. B. B. a m o n t e Il processo costituzionale italiano, Νεάλοπη 1962.

16. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συνταγματικὲς αὐτὲς διατάξεις κριθῆκε ἀναγκαῖα ἡ ἔκδοσις συμπληρωματικῶς τριῶν συντακτικῶν νόμων (ὑπ' ἀριθ. 1/1948, 1/1953 καὶ 2/1967) καὶ δύο κοινῶν νόμων (ὑπ' ἀριθ. 87/1953 καὶ 265/1958). Γιά τὴν θέση τῆς Corte Costituzionale στὸ συνταγματικὸ πλαίσιο βλέπε διαφορετικὲς ἀπόψεις εἰς M. C a p p e l l e t t i La giustizia costituzionale in Italia εἰς Giurispr. cost. le 1960, V. C r i s a f u l l i Le funzioni della C.C. nella dinamica del sistema: esperienze e prospettive, εἰς Riv. Dir. Proc., 1966, B o g n e t t i La C.C. e la sua partecipazione alla funzione d' indirizzo dello Stato nel presente momento storico, εἰς Ann. Univ. Urbino, 1967. R o e h r s s e n Il controllo giurisdizionale sulla costituzionalità delle leggi in Italia, εἰς Resp. e Dial. 1972.

17. Γενικῶς, ἄμεσα (ἢ κατὰ τὴν ἰταλικὴ ὁρολογία «συνταγματικά») ὄργανα θεωροῦνται ἐκεῖνα πού βρίσκονται στὴν κορυφὴ τῆς κρατικῆς οργανώσεως, ἡ ὑπαρξὴ τῶν ὁποίων εἶναι θεμελιώδης γιὰ τὸ κράτος, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν καὶ προσδιορίζουν τὴν κυρίαρχη βούλησή του, ἀποτελοῦν διαφορετικὰ κέντρα πολιτικῆς δυνάμεως καὶ ἐξουσίας, ἐφοδιασμένα μὲ ὑπεροχή, μὴ ἐξαρτώμενα ἀπὸ ἄλλα ὄργανα, πηγὴ τῆς ἐξουσίας τῶν ἔχοντα τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖο ρυθμίζει ἐπίσης τὶς μεταξὺ τους σχέσεις καὶ ἐγγυᾶται τὴν ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τους, κατευθύνοντα καὶ ἐλέγχοντα τὴν δράση τῶν ἄλλων ὀργάνων πού παίρνουν τὴν ἀρμοδιότητά τους ἀπὸ τὰ «συνταγματικά» ὄργανα: τὰ ὄργανα αὐτὰ δίνουν τελικῶς τὴν μορφή τοῦ κράτους καὶ συγκεκριμενοποιοῦν τὴν ἔννομη τάξη του. Βλ. S. R o m a n o Nozione e natura degli organi costituzionali dello Stato, εἰς «Scritti minori», I σ. 1 ἑπ., C. M o r t a t i, ἔνθ' ἄνωγ, τ. I', σ. 187.

18. Ὡς ἐξωτερικὰ στοιχεῖα πού δίνουν στὴν Corte Costituzionale τὸν χαρακτήρα (καὶ δικαιοδοτικὸ ὄργανο) μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν ἐνδεικτικῶς τὰ ἑξῆς: ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἀπὸ τὸ Σύνταγμα ὡς Corte (: δικαστηρίου) (134 Σ) καὶ τῶν μελῶν του ὡς giudici (: δικαστῶν) (137 Σ), ἡ συσχέτιση τῶν ἀποδοχῶν τῶν μελῶν του μὲ τὶς τῶν ἄλλων δικαστῶν (συντακτ. νόμος

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἶναι μόνο δικαστήριο ὑπὸ τὴν στενὴ ἔννοια, στερεῖται τῆς ἐξουσίας νὰ κρίνει προσφυγές ἢ ἄλλα ἔνδικο μέσα προτεινόμενα κατ' εὐθείαν ἐνώπιόν του ἀπὸ ἰδιῶτες ἐναντίον τῶν νόμων ἢ ἀποφάσεων πού παρὰβιάζουσαν συνταγματικῶς κατοχυρωμένα δικαιώματα.¹⁹

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ Ἰταλὸς συνταγματικὸς δικαστὴς μπορεῖ μὲν νὰ περιορίζεται μόνο σὲ νομικὰ πλαίσια καὶ νὰ προσπαθεῖ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι δικασταί, νὰ ἀνεύρει τὴν βούληση τοῦ συντακτικοῦ νομοθέτη καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσει στὸν προσβαλλόμενο ἱεραχικὰ κατώτερο κανόνα δικαίου· δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ προβεῖ σὲ ἐκτιμήσεις μὲ βάση τὴν ἐπιείκεια ἢ τὴν σκοπιμότητα ἢ τὴν χρησιμότητα κλπ., πρὸς τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ προσβλέπει ἢ ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του συγκεκριμένη πολιτειακὴ πράξη²⁰, ὅπως μποροῦν νὰ κάνουν οἱ ἄλλοι δικασταί. Γι' αὐτό, τὸ δεδικασμένο τῶν ἀποφάσεών του, κατ' ἀντίθεση πρὸς ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν λοιπῶν δικαστῶν, δὲν περιορίζεται μόνο μεταξὺ τῶν διαδίκων στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται *erga omnes* (βλ. παρακάτω).

Ἡ *Corte Costituzionale*, καθὼ μέρος εἶναι δικαστήριο, δὲν μπορεῖ νὰ καταταγεῖ ὅτε ἀνάμεσα στὰ «ἀνώτατα» δικαστήρια τῆς Ἰταλίας²¹, γιατί στὸ εἶδος τῆς δικαιοδοσίας τῆς δὲν ὑπάρχουν δικαστήρια ἱεραρχικῶς κατώτερα αὐτῆς. Εἶναι τὸ «μόνο» ὄργανο συνταγματικῆς δικαιοσύνης, πού ἀποφαίνεται σὲ πρῶτο καὶ τελευταῖο βαθμό. Ἄλλωστε, ἡ Ἰταλία, ἀπὸ πλευρᾶς νομικῆς ὀργανώσεως τῆς ἐπικρατείας τῆς, μπορεῖ, μὲ βάση τὸ ἰσχύον ρεπουμπλικανικὸ Σύνταγμα, νὰ ἔχει παύσει πλέον νὰ ἀποτελεῖ ἐνιαῖο κράτος· δὲν μετατράπηκε ὁμως σὲ ὁμοσπονδιακὸ, γιατί ὀργανώθηκε κατὰ ἓνα νέο ἐνδιάμεσο σύστημα βασιζόμενο στὴν ὑπαρξὴ αὐτόνομων Περιφερειῶν (πού ὀνομάζονται «*Regioni*»· οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴ φύση τους στεροῦνται δικαστικῆς ἐξουσίας, κατὰ μείζονα δὲ λόγο στεροῦνται ἐξουσίας ἀσκήσεως συνταγματικῆς δικαιοσύνης²². Ὅποτε

1/1953), ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ἀποφάσεων του ὡς *sentenze* καὶ *ordinanze* (v. 87/1953) πού χρησιμοποιοῦνται στὶς δικαστικῆς ἀποφάσεις· ἡ χρησιμοποίησις τῆς δικονομίας τοῦ Σ.τ.Ε. (v. 87/1953) κ.ο.κ. Βλ. Γ. Χουβαρδάς. Τὸ πρόβλημα τῶν συνταγματικῶν ἐγγυήσεων καὶ ἡ συνταγματικὴ δικαιοσύνη ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ· συμβολὴ εἰς τὴν Ἱδρυσιν ἑλληνικοῦ συνταγματικοῦ δικαστηρίου, Ἀθήναι 1964, σ. 88 ἐπ.

19. Ἀντίθετα, στὸ δυτικογερμανικὸ σύστημα ὁποῖος προσβάλλεται ἀπὸ τὶς κρατικῆς ἐξουσίας στὰ θεμελιώδη δικαιώματά του, τὰ ὁποῖα ἐγγυᾶται τὸ Σύνταγμα, μπορεῖ νὰ προσφύγει στὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριο (Σύνταγμα ἄρθρο 93, παρ. 1 ἄρ. 1α - 4β σὲ συνδ. μὲ τὰ ἄρθρα 90 ἐπ. τοῦ νόμου περὶ τοῦ Ὁμοσπ. Συνταγμ. Δικαστηρίου (BVerfGG). Βλ. πλείονα εἰς Δ.Λ. Κυριαζὴς Γουβέλης. Περί τοῦ Συνταγματικῶν Δίκαιον (τὸ Ὁμοσπονδιακῶν Συνταγματικῶν Δικαστηρίων), σειρά *Jus publicum*, Ἀθήναι 1964, σ. 11.

20. C. Cereti, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 591.

21. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὅτε στὴν Ὁμοσπονδιακῆ Γερμανίᾳ τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριο κατατάσσεται στὰ ἀνώτατα δικαστήρια, παρόλο ὅτι στὶς ὁμόσπονδες χώρες (*Länder*) ὑπάρχουν κατ' ἴδιαν συνταγματικὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν ὑπέχουν ἐναντι αὐτοῦ ἱεραρχικὴ ἐξάρτησις. Βλ. πλείονα εἰς W. J. Habscheid, Τὸ Ὁμοσπονδιακῶν Συνταγματικῶν Δικαστηρίων κλπ. εἰς *NoB* 1973, σ. 305 ἐπ. (μετάφρ. Ι. Ψωμάς). Ἐπίσης Δ.Λ. Κυριαζὴς - Γουβέλης, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 3.

22. Βλ. V. Papagrigoriou *Lo Stato regionale come forma intermedia tra lo stato unitario e lo stato federale (la natura giuridica dell' ente Regione)*, Ρώμη 1974, σ. 83 ἐπ.

καί ἀπό τὴν ἀποψη αὐτὴ δὲν κριθῆκε σκόπιμο νὰ εἰσαχθοῦν διάφοροι βαθμοὶ συνταγματικῆς δικαιοδοσίας. Τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ στὸ δυτικογερμανικὸ σύστημα, ποὺ εἶναι ὁμοσπονδιακὸ, τὰ συνταγματικὰ δικαστήρια τῶν Länder δὲν εἶναι ἱεραρχικῶς κατώτερα τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, ἀλλὰ ἀνεξάρτητα αὐτοῦ.

Ἡ Corte Costituzionale δηλαδὴ, ὄχι μόνον εἶναι ὄργανο μικτῆς φύσεως, πολιτικο-δικαστικὸ· εἶναι ἐπὶ πλέον, στὰ πλαίσια τῆς δικαιοδοσίας του, ὄργανο «μοναδικό» (unicum) καὶ «ἐκτός» ἱεραρχίας.

2. — ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ

Τὶς ἀκριβεῖς ἀρμοδιότητες τῆς Corte Costituzionale καθορίζει τὸ ἀρθρο 134 Σ., κατὰ τὸ ὁποῖο: «Τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον ἀποφαίνεται: 1) περὶ τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων καὶ τῶν πράξεων ποὺ ἔχουν ἰσχύ νόμου τοῦ Κράτους καὶ τῶν αὐτόνομων Περιφερειῶν (Regioni)· 2) ἐπὶ τῶν συγκρούσεων ἀρμοδιοτήτων ἀνάμεσα στὶς πολιτειακὲς λειτουργίες καὶ αὐτὲς ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ τὶς αὐτόνομες Περιφέρειες, καθὼς καὶ ἀνάμεσα στὶς αὐτόνομες Περιφέρειες (Regioni)· 3) ἐπὶ τῶν κατηγοριῶν κατὰ τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν ὑπουργῶν βάσει τοῦ Συντάγματος».

Στὸν κατάλογο τῶν ἐν λόγῳ θεμάτων τὸ ἀρθρ. 2 τοῦ συντακτικοῦ νόμου²³ («legge costituzionale») 1/11.3.1953 πρόσθεσε καὶ τὸν ἔλεγχο περὶ τοῦ παραδεκτοῦ τῶν αἰτήσεων διεξαγωγῆς καταργητικοῦ δημοψηφίσματος κατὰ νόμων, ποὺ μποροῦν νὰ ὑποβάλουν, βάσει τοῦ ἀρθρ. 75 Σ., πεντακόσιες τουλάχιστον χιλιάδες ψηφοφόρων ἢ τὰ νομοθετικὰ σώματα πέντε τουλάχιστον αὐτόνομων Περιφερειῶν («Consigli regionali»).

23. Κατὰ τὴν ἀποψή μας, στὴν ἀπόδοση τοῦ ὄρου «Legge costituzionale», ἀντὶ τοῦ ὄρου «συνταγματικὸς» νόμος, εἶναι προτιμητέος ὁ ὄρος «*συντακτικὸς*» νόμος, ποὺ χρησιμοποιοῦμε ἤδη στὴν παρούσα ἐργασία. Ἀποφεύγεται ἔτσι ἡ σύγχυση μὲ τὸν «συνταγματικὸ νόμο» ὡς νόμο ὁ ὁποῖος, κατ' ἀντίθετη πρὸς τὸν «ἀντισυνταγματικὸ», κρίνεται ὡς «σύμφωνος» μὲ τὸ Σύνταγμα (περίπτωση ὄρου ὀρθῶς χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος)· καὶ ἐπὶ πλέον τηρεῖται ἔτσι κάποια συνέπεια στὴν νομικὴ ὀρολογία, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖ ἀκριβῶς τὸν ὄρο «συντακτικὸς» γιὰ νὰ ὑποδηλώσει πολιτειακὲς πράξεις *συντακτικοῦ* χαρακτήρα, ἥτοι ἀξημέννης, ἐναντι τῶν συνήθων νόμων, τυπικῆς ἰσχύος. Ὑπὸ τὴν ἐννοια αὐτὴ ἔχει ἄλλωστε καθιερωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τὴν νομολογία ὁ ὄρος «συντακτικὴ πράξη». Πρβλ. καὶ τοὺς ὄρους (ἀναγκαστικά) «*συντακτικὰ διατάγματα*» ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Γ. Φ α ρ δ ἤ ς· Δικαιοσύνη ΙΓ' σ. 385 ἐπ. ἐπίσης «συντακτικαὶ ἀποφάσεις» ποὺ χρησιμοποιήθηκε τὸ 1926 ἐπὶ δικτατορίας Θ. Παγκάλου. Ἦδη τὸν ὄρο «συντακτικὸς νόμος» χρησιμοποιεῖ ὁ Ν.Ν. Σαρίπολος, ἐνθ' ἄνωτ, σ. 197. Γενικῶς, στὴν ἰταλικὴ συνταγματικὴ τάξη οἱ συντακτικοὶ νόμοι ἀποτελοῦν ἐκφράσεις τῆς ὑπὸ εὐρεία ἐννοια *συντακτικῆς* ἐξουσίας, ἔργο τῆς ὁποίας εἶναι, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἡ τροποποίησις καὶ συμπλήρωσις τῶν διατάξεων τοῦ τυπικοῦ Συντάγματος. Οἱ νόμοι αὐτοὶ μποροῦν νὰ τροποποιήσουν τὸ Σύνταγμα. Κατισχύουν δὲ αὐτοῦ βάσει τῆς ἀρχῆς «*generi per speciem derogatur*» ὡς-ὅτις διέπουν εἰδικῶς θέμα τὸ ὁποῖο γενικῶς μόνον ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ Σύνταγμα. Μοναδικὸ δριὺ τὸς εἶναι τὸ ἀρθρο 139 Σ. ποὺ κηρύσσει τὸ μὴ ἀναθεωρητὸ τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἀρχῆς. Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ συντακτικοῦ νόμου προβλέπεται φυσικὰ διαδικασία πρὸ ἀδοστηρῆ ἐναντι τῆς τῶν κοινῶν νόμων. Βλ. T e s a u r o Istituzioni di diritto pubblico, ἐκδ. UTET, Τορίνο 1959. C. L a v a g n a Istituzioni di diritto pubblico, ἐκδ. UTET, Τορίνο 1973, σ. 477, ἐπ.

Ι. Ἡ κύρια ἀρμοδιότητα

Ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῶν, κυριώτερη εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἀναφερόμενη στὸν ἔλεγχο τῆς συνταγματικότητας τῶν νόμων καὶ πράξεων πού ἔχουν ἰσχύ νόμου.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν καθαρῶς «τεχνική» — δικονομική πλευρὰ τοῦ θέματος αὐτοῦ, κρίνουμε σκόπιμο νὰ ξεκαθαρίσουμε τὰ ἐξῆς σημεία:

1. ποιὲς πράξεις ὑπόκεινται στὸν ἔλεγχο συνταγματικότητας·
2. ποιὰ ἐλαττώματα ἐλέγχονται ἀπὸ τὸ Σ.Δ.
3. ποιὰ ἰσχύς τῶν ἀποφάσεων πού ἐκδίδει τὸ Σ.Δ.

Εἰδικώτερα:

α. Πράξεις ὑποκείμενες σὲ ἔλεγχο συνταγματικότητας

Στὸν ἔλεγχο συνταγματικότητας ὑπόκεινται οἱ νόμοι καὶ οἱ πράξεις πού ἔχουν ἰσχύ νόμου (ἄρθρο 134 Σ.).

Ὁ δρος «νόμος» πού ἀναφέρεται στὸ ἄρθρο 134 Σ. εἶναι ἀπόλυτα σαφές — ἐξ αἰτίας τῶν λέξεων πού τὸν ἀκολουθοῦν («πράξεις ἔχουσες ἰσχύ νόμου») — ὅτι ἀναφέρεται μόνον στὸν κοινὸ νόμο καὶ φυσικὰ ἀφίνει ἔξω τὸν «συντακτικὸ» νόμο (*legge costituzionale*), ὁ ὁποῖος, παρόλο ὅτι ὑπόκειται σὲ «τυπικὸ» ἔλεγχο συνταγματικότητας (ἂν δηλαδὴ ἀκολουθήθηκε ἡ ἀρμοδιότητα καὶ τὸ *iter*), δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐλέγχεται στὴν οὐσιαστικὴ συνταγματικότητά του. Μόνον οἱ συντακτικοὶ νόμοι πού θὰ παραβίαζαν ἐνδεχομένως τὸ ἄρθρο 139 Σ. περὶ μὴ ἀναθεωρητοῦ τῆς ρεπουμπλικανικῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος, θὰ ὑπόκεινταν σὲ οὐσιαστικὸ ἔλεγχο συνταγματικότητας, γιατί θὰ προσέκρουαν σὲ συνταγματικὴ διάταξη — τὴν μόνη στὸ Ἰταλικὸ Σύνταγμα — μὴ ἀναθεωρούμενη. Κατὰ τὰ λοιπὰ, ἔλεγχος οὐσιαστικῆς συνταγματικότητας τῶν συντακτικῶν νόμων μόνον ἀπὸ τὸν φορέα τῆς συντακτικῆς ἐξουσίας νοεῖται²⁴.

24. Μιὰ πιὸ εὐρεία ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος τῶν «ἀντισυνταγματικῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος» καὶ τοῦ ἐλέγχου των μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο στὰ πλαίσια εἰδικῆς μελέτης, πού θὰ ἀναφερόταν καὶ στὰ πλαίσια τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος. Γύρω ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ τῶν «ἀντισυνταγματικῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος» σὰν ἀντινομῶν ἐκδηλουμένων ἀνάμεσα στοὺς ὑπερρωταρχικοὺς κανόνες βλ. ἀντὶ πολλῶν τὸ πρόσφατο ὁμώνυμο ἄρθρο Α. Χιωτέλλης, Τὸ Σ. 1971, σ. 71, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Στὸ ἰσχύον ἑλληνικὸ Σύνταγμα ἕνα τέτοιο θέμα θὰ μπορούσε λ.χ. νὰ δημιουργηθεῖ γύρω ἀπὸ τὴν θανατικὴ ποινὴ, ἡ διατήρησή τῆς ὁποίας συνάγεται σαφῶς μὲν μὲ τὸ ἐπιχείρημα *a contrario* ἀπὸ τὴν διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 7 παρ. 3 ἔδ. 2 πού λέγει ὅτι: «θανατικὴ ποινὴ ἐπὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων ἐκτὸς τῶν συνθέτων δὲν ἐπιβάλλεται» ἀλλὰ φαίνεται ὅτι προσκρούει στὸ πνεῦμα τῆς διατάξεως περὶ σεβασμοῦ καὶ προστασίας τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, πού διατυπώνεται στὸ ἄρθρο 2 παρ. 1 καὶ εἶναι ἀπὸ τίς θεμελιώδεις καὶ καθοριστικὰς τῆς δημοκρατικότητος τοῦ Συντάγματος μας καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀναθεωρεῖται (ἄρθρ. 120 Σ.). Ἡ θανατικὴ ποινὴ προσβάλλει ἀναμφίβολως τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια· βλ. Κ. Δεσποτόπουλος. Ἡ θανατικὴ ποινὴ καὶ τὸ νέον Σύνταγμα, ΕΕΝ 1975 σ. 649 ἑπ. Τὴν ἀποψή του ἀσπάζεται καὶ ὁ Ν. Ἀνδρουλάκης, Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975 (εἰσηγήσις), Ἀθῆναι 1976, σ. 65 ἑπ.

Στις «πράξεις»²⁵ που έχουν ισχύ νόμου, του Κράτους και τῶν αυτόνομων Περιφερειῶν²⁶, περιλαμβάνονται οἱ λεγόμενες «πρωταρχικές πηγές» θεσπίσεως κανόνων δικαίου. Δηλαδή, ἐκτός ἀπὸ τὸν νόμο:

α. τὰ νομοθετικά διατάγματα («leggi delegate»), ἥτοι οἱ πράξεις που ἐκδίδει ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους ὑστερα ἀπὸ ἐξουσιοδότηση τοῦ κοινοβουλίου.²⁷

β. οἱ διατάξεις ἀνάγκης («ordinanze di necessità»), ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται οἱ ἀναγκαστικοὶ νόμοι²⁸ («decreti leggi»), οἱ ὁποῖοι ὁμως λόγῳ τῆς βραχύτατης χρονικῆς ἰσχύος των — ἥτοι, τὸ πολὺ 60 ἡμέρες, μέσα στὶς ὁποῖες ἢ θὰ παύσουν αὐτοδικαίως νὰ ἰσχύουν ἐξ ὑπαρχῆς (ex tunc) ἐάν δὲν τραποῦν σὲ τυπικοὺς νόμους, ἢ θὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ψηφιζόμενο νόμο — πρακτικῶς μᾶλλον δὲν γεννοῦν προβλήματα συνταγματικότητας.

γ. οἱ περιφερειακοὶ νόμοι («leggi regionali») καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς ἐξομοιούμενες πράξεις τῶν κυβερνητικῶν σωμάτων τῶν αυτόνομων Περιφερειῶν («Giunte regionali»).

δ. οἱ νόμοι τῶν δύο νομῶν τῆς Regione τοῦ Τρεντίνου — Ἄνω Ἀδίου, ρητῶς ἀναφερόμενοι στὸ ἄρθρο 36 παρ. 2 τοῦ νόμου 87/1953· καὶ

ε. τὰ καταργητικά δημοψηφίσματα, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν προσβάλλονται εὐθέως διὰ τῆς ὑποβολῆς ἐνστάσεως, δεδομένου ὅτι τὸ περιεχόμενό τους εἶναι μόνο καταργητικὸ — ἀρνητικὸ, ἀλλὰ μόνο ἐμμέσως, καὶ διὰ τῆς προσβο-

²⁵ Ἐνδιαφέρον νομολογιακὸ προηγούμενο ἐλέγχου τῆς ἀντισυνταγματικότητας συντακτικοῦ νόμου ἔχουμε μὲ τὴν ἀπόφαση ὑπ' ἀριθ. 4 τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1948 τῆς Alta Corte γιὰ τὴν Regione siciliana, ἡ ὁποία εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν συνταγματικότητα τοῦ συντακτικοῦ νόμου ὑπ' ἀριθ. 2/26.2.1948, πού χορηγοῦσε στὸ ἔθνικὸ κοινοβῦλο τὴν ἐξουσία νὰ ἀναθεωρήσει τὸ Statuto (καταστατικὸ χάρτη) τῆς αὐτόνομης Περιφέρειας τῆς Σικελίας. Βλ. πλείονα V. P a r a g g i o r i o u Le potestà legislative attribuite all' ente Regione entro l'ordinamento costituzionale, Φλωρεντία 1977, σ. 171 ἐπ. Καὶ βέβαια μνημονευτέα ἡ ἱστορικὴ πλέον ἀπόφαση τῆς 18.12.1953 τοῦ γερμανικοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου (βλ. παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῆς εἰς Δ.Α. Κ υ ρ ι α ζ ῆ ς - Γ ο υ β ἔ λ η ς, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 23 ἐπ).

²⁶ Ὁ ὅρος «πράξεις» (:atti) γεννᾷ ἀνάγκη ἐπεξηγήσεως. Σημαίνει ὅτι τὸ Σ.Δ. μπορεί νὰ κρίνει μόνο κανόνες δικαίου, πού προκύπτουν ἀπὸ «πράξεις» — atti καὶ οὐδέποτε ἀπὸ πραγματικὲς καταστάσεις (:fatti). Γι' αὐτὸ ἀποκλείεται ἡ προσφυγὴ στὸ Σ.Δ. γιὰ νὰ ἐλέγξει τὴν συνταγματικότητα «συνθηθεῶν», οἱ ὁποῖες δὲν ἀποτελοῦν (νομοθετικά) «atti». ἀλλὰ «fatti». Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο δὲν μπορεί νὰ γίνει ἔλεγχος ἀντισυνταγματικότητας τῆς ἀποχῆς ἢ ἀδρανεῖας τοῦ νομοθέτη: «atto» δημιουργεῖται μόνο θετικῶς, μὲ τὴ θεσπίση κανόνος δικαίου (ἀπόφαση Σ.Δ. ὑπ' ἀριθ. 108/1962). Βλ. C. L a v a g n a, ἐνθ' ἄνωτ, σ. 1000.

²⁷ Ἀποκλείονται οἱ νομοθετικὲς πράξεις πού προέρχονται ἀπὸ ξένες ἐννομες τάξεις, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἐφαρμόσιμες στὴν Ἰταλία (D e N o v a Legge straniera e controllo di costituzionalità, στὸ Foro Padano, 1955) καὶ μέσω ἀκόμα τοῦ Ἰταλικοῦ ἰδιωτικοῦ διεθνoῦς δικαίου. Ἐάν ἡ ἀλλοδαπὴ διάταξη ἀντιβαίνει στὸ Ἰταλικὸ Σύνταγμα, ὁ Ἰταλὸς δικαστὴς δὲν θὰ τὴν ἐφαρμόσει, χωρὶς νὰ χρειασθεῖ νὰ παραπέμψει τὸ θέμα στὴν Corte Costituzionale. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς κοινοτικοὺς κανονισμοὺς. (C. L a v a g n a ἐνθ' ἄνωτ., σ. 1001).

²⁸ F e n u c c i La delegazione legislativa nella giurisprudenza della CC, στὴν Rassegna di diritto pubblico, 1965. P a t r o n o Decreti legislativi e controllo di costituzionalità, στὴν Riv Trim di dir proc civile, 1963.

²⁹ Γιὰ τὸν ἀναγκαστικὸ νόμο ὡς ἐξαιρετικὴ νομοθετικὴ ἀρμοδιότητα, γενικῶς, βλ. Α. Μά ν ε σ η ς Περὶ ἀναγκαστικῶν νόμων, ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθῆναι — Θ/κη 1953.

λῆς τῆς διατάξεως ἐκείνης πού τίθεται σέ ἀντικατάσταση τῆς διὰ τοῦ δημοψηφίσματος καταργηθείσης²⁹.

Εἰδικῶς στά νομοθετικά διατάγματα, μπορούν νά παρουσιασθοῦν δύο περιπτώσεις ἀντισυνταγματικότητος· καί δῆ: (α) νά εἶναι ἀντισυνταγματικός ὁ ἐξουσιοδοτῶν νόμος («*legge delegante*»), ὅποτε τὸ ν.δ., συμμορφούμενο κατὰ περιεχόμενο, ἀναγκαίως εἶναι καί αὐτὸ ἀντισυνταγματικὸ βάσει τοῦ ἀρθρου 76 Σ. (βλ. ἀπόφαση Σ.Δ. 3/16.1.1957, εἰς G.U. τεῦχος 27/30.1.1957)· καί (β) νά εἶναι συνταγματικός ὁ ἐξουσιοδοτῶν νόμος, καθότι παρέχων ἐξουσιοδότηση σύμφωνη πρὸς τὸ Σ., μέσα στὰ ὄρια τοῦ ἀρθρου 76 Σ., ἀλλὰ τὸ ν.δ. νά ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς ἐξουσιοδοτήσεως («*eccesso di delega*»). Στὴν περίπτωση αὐτῆ ἔχουμε ἔμμεση παραβίαση τοῦ Σύνταγματος, ἦτοι παραβίαση κανόνος δικαίου στὸν ὁποῖο τὸ Σύνταγμα παρὰ ἐμπεῖ καί τοῦ ὁποῖου ἐπιβάλλει τὴν τήρηση. Ὑπάρχει λοιπὸν ἀντισυνταγματικότητα, πού συνίσταται στὴν παραβίαση τοῦ ἀρθρου 76 Σ.³⁰

Ὁ ἔλεγχος ἀφορᾷ, βάσει τοῦ ἀρθρου 134 Σ., νόμους πού ἔχουν θεσπισθεῖ κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Σύνταγματος — φέρουν δηλαδὴ ὅλα τὰ συνταγματικῶς ἀπαραίτητα τυπικὰ στοιχεῖα, ἦτοι ἔχουν «ψηφισθεῖ» ἀπὸ τὸ κοινοβούλιο, «ἐκδοθεῖ» ἀπὸ τὸν π.τ.δ. καί «δημοσιευθεῖ» στὴν ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως κλπ. Μὲ βάση τὴν συνταγματικὴν διδασκαλίαν, πού ἰσχύει βέβαια καί πέραν τῆς ἰταλικῆς ἔννομης τάξεως, μόνες ἡ ψήφισις, ἡ ἡ κύρωση³¹ ἢ ἡ ἐκδοσις ἢ δημοσίευσις δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νά δημιουργήσουν νόμο. Ἐτσι λ.χ. δὲν εἶναι «νόμος» τὸ κείμενο πού ἔχει μὲν κυρωθεῖ, ἀλλὰ δὲν εἶχε προηγουμένως ψηφισθεῖ. Μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς ὅτι, ὅπως δὲν ὑπάρχει «νόμος», ἀλλὰ σχέδιο νόμου ἢ νομοσχέδιο³² ἂν μετὰ τὴν ψήφισις δὲν ἐπέλθει ἡ κύρωση (ὁσάκις ἀπαιτεῖται), ἐκδοσις καί δημοσίευσις, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο μόνες ἡ κύρωση, ἐκδοσις καί δημοσίευσις, ἂν δὲν ἔχει προηγηθεῖ ψήφισις, δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νά δημιουργήσουν «νόμο». Γιατί, σὲ τελευταία ἀνάλυσις, τὸν νόμο παράγει ἡ σύμπτωση — συνύπαρξις τῆς ψηφίσεως καί τῶν τριῶν πράξεων (κύρωση, ἐκδοσις καί δημοσίευσις) στὸ ἴδιον κείμενο.

Στὴν δικὴ μας ἔννομη τάξι, ὅπου ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους ἔχει δικαίωμα κυρώσεως κλπ. τῶν νόμων, ἐνδεχόμενη ἔλλειψις κυρώσεως κλπ. θά καθίστα τὴν πολιτειακὴ βούλησις, ἡ ὁποία ἐπιδιώκεται νά ἐκφρασθεῖ ὑπὸ τὴν μορφή τυπικοῦ νόμου, ἀτελεῖ.³³ Ἄν παρὰ ταῦτα, μετὰ τὴν κύρωση κλπ., ἢ καί χωρὶς

29. C. M o r t a t i. Atti con forza di legge e sindacato di costituzionalità, ἐκδ. Giuffrè, Μιλάνο 1964, στὸ «Quaderno della Giustizia Costituzionale» ὑπ' ἀριθ. 1.

30. C e r n a t i. Eccesso di delega, procedimento legislativo delegato e vizi originari dei contratti collettivi, στὴν Giurisprudenza costituzionale, 1970.

31. Ὅπου, φυσικὰ ὑφίσταται ἡ κύρωση, ὅπως π.χ. στὸ ἑλληνικὸ Σύνταγμα (ἀρθρο 42 παρ. 1).

32. Στὴν φάσις αὐτὴ μποροῦμε νά θεωροῦμε ὅτι ὑπάρχει ἀπλῶς ὡς factum ἡ βούλησις θεσίσεως νόμου. Σημειωτέον ὅτι στὸ προϊσχύσαν Σ. τοῦ 1864 (δλδ. πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναθεώρησις τοῦ 1911), στὸ ἀρθρο 36 ἐδ. 2, τὸ κείμενο, πού ψηφίζει ἡ Βουλὴ, πρὸ τῆς κυρώσεώς του ἀπὸ τὸν Βασίλεα, ὀρθῶς ὀνομάζεται «νομοσχέδιο».

33. Ὁ δρος «ἀτελεῖς» ἐδῶ δὲν πρέπει νά συγγέται μὲ τοὺς δρους *lex perfecta* καί *lex imper-*

αυτήν, γίνει δημοσίευση κειμένου μήπω ψηφισθέντος από την Βουλή, τότε βρισκόμαστε πρό μιᾶς πράξεως πού ἔχει ὅλα τὰ ἐξωτερικά (μορφικά) στοιχεία τοῦ νόμου — πού «μοιάζει» μέ νόμο, ἀλλά πού τελικά δέν εἶναι «νόμος», γιατί ὡς νόμος ἡ πράξη αὐτή εἶναι ἀ ν υ π ό σ τ α τ η· εἶναι ἕνα «νομοειδές»³⁴.

Ἐνα τέτοιο νομοειδές δέν πρέπει φυσικά νά τηρεῖται. Ὁ δικαστής δέν θά τὸ ἐφαρμόσει καί μάλιστα αὐτεπαγγέλτως: *iura novit curia*.

Ἐάν ἕνα τέτοιο «ὁμοίωμα» νόμου ἦταν ποτέ δυνατό νά ἀχθεῖ στήν Ἰταλία πρὸς ἔλεγχο συνταγματικότητας, τὸ Σ.Δ. δέν θά ἦταν ἀνάγκη νά χωρήσει στήν ἐξέταση τῶν λόγων ἀντισυνταγματικότητας· θά ἀρκοῦσε νά κηρύξει τὸ κείμενο αὐτὸ ἀνεπίδεκτο οἰουδήποτε ἐλέγχου. Ἄφοῦ διαπίστωνε δηλαδή τὸ ἀνυπόστατο τοῦ «νόμου», θά κήρυττε τὸ προταθὲν ἔνδικο μέσο κλπ. περί ἀντισυνταγματικότητας ἀπαράδεκτο ἐλλεῖπει ἀντικειμένου. Δέν νομίζουμε ὅτι θά ἀπαιτεῖτο νά προβεῖ σέ ἀκύρωση τοῦ «νομοειδοῦς», κηρύσσοντάς το ἀντισυνταγματικό.

Αὐτὸ ὅμως πού θεωρητικά εἶναι δυνατό, νά γίνει δηλαδή κύρωση κλπ. νομοσχεδίου μὴ ψηφισθέντος ἀπὸ τὰ νομοθετικά σώματα ἢ ἀκόμη νά γίνει στήν ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως κλπ. δημοσίευση νομοσχεδίου ψηφισθέντος μὲν ἀλλὰ μὴ κυρωθέντος ἢ μὴ ἐκδοθέντος, φαίνεται στήν πράξη ἐλάχιστα πιθανό.

Δέν εἶναι ὅμως ἀπίθανο τὸ ἐνδεχόμενο νά παρουσιασθοῦν διαφορὲς ἀνάμεσα στὸ κείμενο πού ψήφισε τὸ κοινοβούλιο καί σ' ἐκεῖνο πού κύρωσε κλπ. ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους· ἢ ἀκόμη, ὅπου ὑπάρχει τὸ σύστημα τῶν δύο Βουλῶν (bicameral), ὅπως στήν Ἰταλία, δέν εἶναι ἀπίθανο νά παρουσιάζει κάποιες διαφορὲς τὸ κείμενο πού ψηφίζει ἢ μιὰ βουλή μέ ἐκεῖνο πού ψήφισε ἡ ἄλλη.

Τι θά συμβεῖ στήν περίπτωση μιᾶς τέτοιας ἀσυμφωνίας τῶν δύο κειμένων;

Μιὰ λύση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στὰ ἐν λόγω κείμενα, ἔστω καί ἂν εἶναι μόνο γραμματική, ἐπάγεται ἀνευ ἐτέρου ἀκυρότητα τοῦ ὅλου νόμου, προσωπικά μᾶς φαίνεται ὑπερβολικά αὐστηρὴ καί τυπολατρικὴ. Ἀντιθέτως, ἡ ἴδια λύση μᾶς φαίνεται σωστὴ στήν περίπτωση πού οἱ διαφορὲς θά ἀναφέρονται στήν οὐσία τῶν ρυθμίσεων. Ἀλλὰ καί πάλι ὅμως ἀκυρότητα ὄχι ὅλου τοῦ νόμου.

Σ' ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο, θά πρέπει κατὰ τὴν ἀποψή μας, νά διακρίνουμε δύο πράγματα· καί δὴ: α) ἐάν ἡ ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα εἶναι ὀλίγη ἢ μερικὴ· ἐάν δηλαδή ἀναφέρεται σέ ὀλόκληρο τὸ κείμενο ἢ μέρος αὐτοῦ· καί β) ἐάν ἡ ἀσυμφωνία στρέφεται περί τὴν οὐσία τῆς πολιτειακῆς βουλῆσεως ἢ περί τὴν διατύπωση.

fecta (ὁ τελευταῖος μπορεῖ νά σημαίνει καί πράξη «ἀτέλεστη», πρβλ. Γ. Μ π α λ ῆ ς, ἐνθ' ἄνωτ., 193), γιατί οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ στηρίζονται σέ διαφορετικὸ κριτήριον.

34. Ἡ κύρωση εἶναι σέ μᾶς πάντοτε ἀναγκαία γιὰ νά θεσπισθεῖ νόμος. Κατὰ τὸ ἀρθρο. 36 ἐδ. 2 τοῦ προϊσχύσαντος Συντάγματος 1864 /1911/1952 «νόμος μὴ δημοσιευθεὶς (.....) εἶναι ἄκυρος». Στὸ ἀντίστοιχο ἀρθρο 42 τοῦ ἰσχύοντος Σ. δέν ἐπανελήφθη ἡ φράση ὅτι χωρὶς τὴν δημοσίευση κλπ ὁ νόμος εἶναι ἄκυρος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, κατὰ τὴν ἀποψή μας, ἡ ἐλλείψη ἐνός τέτοιου στοιχείου καθιστᾷ τὸν «νόμο» ὄχι ἄκυρο, ἀλλὰ ἀνυπόστατο.

Ἐπειδὴ στὴν συγκεκριμένη ρύθμιση ὑπάρχει κενό, φρονοῦμε διὰ τὸ πρῆξι γιὰ τὴν κάλυψή του νὰ προστρέξουμε στὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο τῆς ἀναλογίας. Θὰ πρέπει δηλαδὴ νὰ ἐφαρμόσουμε στὸ συγκεκριμένο θέμα, τὸ ὁποῖο ὁ νομοθέτης παρέλειψε νὰ ρυθμίσει εἴτε γιὰτὶ δὲν τὸ πρόβλεψε εἴτε γιὰτὶ δὲν θέλησε νὰ τὸ ρυθμίσει, κανόνα δικαίου θεσπισθέντα γιὰ νὰ διέπει παρόμοια θέματα.

Εἰδικώτερα:

Ἐὰν ἡ ἀσυμφωνία ἀναφέρεται μόνο στὴν διατύπωση καὶ δὲν θίγει τὴν ρύθμιση ποὺ περιέχεται στὸ νομοθέτημα, νομίζουμε διὰ τὸ Ἑλλην νομικὸς θὰ μπορούσε νὰ ἀνατρέξει ἀναλόγως στὴν διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 315 Κ.Πολ.Δ., κατὰ τὴν ὁποία «ἐὰν ἐκ παραδρομῆς κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀποφάσεως παρεῖσε φρουσαν λάθη γραφικὰ ἢ λογιστικὰ ἢ τὸ διατακτικὸν τῆς ἀποφάσεως διευπώθη ἔλλιπῶς ἢ ἀνακριβῶς, τὸ ἐκδόν ταύτην δικαστήριον δύναται τῇ αἰτήσει τινὸς τῶν διαδίκων ἢ καὶ αὐτεπαγγέλτως δι' ἀποφάσεώς του νὰ προβῆ εἰς διόρθωσιν αὐτῆς».

Ἐὰν ἡ ἀσυμφωνία εἶναι μερικὴ, ἀφορᾷ δηλαδὴ μέρος μόνο τοῦ κειμένου³⁵, θὰ πρέπει νὰ διακρίνουμε ἂν τὸ νομοθέτημα μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἢ μὴ ὡς ἐνιαῖο καὶ ἀδιαιρέτο· ἐὰν κριθῆ ὡς μὴ «ἐνιαῖο καὶ ἀδιαιρέτο», πρέπει νὰ προχωρήσουμε περαιτέρω στὴν κρίση ἐὰν ὁ νομοθέτης θὰ ἤθελε ἢ ὄχι τὸ νομοθέτημα καὶ χωρὶς τὸ συγκεκριμένο μέρος στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἀσυμφωνία. Ἐὰν τὸ ἤθελε, τότε μπορούμε νὰ ἐφαρμόσουμε ἀναλόγως τὴν διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 181 Α.Κ., κατὰ τὴν ὁποία «ἡ ἀκυρότητα μέρους συνεπιφέρει τὴν ἀκυρότητα τῆς ὅλης δικαιοπραξίας, ἐὰν συνάγεται διὰ αὐτὴ δὲν θὰ ἐπεχειρεῖτο ἄνευ τοῦ ἀκύρου μέρους» (στὸ ἰταλικὸ Α.Κ. ἀντίστοιχες οἱ διατάξεις τῶν ἀρθρων 1419 καὶ 1424).

Στὴν περίπτωσι τοῦ ἀρθροῦ 181 Α.Κ. (καὶ τοῦ ἀρθροῦ 1419 καὶ 1424 τοῦ ἰταλικοῦ Α.Κ.) ἐφαρμόζεται ὁ κανόνας «*utile per inutile non vitiatur*»· μπορούμε δηλαδὴ *mutatis mutandis* νὰ συναγάγουμε διὰ τὸ νομοθέτημα ἰσχύει κατὰ τὸ ὑπόλοιπο μέρος. Ἰσχύει ἢ ἀντίθετη ἀρχή, δηλαδὴ «*utile per inutile vitiatur*» ἐὰν συνάγεται ἢ ἀποδεικνύεται διὰ τὴν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς καταρτίσεως τῆς δικαιοπραξίας θέλησις ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἐὰν ταῦτα ἐγνώριζον τὴν μερικὴν ἀκυρότητα θὰ ἦτο νὰ μὴ ἰσχύη οὐδὲ τὸ ὑπόλοιπο μέρος³⁶. Δὲν πρόκειται δηλαδὴ στὴν συγκεκριμένη περίπτωσι νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν βούλησι τῶν δύο πολιτικῶν ὀργάνων — γιὰτὶ εἶναι βέβαιο διὰ αὐτὴ κατευθυνόταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν σὲ ὅλοκληρὸ τὸ νομοθέτημα· ἀλλὰ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀνεύρουμε τὴν ὑποθετικὴν ἢ εἰκαζομένην βούλησίν τους — αὐτὴ δηλαδὴ ποὺ θὰ εἶχαν ἐὰν γνώριζαν τὸ ἀνυπόστατο τοῦ μέρους (ὅπως στὴν «εἰκαζομένη» βούλησι στὴν περίπτωσι τοῦ ἀρθροῦ 736 Α.Κ. ἐπὶ διοικήσεως ἀλλοτρίων)³⁷.

35. Γ. Παλιῆς Γενικαὶ Ἀρχαὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, ἐκδ. Σάκκουλας, Ἀθῆναι 1961⁸, σ. 199.

36. Γ. Παλιῆς, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 200

37. Π. Ζέπος. Εἰδικὸν Ἐνοχικὸν Δίκαιον, παρ. 24 II 1α

Οι διαφορές ανάμεσα στην περίπτωση που προβλέπεται από το άρθρο 181 Α.Κ. (και τα αντίστοιχα άρθρα του Ιταλικού Α.Κ.) και στην άσυμφωνία που υπάρχει στο νομοθέτημα που μās απασχολεί, την οποία θα πρέπει να καλύψουμε αναλογικώς, είναι βέβαια σαφείς· λ.χ. το άρθρο 181 Α.Κ. μιλάει για δικαιοπραξία, ενώ εδώ έχουμε πολιτειακή πράξη· στο άρθρο 181 Α.Κ. έχουμε ακυρότητα, ενώ εδώ έχουμε ανυπόστατο· κ.ο.κ. Είναι όμως διαφορές που μπορούν να καλυφθούν διά της αναλογίας, ή οποία χρησιμοποιείται ευρύτατα και στο δημόσιο δίκαιο³⁸, αφού άλλωστε το ισχύον εκάστοτε δίκαιο αποτελεί συστηματική ένότητα.³⁹

Στην περίπτωση του άρθρου 315 Κ.Πολ.Δ. δεκτικές διορθώσεως είναι οι παραδρομές που υπάρχουν στην δικαστική απόφαση. Ύπάρχει παραδρομή όταν το δηλωθέν στην απόφαση δεν είναι το ήθέλημένο.⁴⁰ Οι παραδρομές θα πρέπει να προκύπτουν είτε από το κείμενο της αποφάσεως είτε από τα πρακτικά της συζητήσεως, είτε από τις προτάσεις και τα δικόγραφα των διαδίκων, κατά τρόπο ώστε να αποκλείεται ή διόρθωση βάσει νέων στοιχείων.⁴¹ Τήν διόρθωση κάνει το εκδόν την απόφαση δικαστήριο.

Παρ' όλο ότι ανάμεσα στην δικαστική απόφαση και τον νόμο υπάρχουν εμφανείς διαφορές, ανάμεσα στις οποίες προέχουσα εδώ είναι ότι, ενώ η πρώτη άποτελεί πράξη ενός μόνο πολιτειακού οργάνου, ο δεύτερος δημιουργείται διά της συμπράξεως δύο πολιτειακών οργάνων, νομίζουμε ότι *mutatis mutandis* μπορούν να εφαρμοσθούν και επί των παραδρομών που ενδεχομένως υπάρχουν στον νόμο οι όρισμοί του άρθρου 315 Κ.Πολ. Δ. Για να σωθεί δηλαδή ο νόμος, ο πρόεδρος της δημοκρατίας μπορεί να άρει την παραδρομή, προβαίνοντας σε νέα κύρωση κλπ. του ακριβοῦς κειμένου που είχε ψηφισθεί από το κοινοβούλιο. Αναλόγως δέ προς όσα ισχύουν επί δικαστικής αποφάσεως, οι παραδρομές θα πρέπει να προκύπτουν είτε από τα κατατεθέντα νομοσχέδια ή προτάσεις νόμων, είτε από τα πρακτικά των συνεδριάσεων του κοινοβουλίου κλπ.

Η αντίσυνταγματικότητα μπορεί να κηρυχθεί όχι μόνο για παράβαση των διατάξεων του Συντάγματος ή των συντακτικῶν νόμων, αλλά και για παραβίαση των γενικῶν αρχῶν που προκύπτουν από τις συνταγματικές διατάξεις ή μιās διατάξεως, ή όποια, παρόλο ότι δεν έχει τυπική ισχύ συνταγματικής διατάξεως, εφαρμόζεται βάσει συνταγματικής έπιταγής ή έν πάση περιπτώσει τήν εφαρμογή της «έγγυάται» τὸ Σύνταγμα.⁴² Έτσι π.χ. ένας νόμος αυτόνομης Περιφέρειας επί θέματος τής αποκαλουμένης «συντρεχούσης» νομοθετικής άρμο-

38 Π. Βάλλη ν δ α ς Εισαγωγή στην έπιστήμη του δικαίου, έκδ. Σάκουλα, Άθήνα Θ/κη, σ. 43.

39. Windscheid Ρωμαϊκόν Δίκαιον (μεταφρ. Ν. Δημαράς) Άθήναι 1882, σ. 11.

40. Κ. Μπέης Πολιτική Δικονομία· γενικαί άρχαί και κατ' άρθρον έρμηνεία, έκδ. Σάκουλας, Άθήναι 1974, τ. 6ος σ. 1287 έπ, ένθα σχετική βιβλιογραφία.

41. Είρην. Άθηνῶν 114/1973 Έλλ. Δ. 1973, σ. 126, Π.Πρ. Σεργῶν 107/1970 Δίκη 2 σ. 110 με σχόλιο Νικόπουλου.

42. C. Cereti, ένθ. άνωτ., σ. 595.

διότιτος τῶν αὐτόνομων Περιφερειῶν⁴³, πού ἐνδεχομένως παραβιάζει τις θεμελιώδεις ἀρχές τις ὁποῖες θεσπίζει ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ρύθμιση θέματος ὁ συγκεκριμένος νόμος-πλαίσιο τοῦ Κράτους, θά κηρυχθεῖ ἀντισυνταγματικός γιὰ παραβίαση τοῦ ἀρθροῦ 117 Σ, πού ὀρίζει τὰ θέματα στὰ ὁποῖα οἱ (κοινές) Regioni ἔχουν συντρέχουσα νομοθετική ἀρμοδιότητα. Ἀκόμη ἓνας τυπικός νόμος κλπ. μπορεῖ νὰ κηρυχθεῖ ἀντισυνταγματικός και γιὰ παραβίαση ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἀναγνωρισμένους κανόνες τοῦ διεθνοῦς δικαίου (ἀρθρο 10 παρ. 1)⁴⁴.

β. Ποιὰ ἐλαττώματα ἐλέγχονται

Στὸν ἔλεγχο συνταγματικότητας ὑπόκεινται τὰ τυπικὰ ἐκεῖνα ἐλαττώματα τὰ ὁποῖα ἐπάγονται ἀ κ υ ρ ὄ τ η τ α καὶ ὄχι ἀνυπόστατο τοῦ νόμου. Τὰ ἐπαγόμενα ἀκυρότητα ἐλαττώματα δίνουν στὸν συνταγματικὸ δικαστὴ τὴν δυνατότητα νὰ κάνει ἓνα ἐκτεταμένο ἔλεγχο γύρω ἀπὸ τὴν δράση τοῦ νομοθέτη (π.χ. ἐὰν ἡ κυβέρνησις τήρησε ἢ ὄχι τὰ ὄρια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσιοδοτήσεως· ἐὰν οἱ νόμοι οἱ ἀναφερόμενοι στὴν θρησκευτικὴ ἐλευθερία τῶν ὁπαδῶν τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν «ὁμολογιῶν» (confessioni) ἔχουν ἐκδοθεῖ ἢ ὄχι ἐπὶ τῆ βάσει συμφωνιῶν μὲ τις ἀντίστοιχες ὀργανώσεις των, ὅπως προβλέπει τὸ ἀρθρο 8 Σ.⁴⁵ ἢ ἐὰν τὰ νομοθετικὰ σώματα ἔχουν τηρήσει κατὰ τὴν ψήφισις τοῦ νόμου τὴν νομοθετικὴν διαδικασίαν (iter) πού προβλέπει τὸ Σύνταγμα)⁴⁶. Ἀντίθετα, πολὺ περιορισμένο εἶναι τὸ πεδίο ἐλέγχου πού διαθέτει ὁ κοινὸς δικαστής, πού περιορίζεται μόνον νὰ διαπιστώσει τὴν νομικὴ «τελείωσις» τοῦ νόμου, δηλαδὴ τὸ «ὑπαρκτό» αὐτοῦ.

Πιὸ σύνθετη φαίνεται ἡ σειρά τῶν ἐλαττωμάτων οὐσίας πού ἐλέγχει τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐπάγονται τὸ ἀνυπόστατο· π.χ. ἐὰν ἓνας συνήθης νόμος διώκει ρητῶς νὰ καταργήσῃ συνταγματικὴ διάταξη· ἄλλα, ἐπάγονται μόνον ἀκυρότητα. Ὁ ἔλεγχος τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὴν συνταγματικὴ νομιμότητα καὶ ποτὲ στὴν οὐσία: δὲν μπορεῖ δηλαδὴ νὰ ἐλεγχθεῖ ἀν ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου ἐπιτυγχάνεται πράγματι· ἀποκλείεται «ὁποιαδήποτε ἀξιολόγησις πολιτικῆς φύσεως καὶ ὁποιοσδήποτε ἔλεγχος περὶ τοῦ τρόπου ἀσκήσεως τῆς διακριτικῆς εὐχερείας πού ἔχει τὸ κοινοβούλιον» (ἀρθρο 28 τοῦ νόμου 87/1953). Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸν πρῶτο καιρὸ λειτουργίας του, τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον βάδισε μὲ κά-

43. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς τυπολογίας τῶν νομοθετικῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν Regioni καὶ ἰδία περὶ τῆς διακρίσεως τῆς «συντρέχουσας» ἀρμοδιότητος ἀπὸ τὴν «ἀποκλειστικὴν» βλ. V. Paragrigoriou, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 229 ἐπ., ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία. Ποιὰ εἶναι τὰ θέματα ὅπου οἱ Regioni ἔχουν νομοθετικὴ ἀρμοδιότητα «συντρέχουσα» βλ. τὸ ἴδιο ἔργο σ. 269 καὶ 270.

44. Παράδειγμα ἡ ἀπόφασις τῆς Corte Costituzionale ὑπ' ἀριθ. 27/22.12.1972.

45. Γιὰ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν στὴν Ἰταλία καὶ δὴ τὴν διάκριση ἀνάμεσα στὴν καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ τὰ ἄλλα δόγματα καὶ θρησκείας μέσα στοῦ Σύνταγμα, καθὼς καὶ τις σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας (Βατικανοῦ) βλέπε Β.Ι. Παπαγρηγορίου. Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἰταλίας καὶ οἱ Συνθήκες τοῦ Λατερανοῦ, ΝοΒ 1978 σ. 820 ἐπ., ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

46. Σύμφωνα βέβαια μὲ τὴν νομολογιακὴ τήρησιν νὰ ὑπόκεινται σὲ δικαστικὸν ἔλεγχο καὶ τὰ interna corporis τοῦ κοινοβουλίου. Βλέπε ὑποσ. ὑπ' ἀριθ. 2.

ποια άβειβαιότητα στο θέμα αυτό και σε μερικές αποφάσεις του (όπως λ.χ. 2/1957 και 28/1957) προσπάθησε να έλέγξει και τον σκοπό του νόμου. Άλλά ή ύπ' αριθ. 15/1960 άπόφαση έδωσε την κρατούσα μέχρι σήμερα κατεύθυνση της άυστηρά νομικής κρίσεως που φαίνεται ή μόνη σωστή, γιατί δεν οδηγεί στην φαλκίδευση της πολιτικής κατευθύνσεως που χαράζει το κοινοβούλιο, όργανο άντιπροσωπεύον άμεσώτερα άπ' ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο τον κυρίαρχο λαό. Γι' αυτό άπορρίπτεται ή άποψη ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο πρέπει να κηρύττει άντισυνταγματικό τον νόμο που ένδεχομένως άντιτίθεται στο φυσικό δίκαιο⁴⁷, οι διδασκαλίες του όποιου θά μπορούσαν να άποτελούν μέρος του Συντάγματος ύπό ουσιαστική έννοια⁴⁸.

Άναλόγως προς όσα ισχύουν προκειμένου περί των έλαττωμάτων των διοικητικών πράξεων και περί του έλέγχου της νομιμότητος αυτών, τά έλαττώματα αυτά μπορούν να καταταγούν ως εξής⁴⁹:

α) ή άναρμοδιότητα, που ύπάρχει όσάκις ό συνήθης νομοθέτης ήθελε έκδόσει νόμους οι όποιοι άνήκουν, λόγω της φύσεώς τους, στον συντακτικό νομοθέτη ή στον περιφερειακό νομοθέτη ή άκόμη όσάκις ό περιφερειακός νομοθέτης, ύπερβαίνοντας την κατά τόπο άρμοδιότητά του, προσπαθεί να έπεκτείνει την ισχύ νόμου του σε άλλη αυτόνομη περιφέρεια (περίπτωση που προβλέπεται άπό το άρθρο 127 Σ. και το άρθρο 2 του σ.ν. 1/1948).

β) ή παραβίαση νόμου, που έπεκτείνεται σε όλες τις ουσιαστικές παραβάσεις τις όποιες έπάγεται ή μη τήρηση των κριτηρίων που όρίζει το Σύνταγμα για τους έκτελεστικούς του νόμους ή των γενικών άρχών που περιέχονται στο ίδιο το κείμενο του Συντάγματος ή που θά μπορούσαν να συναχθούν άπό άλλες έννομες τάξεις στις όποιες παραπέμπει το ίδιο, όπως λ.χ. την διεθνή έννομη τάξη, βάσει του άρθρου 10 Σ. και

γ) ή κατάχρηση νομοθετικής έξουσίας, ή όποια θά μπορούσε να έκδηλωθεί στην περίπτωση δυσαρμονίας ανάμεσα στους σκοπούς που θέτει το Σύνταγμα και τους λόγους που ώθησαν στην συγκεκριμένη περίπτωση τον νομοθέτη στην έκδοση του νόμου. Ένας τέτοιος έλεγχος είναι βέβαια άπό την φύση του πολύ λεπτός, γιατί κινδυνεύει να μετατραπεί σε συγκαλυμένο έλεγχο ουσίας. Θα πρέπει λοιπόν να περιορίζεται σε πολύ στενά πλαίσια, ώστε να παραμένει πάντα έλεγχος συνταγματικής νομιμότητος⁵⁰.

47. Βλέπε την άποψη αυτή εις Garbagnati Il giudice di fronte alla legge ingiusta, εις «Jus», Μιλάνο 1951, σ. 431.

48. Groppali Il diritto naturale e la Corte Costituzionale, εις Riv. Ital. di Filos. di Diritto, Ρώμη 1953, σ. 38, Βλ. σχετικώς και Α. Μάνησης ένθ' άνωτ. σ. 120, όπου και βιβλιογραφία επί του θέματος.

49. P. Calamandrei La illegittimità costituzionale delle leggi nel processo civile, έκδ. Cedam, Πάδοβα 1950. Δεν μπορεί να τύχει άνάλογης έφαρμογής ή θεωρία περί έλαττωμάτων των δικαιοπραξιών (πλάνη, άπάτη, άπειλή), δεδομένου ότι άπέναντι στην άπλοϊκότητα των δικαιοπραξιών ό νόμος είναι περίπλοκος· προσέτι δε και λόγω της συμπράξεως των όργάνων που τον θεσπίζουν, αλλά και της άπόλυτης άνεξαρτησίας που έχουν μεταξύ τους τά όργανα αυτά· βλ. P. Biscaretti di Ruffia, ένθ' άνωτ, σ. 380.

50. Με τις άποφάσεις Σ.Δ. ύπ' αριθ. 15 και 16 του 1960. 42 του 1961 κ.ά. λύθηκε θετικά ή

Συνοψίζοντας, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι τυπικοί νόμοι έλέγχονται τόσο για τυπικά όσο και για ουσιαστικά έλαττώματα. Στα νομοθετικά διατάγματα έλέγχεται και το αν η κυβέρνηση τήρησε κατά την έκδοσή τους τα όρια που θέτει ο έξουσιοδοτών νόμος. Στους αναγκαστικούς νόμους αποκλείεται ο έλεγχος της αναγκαιότητας και του επείγοντος που απαιτούνται για την έκδοσή τους, γιατί ο έλεγχος αυτός αφορά την ουσία των νόμων αυτών. Στους νόμους των αυτόνομων Περιφερειών ισχύει, τι και για τους νόμους του Κράτους. Τέλος, στους συντακτικούς νόμους γίνεται μόνο τυπικός έλεγχος, ουσιαστικός δε έλεγχος θα μπορούσε να γίνει μόνο στην περίπτωση που θα παραβιαζόταν το άρθρο 135 Σ. περί μη αναθεωρητού της ρεπουμπλικανικής μορφής του πολιτεύματος.

γ. Ποιά ή ισχύς των αποφάσεων της Corte Costituzionale

Βάσει του άρθρου 136 Σ. και του άρθρου 30 του κοινού νόμου 87/1953, οι αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου, που κηρύττουν την αντίσυνταγματικότητα διατάξεως νόμου ή πράξεως έχουσας ισχύ νόμου, επάγονται από της επομένης της δημοσιεύσεως (της απόφασεως) παύση της ισχύος της συγκεκριμένης (αντίσυνταγματικής) διατάξεως.

Δηλαδή, χωρίς να θίγονται αποτελέσματα που ήδη έχουν παραχθεί τελεσίδικως και αμετακλήτως, όπως λ.χ. δεδικασμένο, παραγραφές κλπ., οι αντίσυνταγματικές διατάξεις παύουν από της επομένης της δημοσιεύσεως (ex nunc) της απόφασεως στην εφημερίδα της κυβερνήσεως κλπ. να εφαρμόζονται κατά π α σ α περίπτωση και επομένως και ως προς τα πραγματικά περιστατικά κλπ. έξ αφορμής των οποίων κλπ. εγεννήθη ο έλεγχος της αντίσυνταγματικότητας, παρόλο ότι η γένεσή τους ανάγεται αναγκαιώς σε χρόνο προγενέστερο της δημοσιεύσεως της απόφασεως.

Έχουν όμως αναδρομική ισχύ (ex tunc) οι αποφάσεις περί αντίσυνταγματικότητας εάν διά της συγκεκριμένης διατάξεως είχε απαγγελθεί αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση, όποτε παύει ή εκτέλεση της απόφασεως και αίρονται αναδρομικώς όλες οι συνέπειες της καταδίκης.

Η διάταξη του άρθρου 136 Σ. γεννά άμφισβητήσιες θεωρητικής φύσεως, από τις οποίες όμως παρέπονται ούκ ολίγες πρακτικές συνέπειες. Ειδικότερα δέ, ποιά είναι η φύση της κηρυττούσης την αντίσυνταγματικότητα απόφασεως. Είναι απλώς αναγνωριστική περί της υπάρξεως λόγου άκυρότητας και άνισχύρου, ύφισταμένου ήδη κατά την γένεση της αντίσυνταγματικής διατάξεως; Ή αποτελεί μήπως «μέσο» καταργήσεως υπάρχοντος «αντίσυνταγματικού» νόμου;

παιλότερη άμφισβήτηση γύρω από την παραδοχή ή μη της καταχρήσεως νομοθετικής έξουσίας ως κατηγορίας ουσιαστικού έλαττώματος ύποκειμένου σε έλεγχο συνταγματικότητας. Ή θεωρία είχε ήδη συμβάλει σημαντικά προς την κατεύθυνση αυτή· βλ. L. P a l a d i n Osservazioni sulla discrezionalità e sull' eccesso di potere del legislatore ordinario, εις Riv. Trim. Dir. Pubbl., 1956, σ. 993 έπ.

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι τὸ ἄρθρο 136 Σ. υἱοθετεῖ τὴν δευτέρα λύση. Ἡ κήρυξη τῆς ἀντισυνταγματικότητος παράγει κατὰ κανόνα ἀποτελέσματα *ex nunc* καὶ ὄχι *ex tunc*. Ὁ ἀντισυνταγματικός δηλαδὴ νόμος ἀκυρώνεται ὄχι ἀπὸ τότε πού γεννήθηκε, ἀλλὰ ἀπὸ τότε πού ἐγινε στὴν ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως κλπ. ἡ δημοσίευση (γιά τὴν ἀκρίβεια, ἀπὸ τῆς ἐπομένης) τῆς ἀποφάσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἔχουμε μιὰ δικαστικὴ ἀπόφαση, ἐκδιδόμενη κατὰ διαδικασίαν διεξαχθεῖσα κατὰ τοὺς δικονομικοὺς τύπους, ἡ ὁποία, ἐρμηνεύουσα αὐθεντικῶς τὸ Σύνταγμα⁵¹, κρίνει ὅτι ὁ ἱεραρχικὰ κατώτερος κανὼν δικαίου (ὁ κοινὸς νόμος) δὲν μπορεῖ νὰ διέπει τὴν συγκεκριμένη βιοτικὴ σχέση κλπ. διότι ἀπάδει πρὸς τὸν ἱεραρχικὰ ἀνώτερο κανόνα (Σύνταγμα). Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς δὲν περιορίζονται *inter partes* — ὅπως συμβαίνει κατὰ κανόνα μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων —, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται *erga omnes*. Πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι διὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου δὲν λύεται τόσο μιὰ συγκεκριμένη ὑπόθεση, γιά τὴν ὁποία ὑφίσταται ἐκκρεμοδικία, ὅσο (καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερο) ὅτι *καταργεῖται* ἔναντι τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν ἰσχύων νόμος. Μὲ τὸν ἀντίστροφο περιορισμὸ ὅμως ὅτι τὸ ἄρθρο 136 Σ., πού καθορίζει ὅτι ἡ ἰσχύς τῆς ἀντισυνταγματικῆς διατάξεως παύει μόνο ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς δημοσιεύσεως στὴν ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως κλπ. τῆς ἀποφάσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, ἀποκλείει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς «*quod nullum est, nullum producit effectum*», πού ἰσχύει στὶς ἀποφάσεις τῶν κοινῶν δικαστηρίων. Ἐνῶ δηλαδὴ οἱ ἀποφάσεις τῶν κοινῶν (λ.χ. διοικητικῶν) δικαστηρίων δταν λ.χ. ἐλέγχουν τὴν νομιμότητα διοικητικῆς πράξεως, διαπιστώνουσες ὅτι τὸ ἐλάττωμα ὑπάρχει ἤδη κατὰ τὴν στιγμὴ γενέσεως τῆς πράξεως, ἀκυρώνουν τὴν ἐλαττωματικὴ (παράνομη) πράξη ἀναδρομικῶς (*ex tunc*), οἱ ἀποφάσεις τῆς Corte Costituzionale παράγουν ἀποτελέσματα κατὰ κανόνα *ex nunc*.

Ἐχουμε ἐντοπίσει ἔτσι τὶς βασικὲς διαφορὲς πού παρουσιάζει ἡ ἀπόφαση τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἔναντι τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως γενικῶς. Συγκεκριμένα, ἐνῶ ἡ δικαστικὴ ἀπόφαση γενικῶς, κρίνουσα πάντοτε *secundum legem*, παράγει ἀποτελέσματα *inter partes*, ἀνατρέχει ὅμως στὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖο γεννήθηκε ἡ ἐλαττωματικὴ πράξη (*ex tunc*), εἰδικῶς ἡ ἀπόφαση τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, ἐρμηνεύουσα αὐθεντικῶς τὸ Σύνταγμα, παράγει ἀποτελέσματα ἔναντι πάντων (*erga omnes*), ἰσχύει ὅμως *ex nunc* καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς δημοσιεύσεώς της, ἡ ὁποία μάλιστα (δημοσίευση) πρέπει, κατ' ἄρθρο 30 ν. 87/1953, νὰ γίνῃ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο πού γίνεται ἡ δημοσίευση τοῦ συγκεκριμένου «ἀντισυνταγματικοῦ» νόμου (βλέπε πῶς κάτω).

51. Βλ. Ν.Ν. Σαρίπολος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 350, κατὰ τὸν ὁποῖο στὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον γενικῶς ἀνατίθεται, παρὰ τὸν κανόνα *eius est legem interpretari cuius est condere*, τὸ δικαίωμα νὰ ἐρμηνεύει αὐθεντικῶς τὸ Σύνταγμα. Γενικῶς, τὰ δικαστήρια δὲν μποροῦν νὰ κάνουν αὐθεντικὴ ἐρμηνεία. Πρβλ. τὸ ἄρθρο 77 παρ. 1 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματός μας, κατὰ τὸ ὁποῖο «ἡ αὐθεντικὴ ἐρμηνεία τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν νομοθετικὴν λειτουργίαν».

Ἄλλὰ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀποφάσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου πού προαναφέραμε, δηλαδή ἡ ἀύθεντικὴ ἑρμηνεία, ἡ ἰσχὺς ἐναντι πάντων, ὁ κανὼν τῆς μὴ ἀναδρομικότητος καὶ ἡ δημοσίευση καθ' ὃν τρόπο δημοσιεύεται ὁ νόμος κλπ., εἶναι χαρακτηριστικά προσιδιάζοντα στὸν νόμο μᾶλλον παρά στὴν δικαστικὴ ἀπόφαση. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἰσχύει ἀνεξαρτήτως τῶν ἀντιρρήσεων πού μποροῦν νὰ προβληθοῦν με ἐπιχειρήματα πού προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριο δὲν διαθέτει τὴν δικαιοπλαστικὴ καὶ ρυθμιστικὴ ἐλευθερία τοῦ νομοθέτη, καὶ τὸ ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ δραστηριοποιηθεῖ με δική του πρωτοβουλία, ἐπιλαμβανόμενο μόνο κατ' αἴτησιν.

Τὰ χαρακτηριστικά πού προαναφέραμε μᾶς δίνουν τὴν οὐσιαστικὴ φύση τῆς ἀποφάσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ: «πολιτικὴ πράξις κατὰ τὸν τύπο «δικαστικῆς», κατὰ τὴν οὐσίαν δὲ «νομοθετικῆς», ἔστω καὶ ἀρνητικοῦ περιεχομένου»⁵², καταργοῦσα ρητῶς προγενέστερο νόμο, βάσει τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς «lex posterior derogat lex priori», χωρὶς δὲ νὰ θέτει νέο νόμο. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ χαρακτηριστικὸ, σὲ συνδυασμὸ με τὴν βραχύτατην *vacatio legis* (μόνο μιὰ ἡμέρα, δεδομένου ὅτι ἡ ἰσχὺς τῆς ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπομένη τῆς δημοσίευσέως τῆς, ἄρθρο 30 ν. 87/1953), θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ θεωρήσει ὅτι εἶναι δύο στοιχεῖα ἰδιαιτερότητος τῆς κατ' οὐσίαν νομοθετικῆς αὐτῆς πράξεως.

Κατὰ τὴν ἀποψή μας, ὑπὲρ τῆς κατ' οὐσίαν νομοθετικῆς φύσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς Corte Costituzionale περὶ ἀντισυνταγματικότητος συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ συντακτικὸς νομοθέτης δὲν κατέταξε, ὅπως ἤδη προαναφέραμε (βλ. σ. 10), τὸ ἐν λόγῳ ὄργανο στὴν ἐν στενῇ ἐννοίᾳ δικαστικὴ λειτουργία, διευκολύνοντας ἔτσι τὸν χαρακτηρισμὸ του ὡς ὄργανου πολιτικο-δικαστικοῦ. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ ἄσκηση ἐκ μέρους τοῦ ὄργανου αὐτοῦ νομοθετικοῦ οὐσιαστικῶς ἔργου (ἔστω ἀρνητικῶς μόνο καὶ με τοὺς ἀνωτέρω περιορισμούς), ὑπὸ τὸν τύπο τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, βρίσκεται μέσα στὴν «λογικὴ» τῆς ὅλης συνταγματικῆς τάξεως, ὅπως τὴν ἀντελήφθη ἡ *Assemblea Costituente*.

Λιγώτερο πειστικὴ φαίνεται, τουναντίον, παρά τὰ ἀξιοπαρατήρητα ἐπιχειρήματά της, ἡ ἀντίθετη ἀποψη ὅτι ἡ δράσις τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, παρόλη τὴν εὐρύτερη ἰσχύ πού παράγει ἡ κήρυξις τῆς ἀντισυνταγματικότητος, παραμένει πάντα δικαιοδοτικὴ καὶ ὄχι νομοθετικὴ, ἀποστολῆς τῆς ὁποίας εἶναι νὰ προστατεύει τὴν ὑφιστάμενη νομοθεσία, ἐξασφαλίζοντας σὲ περίπτωσι συγκρούσεως τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἱεραρχικῶς ἀνώτερου κανόνα. Διότι, ὅπως προαναφέραμε ἤδη, ἡ ἀπόφασις τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἐρχεται μὲν σὰν ἐπιστέγασμα μιᾶς δίκης διεξαγόμενης κατὰ συγκεκριμένους δικονομικοὺς κανόνες καὶ στὴν ὁποία γίνεται ἡ ἐφαρμογὴ σὲ συγκε-

52. Τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον γίνεται «ἀρνητικὸς νομοθέτης». Βλ. Κ. Δεσποτόπουλος Ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους Δικαίου, ΝοΒ 1975 σ. 579. Ὑπὲρ τῆς νομοθετικῆς κατ' οὐσίαν φύσεως τῶν ἀποφάσεων περὶ ἀντισυνταγματικότητος τάσσεται ἀναφανδὸν ὁ Ν.Ν. Σαρίπολος, ἐνθ' ἄνωτ σ. 347 ἐπ.

κριμένη περίπτωση συνταγματικῶν διατάξεων, στίς ὁποῖες προσκρούουν διατάξεις ἱεραρχικά κατώτερων κανόνων δικαίου· οὐσιαστικά ὅμως ἡ ἀπόφαση ἀποτελεῖ πράξη ἐλέγχου, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας ἐπέρχονται στό νομοθετικό πεδίο, μέ τήν ἐξ α φ ά ν ι σ η κανόνος δικαίου.

Τό εἶδος τοῦ δεδικασμένου πού παράγουν οἱ κηρύττουσες τήν ἀντισυνταγματικότητα ἀποφάσεις, ἐπάγεται, ἐξ ἀντιδιαστολῆς, ὅτι οἱ ἀποφάσεις πού ἀπορρίπτουν τήν προταθεῖσα ἀντισυνταγματικότητα ἰσχύουν μόνο γιά τήν κριθεῖσα περίπτωση. Ἄν καί στήν πράξη, σέ περίπτωση πού ἤθελε προταθεῖ σέ ἄλλη δίκη ἡ ἴδια ἔνσταση κλπ. περί ἀντισυνταγματικότητας, χωρίς νά προστιθενται ἄλλοι λόγοι μὴ ληφθέντες ὑπόψη κατά τήν πρώτη δίκη, ὁ κοινός δικαστής, ἔχων ἤδη στήν διάθεσή του μιὰ ἐπαρκῆ αἰτιολογία, θά ἀπορρίψει αὐτήν κατά τήν προκαταρκτική ἐξέταση πού κάνει ὡς «καταφανῶς ἀβάσιμη»· ἂν ὅμως θελήσει νά παραπέμψει τὸ θέμα στό Συνταγματικό Δικαστήριο, αὐτό κατά πᾶσα πιθανότητα θά τοῦ ἐπιστρέψει τήν δικογραφία, ἐπικαλούμενο τήν προγενέστερη ἀπόφασή του, κηρύσσοντας τήν προβληθεῖσα ἀντισυνταγματικότητα καταφανῶς ἀβάσιμη.

Τό Συνταγματικό Δικαστήριο οὐδέποτε ἐξαγγέλλει κατά τρόπο θετικό τήν συνταγματικότητα τῆς προσβληθείσης διατάξεως.

Φανερό εἶναι ὅτι τὸ Συνταγματικό Δικαστήριο μπορεῖ νά κηρύξει τήν ἀντισυνταγματικότητα ὁλόκληρου τοῦ νόμου ἢ ἐνὸς μέρους του μόνο (ἄρθρο 136 Σ.). Τὸ ἄρθρο 27 τοῦ κοινοῦ νόμου 87/1953 ὀρίζει ὅτι ἂν εἶναι ἀντισυνταγματικές μερικῆς μόνο διατάξεις τοῦ νόμου, πρέπει τὸ Συνταγματικό Δικαστήριο νά καθορίζει, μέσα στὰ ὄρια τῆς προβαλλόμενης ἀντισυνταγματικότητας, ποιῆς διατάξεις του εἶναι ἀντισυνταγματικές, προσδιορίζοντας ἐπί πλέον τίς ἄλλες διατάξεις, ἢ ἀντισυνταγματικότητα τῶν ὁποίων ἐπέρχεται ὡς συνέπεια τῆς ἐκδοθείσης ἀποφάσεως. Στήν πράξη ὅμως ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι τὸ Συνταγματικό Δικαστήριο, ἀκόμη καί ἀφοῦ εἶχε προηγουμένως κηρύξει ἀντισυνταγματικὴ τὴν ἀρχή πού περιέχεται σέ διάταξη νόμου, χρειάστηκε νά βγάλει καί ἄλλες ἀποφάσεις γιά νά προσδιορίσει τήν ἀντισυνταγματικότητα τῶν πολυάριθμων λοιπῶν διατάξεων, πού, ἐμπνεόμενες ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχή, περιέχονται διασκορπισμένες σέ διαφορετικὰ νομοθετήματα.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς περιπτώσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ἀρχή «solve et retere», πού ἐνυπῆρχε στό ἄρθρο 6 τοῦ νόμου 2248/20.3.1965, κατά τὸ ὁποῖο «γιά τὸ τύπος παραδεκτό της, ἢ προσφυγῆ (σημ.: ἀναφέρεται σέ φορολογικῆς διαφορῆς) πρέπει νά συνοδεύεται ἀπὸ βεβαίωση (παράβολο) καταβολῆς τοῦ φόρου...». Τὸ δικονομικὸ ἀπαράδεκτο τῆς προσφυγῆς πού θεσπίζει ἡ διάταξη αὐτὴ σέ περίπτωση πού ὁ ἐνδιαφερόμενος δὲν ἔχει καταβάλει τὸν φόρο κριθῆκε ἀντισυνταγματικὸ (ἀπόφαση ὑπ' ἀριθ. 21/31.3.1961). Παρόλο ὅτι ἡ ἴδια ἀρχὴ ὑπάρχει καί σέ ἄλλους νόμους τῆς δικονομικῆς φορολογικῆς νομοθεσίας, μέ τὴν ἀνωτέρω ἀπόφαση τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου καταργήθηκε μόνο ἡ προμνησθεῖσα διάταξη. Γιά τὴν κατάργηση τῶν λοιπῶν διατάξεων χρειάστηκε νά ἐκδοθοῦν καί ἄλλες ἀποφάσεις τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου. Ἔτσι λ.χ. ἐξεδόθη ἡ ἀπόφαση ὑπ' ἀριθ. 79/22.12.1961, πού κή-

δ. Πώς άνοίγεται ή ένώπιον τής Corte Costituzionale
δίκη περι άντισυνταγματικότητας

α.α. δι' ύποβολής ένστάσεως
(«via incidentale»)

Βάσει τών συνδυασμένων διατάξεων τών άρθρων 1 του συντακτικού νόμου I/1948 και 23 και 30 του κοινού νόμου 87/1953, θέμα άντισυνταγματικότητας συγκεκριμένου νόμου ή πράξεως έχουσας ισχύ νόμου του κράτους ή κάποιας από τις Regioni μπορεί να θέσει ό ενδιαφερόμενος διάδικος κατά του όποιου εφαρμόζεται ή διάταξη ή ό εισαγγελεύς διά τής ύποβολής σχετικής ένστάσεως διαρκούσης τής δίκης καθ' ήν παρίσταται. Άρκεί ή ύποβολή τής ένστάσεως κατά τις δικονομικές διατάξεις, χωρίς τό δικαίωμα καθ' έαυτό άμφισβητήσεως τής συνταγματικότητας να ύπόκειται σε παραγραφή ή άλλες προθεσμίες. Άποβληθείσης τής ένστάσεως, τό δικαστήριο, κρίνον ότι:

- ή ύποβληθείσα ένσταση άντισυνταγματικότητας δέν είναι «καταφανώς άβάσιμη» (manifestamente infondata)· και ότι
- ή πρόοδος τής δίκης δέν είναι δυνατή άν δέν λυθεί τό πρόκριμα τής συνταγματικότητας ή μη τής προσβληθείσης διατάξεως, έκδίδει διάταξη («ordinanza»), διά τής όποιας διαβιβάζει άμέσως τήν δικογραφία στό Συνταγματικό Δικαστήριο και άναστέλλει τήν πρόοδο τής δίκης.

Τό θέμα άντισυνταγματικότητας μπορεί και άυτεπαγγέλτως να τεθεί και από τό ίδιο τό κοινό δικαστήριο ένώπιον του όποιου έκκρεμεί ή ύπόθεση, έφ' όσον βέβαια κριθεί ότι συντρέχουν οι άνωτέρω προϋποθέσεις που ισχύουν έπι ένστάσεως.

Άν κρίνει τήν ύποβληθείσα ένσταση καταφανώς άσήμαντη ή άβάσιμη (manifestamente irrilevante o infondata), όφείλει να αίτιολογήσει πλήρως τήν άπόρριψη (συντακτικοί νόμοι 93/1964 και 48/1968). Άσκηθέντος όμως ένδίκου μέσου κατά τής άποφάσεως έπι τής (κυρίας) ύποθέσεως, ή αυτή ή νέα ένσταση μπορεί να προβληθεί εκ νέου στην άρχή τής δίκης ένώπιον του δικαστηρίου τής άνώτερης βαθμίδος δικαιοδοσίας.

Στήν κρίση του περι του εάν ή ένσταση άντισυνταγματικότητας τυγχάνει ή όχι «καταφανώς άβάσιμη» ό κοινός δικαστής είναι κυρίαρχος και δέν έλέγχεται από τό Συνταγματικό Δικαστήριο. Δέν μπορεί όμως να χωρήσει πέραν του έλέγχου του στοιχείου του «καταφανώς...» γιατί σε μιά τέτοια περίπτωση θα ύποκαθίστατο στην θέση του συνταγματικού δικαστή⁵⁴.

τήν άποψη μας διατάξεις βρέθηκαν συνταγματικές, παρά τήν διατυπωθείσα άντίθετη άποψη τής μειοψηφίας, από τις άποφάσεις Διοικ. Έφ. Λαρίσης 25/1977 και Έφ. Λαρίσης 171/1977. Για ένα πιό έκτεταμένο προβληματισμό στο συγκεκριμένο θέμα βλ. περισσότερα εις Γ. Μητσόπουλος. Τό πρόβλημα ισχύος του Δικαίου (πρυτανικός λόγος) ΝοB 1976, σ. 8 έπ. Ι. Κοντιάδης. Τό δικαίωμα προς παροχήν έννόμου προστασίας EEN 1969, σ. 405 έπ. Κ. Μπέης Ό άκυρος περιορισμός του δικαιώματος άκρόσεως κλπ., Δίκη τόμος 6ος, 2-6.

54. P. Calamandrei Sulla nozione di «manifesta infodatezza», στην Riv. Dir. Proc. 1956. Marani Manifesta infodatezza e motivazione soverchia, στην Giur.nza italiana, 1968.

Ἄπ' τὴν Corte Costituzionale δὲν ἐλέγχεται ὅτε ἡ κρίση περὶ τῆς σημασίας (ἐπιρροῆς) πού ἡ ὑποβληθεῖσα ἔνσταση ἀσκεῖ στὴν ἔκβαση τῆς ἐκκρεμοῦς δίκης. Μπορεῖ ὁμως, ἂν θεωρήσει ὅτι ἡ κρίση τοῦ δικαστοῦ, ὅτι ἡ ἔνσταση εἶναι «σημαντικὴ» γιὰ τὴν ἔκβαση τῆς δίκης πάσχει ἀπὸ ἀνεπαρκῆ αἰτιολογία, νὰ τοῦ ἐπιστρέψει τὴν διαβιβασθεῖσα δικογραφία καὶ νὰ τοῦ ζητήσει νὰ βελτιώσει ἢ συμπληρώσει τὴν αἰτιολογία. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ κάνει καὶ στὴν περίπτωσι πού θεωρεῖ ὅτι ἡ κρίση τοῦ δικαστοῦ τῆς (κυρίας) ὑποθέσεως πρέπει νὰ ξαναγίνει ἐν ὄψει νέας νομοθετικῆς ρυθμίσεως (βλέπε σχετικὲς ἀποφάσεις ὑπ' ἀριθ. 34, 43, 102 καὶ 103 τοῦ 1971, 105/1970 κ.ἄ).

Ἡ Corte Costituzionale ἔδωσε στὸν ὄρο «δικαστήριον» πού χρησιμοποιεῖται στὸ ἄρθρο 23 τοῦ κοινοῦ νόμου 87/1953, τὴν εὐρύτερη δυνατὴ ἔννοια. Οὕτω λ.χ. ἔκρινε ὅτι ἐκκρεμοῦν «ἐνώπιον δικαστηρίου» ὄχι μόνο οἱ ὑποθέσεις τῆς ἐκουσίας δικαιοδοσίας (ἀποφάσεις ὑπ' ἀριθ. 4/1956, 129/1957, 24/1958), ἀλλὰ καὶ οἱ διαφορὲς περὶ τὴν ποινικὴ ἐκτέλεση (112/1964), οἱ διαφορὲς οἱ ἐκδικαζόμενες κατὰ τίς εἰδικὲς διαδικασίες ἢ οἱ ὑποθέσεις οἱ ἀγόμενες ἐνώπιον εἰδικῶν δικαστηρίων (ὅπως λ.χ. τῶν εἰδικῶν ἐπιτροπῶν πού ἐκδικάζουν προσφυγὰς κατὰ διπλωμάτων εὐρεσιτεχνίας (42/1958) κ.ο.κ.

Ἡ διαδικασία ἐνώπιον τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου προχωρεῖ ταχύτατα. Ὁ πρόεδρος του, μόλις παραλάβει τὴν «διάταξη» διὰ τῆς ὁποίας διαβιβάζεται πρὸς τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον ἀπὸ τὸν δικαστὴ τῆς (κυρίας) ὑποθέσεως ἢ ὑποβληθεῖσα ἔνσταση, διατάσσει τὴν δημοσίευσή της στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ εὐρύτερη δημοσιότητα τοῦ θέματος καὶ, ἂν ἀπαιτεῖται, στὴν ἐπίσημη ἔφημερίδα τῆς αὐτόνομης Περιφέρειας (Regione) πού ἔχει ὅποιαδήποτε ἀνάμιξη (διότι λ.χ. εἶναι διάδικος).

Οἱ διάδικοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ μελετήσουν τὴν δικογραφία, πού σχηματίζεται στὴν γραμματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου καὶ νὰ ὑποβάλουν ἐγγράφως τίς προτάσεις τους ἐντὸς προθεσμίας 20 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινοποιήσεως τῆς διατάξεως πού ἐξέδωσε ὁ δικαστὴς τῆς κυρίας ὑποθέσεως. Τὰ ἴδια δικαιώματα ἔχουν, παρεμβαινόντες, καὶ ὁ εἰσαγγελεὺς (ὁσάκις ἡ παράστασή του εἶναι ὑποχρεωτικὴ) καὶ ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἢ ὁ πρόεδρος τῆς περιφερειακῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς (Giunta regionale), ἀναλόγως μὲ τὸν ἂν ὁ προσβληθεὶς νόμος κλπ. εἶναι τοῦ Κράτους ἢ τῆς αὐτόνομης Περιφέρειας, πρὸς τοὺς ὁποίους κοινοποιεῖται ἐπίσης ἡ ἴδια διάταξη⁵⁵.

Τέτοιο δικαίωμα, τουναντίον, δὲν ἔχουν οἱ τρίτοι, ἔστω καὶ ἂν ἐξαρτοῦν συμφέρον ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῆς δίκης.

Μέχρι τοῦδε στίς δίκης περὶ ἀντισυνταγματικότητος, ὁσάκις προσβάλλεται κρατικὸς νόμος, ἔχει ἀσκήσει παρέμβαση ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως, ἐκπροσωπούμενος ἀπὸ μέλος τοῦ νομικοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους («avvocatura dello Stato»).

55. S. T o s s i Il governo davanti alla Corte nei giudizi incidentali di legittimità costituzionale, ἐκδ. Giuffrè, Μιλάνο 1963. M. S. G i a n n i n i Sull' intervento nel processo dinanzi alla Corte Costituzionale, στὴν Giur.nza Cost.le 1956, σ. 240.

Παρερχομένου του 20ημέρου, ο πρόεδρος διορίζει ένα από τα μέλη του Συνταγματικού Δικαστηρίου εισηγητή επί της υποθέσεως και όριζει δικάσιμο σε ήμερομηνία εντός του επομένου 20ημέρου. Σε περίπτωση που ούδεις των διαδίκων παραστεί ή σε περίπτωση που υπάρχει «καταφανής άβασιμότητα», ή Corte Costituzionale μπορεί να αποφασίσει εν διασκέψει, ή δε σχετική απόφαση πρέπει μέσα σε 20 ημέρες να κατατεθεί στην γραμματεία. Έπι πλέον δε, ή απόφαση, εντός διημέρου από της καταθέσεως της στην γραμματεία πρέπει να διαβιβασθεί μαζί με όλα τα έγγραφα της δικογραφίας προς το δικαστήριο που είχε διαβιάσει διά «διατάξεως» του τό θέμα άντισυνταγματικότητας.

Μέσα στο ίδιο σύντομο διάστημα οι αποφάσεις οι κηρύττουσες άντισυνταγματικότητα πρέπει να αποστέλλονται προς τό ύπουργείο Δικαιοσύνης ή προς τον πρόεδρο της περιφερειακής έκτελεστικής επιτροπής (Giunta regionale) για να δημοσιευθεί τό διατακτικό τους άμέσως (πάντως δε όχι άργότερα από την δεκάτη ήμέρα) καθ' όν τρόπο είχε δημοσιευθεί και ή πράξη ή κηρυττόμενη άντισυνταγματική. Άν δηλαδή πρόκειται για νόμο του Κράτους, ή δημοσίευση θά γίνει στην Έφημερίδα της Κυβερνήσεως· άν πρόκειται για νόμο αυτόνομης Περιφέρειας (ή των δύο ειδικών νομών, που προαναφέραμε) θά γίνει στην Έπίσημη Έφημερίδα της αυτόνομης Περιφέρειας.

Οι ίδιες αποφάσεις, μέσα πάντα στο ίδιο διήμερο από της καταθέσεώς τους στην γραμματεία, πρέπει να κοινοποιηθούν προς άμφοτερούς τους κλάδους του έθνικού κοινοβουλίου (βουλή και γερουσία) και προς τα νομοθετικά σώματα (Consigli regionali) των ενδιαφερόμενων αυτόνομων Περιφερειών, για να μπορέσουν, εάν τό επιθυμούν, να έναρμονίσουν την νομοθεσία προς τίς συνταγματικές διατάξεις κατά την έννοια που δίνει σ' αυτές ή Corte Costituzionale.

Κατά τό άρθρο 18 του κοινού νόμου 87/1953 επιβάλλεται ή ύπογραφή των αποφάσεων του Συνταγματικού Δικαστηρίου από όλους τους δικαστάς που έλαβαν μέρος στην δίκη.

Έπειδή σκοπός της περι συνταγματικότητας δίκης είναι ή αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας, τηρείται κατ' αυτήν τό λεγόμενο άνακριτικό σύστημα· κατά τό όποιο την πρωτοβουλία κατά την διεξαγωγή της δίκης κλπ. έχει ό δικαστής⁵⁶, ό όποιος προχωρεί στην διαδικασία με δική του πρωτοβουλία έως ότου την φέρει σε πέρας, χωρίς μάλιστα να ενδιαφέρεται εάν παρίστανται ή όχι οι διάδικοι.

Η ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου δίκη είναι άπολύτως άνεξάρτητη από την (κυρία) δίκη κατά την όποία έτέθη τό θέμα άντισυνταγματικότητας. Δέν άποτελεί δηλαδή «φάση» αυτής.

Γι' αυτό, εάν ή δίκη ενώπιον του κοινού δικαστηρίου ήθελε ένδεχομένως για όποιοδήποτε λόγο καταργηθεί κλπ., ή ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου, ούδόλως έπηρεαζόμενη, θά συνεχισθεί κανονικά· τό Συνταγματικό

56. Για τό συζητητικό και τό άνακριτικό σύστημα βλ. Γ. Ράμμος Στοιχεία έλληνικής πολιτικής δικονομίας, Άθήναι 1961⁵, έκδ. Σάκκουλας, σ. 225 έπ. Κ. Μπέης Εισαγωγή εις την δικονομικήν σκέψιν, Άθήναι 1974², σ. 110 έπ.

Δικαστήριο δὲν ἔχει ἐξουσία νὰ ἐρευνήσῃ τὶς δικονομικὰς προϋποθέσεις τῆς καταργηθείσης κλπ. δίκης, οὔτε καὶ τὸ τύποις παραδεκτὸ τῆς ἐνώπιον τοῦ ἀρμόδιου (κοινοῦ) δικαστηρίου ἐγερθείσης ἀγωγῆς κλπ. Ἡ μόνη ἐξουσία του εἶναι, ὅπως προαναφέρθηκε, ἂν κρίνει ὅτι ἡ προβαλλόμενη ἀντισυνταγματικότητα εἶναι καταφανῶς ἀβάσιμη ἢ ὅτι ἡ αἰτιολογία τοῦ δικαστοῦ στὸ θέμα τῆς βαρύτητος τῆς ἀντισυνταγματικῆς διατάξεως σὲ σχέση μετὰ τὴν οὐσία τῆς ἐπίδικης διαφορᾶς δὲν εἶναι ἐπαρκής, νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν δικογραφία στὸ δικαστήριο ἀπὸ τὸ ὅποιο τοῦ εἶχε διαβιβασθεῖ τὸ θέμα τοῦ ἐλέγχου τῆς συνταγματικότητος.

β.β. δι' ἐγέρσεως ἀγωγῆς
(«*via principale*»)

Ἡ ἐξαιρετικὴ διαδικασία τῆς ἐγέρσεως εἰδικῆς ἀγωγῆς περὶ ἀντισυνταγματικότητος διέπεται ἀπὸ τὰ ἄρθρα 127 καὶ 134 Σ., 2 τοῦ συντακτικοῦ νόμου I/1948 καὶ 31 ἕως 36 τοῦ κοινοῦ νόμου 87/1953. Οἱ δυνατὲς περιπτώσεις ἐγέρσεως τέτοιας ἀγωγῆς εἶναι συνολικὰ τρεῖς· καὶ δῆ:

α. ἀπὸ τὸ Κράτος κατὰ νόμου κάποιας Regione·

β. ἀπὸ Regione κατὰ νόμου τοῦ Κράτους·

γ. ἀπὸ Regione κατὰ νόμου ἄλλης Regione.

Κατὰ πᾶσα περίπτωσιν δηλαδὴ διάδικοι μποροῦν νὰ εἶναι μόνον τὸ Κράτος καὶ οἱ αὐτόνομοι Περιφέρειαι. Ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν προσώπων πού νομιμοποιοῦνται στὴν ἐγερση τῆς σχετικῆς ἀγωγῆς ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι μόνον αὐτὸς ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς προσώπων μπορεῖ νὰ ὑφίσταται βλάβη ἀπὸ νόμο ἐκδιδόμενον κατὰ παράβασιν τῶν καθορισμένων γιὰ τὸ καθένα ἀρμοδιοτήτων, παρόλο ὅτι δὲν λείπει καὶ ἡ ἀποψη πού ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ὅρος «ἀρμοδιότητα» στὴν προκειμένη περίπτωσιν πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται ὑπὸ εὐρεία ἐννοία, ὥστε διὰ τῆς ἀγωγῆς νὰ προσβάλλονται ὅλα τὰ ἐλαττώματα νομιμότητος· διότι ἡ ὑπαρξὴ τέτοιου ἐλαττώματος σημαίνει ὑπέρβασιν ἐξουσίας ἐκ μέρους τοῦ νόμου.

Ἄν δὲν ἀσκηθεῖ ἐμπροθέσμως ἡ περὶ ἀντισυνταγματικότητος ἀγωγή, μπορεῖ οὐχ' ἦττον κατὰ τοῦ ἴδιου νόμου νὰ προβληθεῖ ἀργότερα, ἐν ἐκκρεμοδικίᾳ, ἔνστασις ἀντισυνταγματικότητος (ἄρθρο 2 παρ.2 τοῦ συντακτ. νόμου I/1948).

Εἰδικώτερα, ἡ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς δυνατὲς περιπτώσεις ἐγέρσεως ἀγωγῆς ἀναλύεται ὡς ἑξῆς:

1) Ἡ πρώτη περίπτωσιν ἀφορᾷ τὴν ἀγωγήν πού ἐγείρεται ἀπὸ τὸ Κράτος κατὰ περιφερειακοῦ νόμου. Ἡ Κυβέρνησις, κατὰ τὸ ἄρθρο 127 Σ., ὡς ἂν θεωρεῖ ὅτι ἡ αὐτόνομη Περιφέρεια νομοθέτησε καθ' ὑπέρβασιν τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ἢ ὅτι ὁ νόμος τῆς ἀντιβαίνει στὸ ἔθνικόν συμφέρον ἢ συγκρούεται μετὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων Regioni⁵⁷, ἀναπέμπει τὸν περιφερειακὸν νόμον στὸ νομοθετικὸν σῶμα τῆς Περιφέρειας (Consiglio regionale), ἐντὸς προθεσμίας 30

⁵⁷ Βλ. τὸ ἔθνικόν συμφέρον καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων αὐτόνομων περιφερειῶν ὡς ὄριον στὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῶν ἰταλικῶν Regioni εἰς V. P a r a g g i o r i o u, ἔνθα ἀνωτ., σ. 222, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

ήμερῶν (ἤτοι, μέσα στήν προθεσμία, ἡ ὁποία, κατ' ἄρθρο 124 Σ., καθιερώνεται γιά τήν θεώρηση τοῦ περιφερειακοῦ νόμου ἀπό τόν κυβερνητικό ἐπίτροπο πού ἐδρεύει στήν πρωτεύουσα κάθε Regione)· ἐάν τὸ περιφερειακὸ νομοθετικὸ σῶμα ἐμμένει μὲ τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν μελῶν του στὸν ἀναπεμφθέντα νόμο, ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἐντὸς 15 ἡμερῶν⁵⁸ ἀφ' ὅτου τοῦ περιέλθει ὁ περιφερειακὸς νόμος, μπορεῖ, κατ' ἐπιλογὴν του, νὰ θέσει θέμα εἴτε ἀντισυνταγματικότητος δι' ἀγωγῆς ἐνώπιον τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου εἴτε οὐσιαστικῶς οὐ ἐλέγχου τοῦ ἴδιου περιφερειακοῦ νόμου ἐνώπιον τοῦ ἐθνικοῦ κοινοβουλίου γιά σύγκρουση συμφερόντων.

Ἐὰν ἐπιλεγεί ἡ πρώτη ὁδός, ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ κοινοποιηθεῖ, μέσα στήν ἴδια προθεσμία, στὸν πρόεδρο τῆς περιφερειακῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς (Giunta regionale), μέσα δὲ στὶς ἐπόμενες 10 ἡμέρες πρέπει νὰ κατατεθεῖ στήν γραμματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου.

Σὲ περίπτωση πού ἐπιλεγεί ἡ ὁδός τοῦ κοινοβουλίου, ἡ ἐνδιαφερόμενη Regione μπορεῖ νὰ προσφύγει στὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον (κοινοποιώντας τήν προσφυγὴ πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καὶ τοὺς προέδρους τῶν δύο κλάδων τοῦ ἐθνικοῦ κοινοβουλίου μέσα σὲ 15 ἡμέρες ἀπὸ τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἡ κυβέρνησις φέρνει τὸ θέμα ἐνώπιον τοῦ Κοινοβουλίου, ἄρθρα 127 Σ. καὶ 35 τοῦ κοινοῦ νόμου 87/1953), αἰτουμένη τὴν ἐκδοσὴ ἀποφάσεως πού θὰ λύει τὴν ἀμφισβητούμενη ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ τὴν Regione ἀρμοδιότητα νομοθετήσεως.

2) Στὴν δευτέρη περίπτωση, ἀντιθέτως, ὅταν μιὰ αὐτόνομη Περιφέρεια θεωρήσει ὅτι ἓνας κρατικὸς νόμος ἢ ἄλλη πράξις τοῦ Κράτους ἔχουσα ἰσχὺ νόμου προσβάλλει τὸν κύκλο τῆς ἀνηκούσης σ' αὐτὴν ἀρμοδιότητος, μπορεῖ διὰ τοῦ προέδρου τῆς περιφερειακῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς (Giunta regionale), μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τῆς τελευταίας, νὰ ἐγείρει ἀγωγή ἀντισυνταγματικότητος ἐνώπιον τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, ἐντὸς προθεσμίας 30 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περὶ οὗ πρόκειται νόμου κλπ., κοινοποιώντας μέσα στήν ἴδια προθεσμία τὸ εἰσαγωγικὸ τῆς δίκης ἔγγραφο πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως (ἄρθρα 2 παρ. 1 τοῦ συντακτικοῦ νόμου 1/1948, 32 τοῦ ν. 87/1953).

3) Στὴν τρίτη περίπτωση, τέλος, μιὰ αὐτόνομη Περιφέρεια μπορεῖ νὰ προσβάλλει γιά ἀντισυνταγματικότητα τὸν νόμο ἄλλης αὐτόνομης Περιφέρειας, τὸν ὁποῖο θεωρεῖ παραβιάζοντα τὴν σφαῖρα τῶν ἀρμοδιοτήτων της. Στὴν πε-

58. Μόνη ἀπόκλιση στήν ρύθμισι αὐτὴ ἀφορᾷ τοὺς περιφερειακοὺς νόμους τῆ Σικελίας. Βάσει τοῦ ἀρθροῦ 28 τοῦ Statuto της, οἱ νόμοι τῆς Περιφέρειας αὐτῆς προσβάλλονται διὰ τῆς σχετικῆς ἀγωγῆς ἐντὸς 5 ἡμερῶν ἀπὸ τὸν κυβερνητικὸ Ἐπίτροπο. Γιά τὸ θέμα τῶν αὐτόνομων Περιφερειῶν μὲ εἰδικὸ καταστατικὸ χάρτη (ὅπως π.χ. Σικελία) καὶ τίς διαφορὰς ἀπὸ τίς λεγόμενες «κοινὲς» Regioni, βλ. V. Papagrighiou *Lo Stato regionale come forma intermedia tra lo stato unitario e lo stato federale: la natura giuridica dell' ente Regione*, Ρώμη 1974, σ. 56 ἐπ. Γιά τὸ εἰδικώτερο θέμα τῆς νομικῆς φύσεως τῶν δύο τύπων καταστατικῶν χαρτῶν (Statuti) βλ. ἴδιου *Le potestà legislative ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 65 ἐπ.

ρίπτωση αυτή επειδή υπάρχουν δυσχέρειες στην έγκαιρη γνώση της έκδόσεως του συγκεκριμένου περιφερειακού νόμου, ή προθεσμία για την έγερση της σχετικής άγωγής, περιλαμβανομένης και της κοινοποίησεως προς τόν πρόεδρο της Κυβερνήσεως, είναι μεγαλύτερη (30 έως 60 ημέρες).

Φαινομενική απόκλιση από όσα αναφέρθηκαν άνωτέρω, αποτελεί ή περίπτωση της αυτόνομης Περιφέρειας Τρεντίνου — Άνω Άδίγη⁵⁹, ή όποια αποτελείται από δύο αυτόνομους «νομούς». Ένώ δηλαδή, τό Κράτος μπορεί να προσβάλλει α) τούς νόμους τών Regioni και β) τούς νόμους που εκδίδουν οι έν λόγω δύο νομοί, ή δέ Regione του Τρεντίνου — Άνω Άδίγη μπορεί να προσβάλλει α) τούς κρατικούς νόμους, β) τούς νόμους τών άλλων Regioni και γ) τούς νόμους τών άνωτέρω δύο νομών, οι νομοί αυτοί μπορούν να προσβάλλουν α) τούς κρατικούς νόμους, β) τούς περιφερειακούς νόμους και γ) τούς νόμους του άλλου νομού (άρθρα 82-83 του καταστατικού χάρτη — Statuto της έν λόγω Regione). Έπί πλέον δέ, όταν την άγωγή περί άντισυνταγματικότητος έγείρει κάποιος από τούς δύο νομούς, τό Συνταγματικό Δικαστήριο έλέγχει την τήρηση όχι μόνο του Συντάγματος ή του καταστατικού χάρτη της Regione, αλλά και της αρχής της προστασίας τών γλωσσικών μειονοτήτων (άρθρο 82 του Statuto της έν λόγω Regione). Η προσθήκη του τελευταίου λόγου σκοπεί στην εξασφάλιση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως άνάμεσα στις ποικίλες γλωσσικές μειονότητες (γερμανική και τοπικές διάλεκτοι) που κατοικούν στους δύο νομούς που βρίσκονται στις ύπώρειες τών Άλπεων, στά σύνορα με γερμανόφωνους πληθυσμούς.

Άξιζει να άναφερθεί ότι στην συντακτική συνέλευση, κατά την διάρκεια τών προπαρασκευαστικών εργασιών του Συντάγματος (1947) είχε προταθεί να δίνεται τό δικαίωμα έγέρσεως άγωγής άντισυνταγματικότητος ένώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου και σε ομάδα 50 τουλάχιστον βουλευτών ή 10.000 εκλογέων. Η πρόταση όμως αυτή άπερρίφθη, γιατί εκφράσθηκε τότε ό φόβος ότι οι διάφορες κοινοβουλευτικές παρατάξεις, μετά την ήττα τους κατά την ψηφοφορία επί του νομοσχεδίου κλπ. ένώπιον του κοινοβουλίου, θα μπορούσαν, άν τούς δινόταν τό προταθέν δικαίωμα, να συνεχίσουν περαιτέρω την άντιπολιτευτική τους πολιτική προσπάθεια κατά του ψηφισθέντος νόμου υπό την μορφή δικαστικών άγώνων,⁶⁰ κάτι βέβαια που άντιβαίνει στο πνεύμα του κοινοβουλευτικού συστήματος.

59. Η αυτόνομη Περιφέρεια του Trentino-AltoAdige, κατ' έφαρμογήν και της ίταλο-αυστριακής συμφωνίας που υπεγράφη στις 5.9.1946 περί Άνω Άδίγη (γνωστού, από αυστριακής πλευράς, ως Κάτω Τυρόλου), περιλαμβάνουσα σημαντικό ποσοστό γερμανόφωνου πληθυσμού, παρουσιάζει τό μοναδικό χαρακτηριστικό ότι συντίθεται από δύο νομούς, του Bolzano και του Trento, που άπολαμβάνουν *άυτονομίας*, έτσι ώστε να έπονομάζονται ούτοι σαν «due regioni nella Regione» (: «δύο αυτόνομες Περιφέρειες μέσα στην αυτόνομη Περιφέρεια»), μικρότερες βέβαια κατ' έκταση και πληθυσμό από τις Regioni, αλλά από τό 1971 και έφεξής με τις ίδιες περίπου προς αυτές άρμοδιότητες (συντακτικός νόμος υπ' αριθ. 1/10.11.1971). Μπορούν δηλαδή να εκδίδουν νόμους και οι Νομοί — μοναδική περίπτωση στην ίταλική έννομη τάξη (βλ. V. Papagrighiou. *Le potesta' legislative ενθ' άνωτ.*, σ. 89).

60. C. Cereti, *ένθ' άνωτ.*, σ. 601.

II. — Οί λοιπές αρμοδιότητες

α. Τά καταργητικά δημοψηφίσματα

Κατά τὸ ἄρθρο 75 ἄρ. I, ἐναντίον νόμου ἢ πράξεως ἐχούσης ἰσχὺ νόμου μπορεῖ νὰ διενεργηθεῖ καταργητικὸ δημοψήφισμα, ἐὰν τὸ ζητήσουν 500.000 ἐκλογεῖς ἢ 5 περιφερειακὰ νομοθετικὰ σώματα (Consigli regionali)⁶¹. Ἐὰν ἡ αἴτηση διεξαγωγῆς τοῦ δημοψηφίσματος ἀσκεῖται παραδεκτῶς, κρίνει τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον (ἄρθρο 2 τοῦ συντακτικοῦ νόμου I/1948).

Ὁ ἔλεγχος, ἐν προκειμένῳ, τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἀσκεῖται μετὰ τὴν συγκέντρωση τῶν ὑπογραφῶν ἢ τὴν ὑποβολὴ τῆς αἰτήσεως τῶν πέντε περιφερειακῶν νομοθετικῶν σωμάτων καὶ σκοπεῖ νὰ ἐλέγξει δύο τινά· δηλαδή:

α. ὅτι τηρήθηκαν οἱ προϋποθέσεις διεξαγωγῆς δημοψηφίσματος· ἦτοι, ὅτι ἔχει ὑπογράψει ὁ ἀπαιτούμενος ἐλάχιστος ἀριθμὸς ἐκλογέων (ὅτι δηλαδή ὑπάρχουν τουλάχιστον 500.000 ὑπογραφές· ὅτι οἱ 500.000 τουλάχιστον ὑπογραφεῖς εἶναι ἐκλογεῖς) ἢ ὅτι ἔχουν ὑπογράψει πέντε Consigli regionali, τὸ καθένα μετὰ τὰ ὄργανα καὶ τὴν διαδικασίαν πού προβλέπουν τὸ Σύνταγμα, ὁ οἰκεῖος καταστατικὸς χάρτης (statuto) καὶ ἡ ἐν γένει ἐσωτερικὴ νομοθεσία καθεμῆς ἀπὸ τῆς 5 Regioni· καὶ

β. ὅτι ὁ νόμος κατὰ τοῦ ὁποῖου ζητεῖται ἡ διεξαγωγή δημοψηφίσματος δὲν ἀνήκει σὲ μιὰ ἀπὸ τῆς κατηγορίας νόμων κατὰ τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 75 παρ. 2 Σ., ἀπαγορεύεται ἡ διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Κατὰ τὴν διάταξιν αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δημοψήφισμα ἐναντίον φορολογικῶν νόμων, τοῦ νόμου περὶ ψηφίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ, τῶν νόμων μετὰ τοὺς ὁποίους χορηγεῖται ἀμνηστία ἢ χάρις, καὶ τῶν νόμων περὶ ἐπικυρώσεως διεθνῶν συμφωνιῶν.

Οἱ λεπτομέρειες διεξαγωγῆς τοῦ καταργητικοῦ δημοψηφίσματος καὶ τοῦ ἐνώπιον τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἐλέγχου τοῦ παραδεκτοῦ καθορίζονται ἀπὸ τὸν κοινὸ νόμο 352 τῆς 25.2.1970, πού ἐξεδόθη σὲ ἐκτέλεση τοῦ ἄρθρου 75 παρ. 6 Σ.

61. Τὸ ἰταλικὸ Σύνταγμα προβλέπει τρεῖς τύπους δημοψηφίσματος: α) σὲ θέματα νομοθετικά (ἄρθρο 75 Σ.), β) σὲ θέματα συνταγματικά (ἄρθρο 138 Σ.) καὶ γ) σὲ θέματα τῶν αὐτόνομων Περιφερειῶν (ἄρθρο 132 Σ.). Στὶς λεπτομέρειες ἡ διεξαγωγή δημοψηφίσματος διέπεται ἀπὸ τὸν νόμο 352/25.5.1970. Τὸ νομοθετικὸ δημοψήφισμα, βάσει τοῦ ἄρθρου 75 Σ., ἀποφασίζεται διὰ π.δ. ὕστερα ἀπὸ αἴτηση 500.000 ἐκλογέων ἢ 5 περιφερειακῶν νομοθετικῶν σωμάτων μετὰ σκοπὸ νὰ ἀποφανθεῖ ὁ λαὸς ἂν ἐπιθυμεῖ τὴν ὀλικὴ ἢ μερικὴ κατάργησιν τυπικοῦ νόμου ἢ πράξεως ἐχούσης ἰσχὺ νόμου. Δὲν μποροῦν νὰ τεθοῦν σὲ δημοψήφισμα οἱ φορολογικοὶ νόμοι, ὁ νόμος περὶ προϋπολογισμοῦ, οἱ νόμοι περὶ χορηγήσεως ἀμνηστίας καὶ χάριτος καὶ οἱ νόμοι οἱ κυροῦντες διεθνεῖς συμφωνίες. Θεωρεῖται ὅτι ὁ λαὸς ἐνέκρινε διὰ τοῦ δημοψηφίσματος τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο ἐρώτημα (δηλ. ΝΑΙ στὴν κατάργησιν τοῦ νόμου· ἢ ΟΧΙ στὴν κατάργησιν τοῦ νόμου) ἐὰν μετὰσχει στὴν ψηφοφορία ἢ ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν ἐχόντων δικαίωμα ψήφου καὶ ἐφ' ὅσον τὸ συγκεκριμένον ἐρώτημα συγκεντρώνει τὴν ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν ἐγκύρων ψήφων (δὲν ὑπολογίζονται λευκὲς καὶ ἄκυρες ψήφοι). Πρόκειται γιὰ δημοψήφισμα μετὰ ἀποτελέσματα καταργητικά ex nunc.

β. Ἡ σύγκρουση λειτουργιῶν

Οἱ συνταγματικὲς διατάξεις δὲν κινδυνεύουν βέβαια μόνο ἀπὸ τὸν νομοθέτη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πράξεις τῶν ἄλλων πολιτειακῶν λειτουργιῶν ἢ ὀργάνων νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου, οἱ ὁποῖες σὲ συγκεκριμένη περίπτωσι,μποροῦν νὰ ξεπεράσουν τὸ κύκλο τῶν ἀρμοδιοτήτων πού χαράζει τὸ Σύνταγμα.

Γιὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ συνταγματικὴ νομιμότητα στὶς περιπτώσεις πού κινδυνεύει ἀπὸ τέτοιες παραβιάσεις, καθιερώνεται συνταγματικῶς ἡ ἐξουσία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου νὰ λύει τὶς λεγόμενες «συγκρούσεις λειτουργιῶν» (:«*conflitti di attribuzione*»). Συγκεκριμένα, τὸ Ἰταλικὸ Σύνταγμα προβλέπει τρεῖς διαφορετικὲς κατηγορίες «συγκρούσεως λειτουργιῶν», τὶς ὁποῖες ἐπιλύει τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον (ἄρθρο 134 παρ.2) ἦτοι:

- α. ἀνάμεσα σὲ λειτουργίες τοῦ Κράτους·
- β. ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ τὶς αὐτόνομες Περιφέρειες· καὶ
- γ. ἀνάμεσα στὶς αὐτόνομες Περιφέρειες.

Οἱ ὑπὸ στοιχεῖα β' καὶ γ' κατηγορίες συγκρούσεων δὲν γεννοῦν προβλήματα εἰδικώτερου προσδιορισμοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι ἡ «σύγκρουση λειτουργιῶν» στὴν ὁποία ἀναφέρεται τὸ στοιχεῖο α' εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς συγκρούσεις δικαιοδοσίας, πούμποροῦν νὰ ἀναφανοῦν ἀνάμεσα σὲ δικαστήρια ἀνήκοντα σὲ διαφορετικὲς δικαιοδοσίες περὶ τοῦ ποῖο ἔχει ἐξουσία νὰ ἐκδικάσει ὠρισμένη διαφορά· τὴν σύγκρουση αὐτὴ αἶρει ὁ Ἰταλικὸς Ἄρειος Πάγος (*Corte di Cassazione*) σὲ ὄλομέλεια.⁶² Κατὰ μείζονα λόγο, εἶναι ἐπίσης διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς «συγκρούσεις ἀρμοδιότητος» (*conflitti di attribuzione*), πούμποροῦν νὰ ἀναφῶνται ἀνάμεσα στὰ ὄργανα τῆς ἴδιας πολιτειακῆς λειτουργίας,⁶³ ὅπως π.χ. ἀνάμεσα σὲ δύο ὑπουργοὺς ἢ ἀνάμεσα στὰ δικαστικὰ ὄργανα τῆς αὐτῆς δικαιοδοσίας, ὅπως π.χ. στὸ πρωτοδικεῖο τῆς Ρώμης καὶ τὸ πρωτοδικεῖο Λατίνας.

Ἡ σύγκρουση τὴν ὁποία αἶρει τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον βάσει τοῦ ἄρθρου 134 Σ., ἀναφαίνεται ἀνάμεσα σὲ ὄργανα διαφορετικῶν πολιτειακῶν λειτουργιῶν⁶⁴, ὅπως λ.χ. ἀνάμεσα σὲ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἢ τῆς δικαστικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς λειτουργίας κ.ο.κ.

Γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ σύγκρουση λειτουργιῶν τοῦ ἄρθρου 134 Σ. δὲν φτάνει τὸ γεγονός ὅτι τὰ «συγκρουόμενα» ὄργανα ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς λειτουργίες. Ἀπαιτεῖται ἐπὶ πλέον:

62. Ἰταλικὸς Κ. Πολ. Δ. ἄρθρα 41, 360, 362, 374.

63. Μ. Στασινόπουλος Δίκαιον τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, Ἀθήναι 1960³, σ. 86.

64. F. Cuocolo Osservazioni sui conflitti di attribuzione etc., εἰς *Giurisprudenza costituzionale*, 1963 σ. 1233 ἐπ., Μ. Mazzotti I conflitti di attribuzione fra i poteri dello Stato, ἐκδ., Giuffrè, Μιλάνο 1962. Στὴν Ἑλλάδα, κατ' ἄρθρο 100 στ. δ' τοῦ Σ., ὑπάγονται στὸ Ἀνώτατο Εἰδικὸ Δικαστήριον ἡ ἄρση τῶν συγκρούσεων ἀνάμεσα στὰ δικαστήρια καὶ τὶς διοικητικὲς ἀρχὲς ἢ ἀνάμεσα στὸ Σ.τ.Ε. καὶ τὰ τακτικὰ διοικητικὰ δικαστήρια ἀφ' ἑνὸς καὶ τὰ ἀστικὰ καὶ ποινικὰ δικαστήρια ἀφ' ἑτέρου ἢ τέλος ἀνάμεσα στὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριον καὶ τὰ λοιπὰ δικαστήρια. Στὸ Α. Ε. Δ. ἔχουν ἀναθεθεῖ δηλονότι οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ Δικαστηρίου Ἀρσεως τῶν Συγκρούσεων, πού διεπύταν ἀπὸ τὸν νόμο 406/1914. Γιὰ τὸν νόμο αὐτὸ καὶ γενικώτερα

α. τὰ «συγκρουόμενα» ὄργανα νὰ εἶναι ἀρμόδια νὰ ἐκφράσουν ὀριστικῶς τὴν βούληση τῆς πολιτειακῆς λειτουργίας στὴν ὁποία ἀνήκουν⁶⁵. Θὰ πρέπει δηλαδὴ νὰ βρίσκονται στὴν κορυφὴ τῶν ἀντιστοιχῶν πολιτειακῶν λειτουργιῶν, στὶς ὁποῖες, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τρεῖς «παραδοσιακῆς» λειτουργίες, θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ μιὰ τέταρτη «οὐδέτερη»: τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Κράτους⁶⁶. γιὰ νὰ γεννηθοῦν ἔτσι οἱ λεγόμενες «συνταγματικῆς συγκρούσεις»· καὶ

β. ἡ σύγκρουση νὰ ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τῆς σφαίρας τῶν ἀρμοδιοτήτων πού ἀπονέμονται ἀπὸ τὸ Σύνταγμα στὶς διάφορες πολιτειακῆς λειτουργίες· συνεπῶς, ἡ σύγκρουση δὲ θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴν «οὐσία» μιᾶς πράξεως, ἡ ἔκδοση τῆς ὁποίας δὲν ἀμφισβητεῖται ὅτι ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητα τῆς συγκεκριμένης πολιτειακῆς λειτουργίας· ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ τέτοια σύγκρουση λ.χ. ἀπὸ τὴν πράξη διαλύσεως τοῦ κοι-

γιὰ τὴν διαδικασία ἄρσεως τῶν συγκρούσεων βλ. Β. Οἰκονομίδης — Μ. Λιβαδάς, Ἐγχειρίδιον Πολιτικῆς Δικονομίας, παρ. 67 ἐπ., Γ. Ράμμος ἐνθ' ἀνωτ., τευχὸς Ιο σ. 82, Μ. Στασινόπουλος ἐνθ' ἀνωτ. σ. 86 ἐπ., Γ. Παπαχαιτζίης Μελέται ἐπὶ τοῦ δικαίου τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, Ἀθῆναι 1961⁴ σ. 170 ἐπ. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911, ἄρθρο 101 παρ. 2, πρόβλεπε γιὰ τὴν ἄρση τῶν συγκρούσεων τὴν σύσταση ἰδιαίτερου δικαστηρίου, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἴσο ἀριθμὸ ἀρεοπαγιτῶν καὶ συμβούλων Ἐπικρατείας. Τὸ δικαστήριον αὐτὸ (ν. 406/1914) μπόρεσε νὰ λειτουργήσει μόνον μετὰ τὴν ἴδρυσή τοῦ Σ.τ.Ε. (1929), ἔλλειψε ἕως τότε συμβούλων Ἐπικρατείας. Παρόμοια λύση υἱοθετοῦσε τὸ Σύνταγμα 1952 (ἄρθρο 85). Ὁ ν. 604/1914 διατηρήθηκε σὲ ἰσχύ καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Κ. Πολ.Δ. 1968 (ἄρθρο 6 παρ. 1 τοῦ Εἰσ. Ν. Κ. Πολ. Δ), ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν θέσπιση τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος (11.6.1975) διὰ τοῦ ἄρθρου 115 παρ. 2 ἐδ. γ' καὶ δὴ ἕως τὴν ἐναρξη ἰσχύος τοῦ νόμου περὶ Α.Ε.Δ. βάσει τοῦ ἄρθρου 58 τοῦ ν. 345/1976 περὶ ἐπικυρώσεως τοῦ Κώδικος περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἄρθρο 100 τοῦ Συντάγματος Ἀνωτάτου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου. Βλ. πλείονα εἰς Π. Τζιφρας Τὸ ΑΕΔ 1976 σ. 29 ἐπ. Γιὰ τὴν φύση κλπ. τοῦ ΑΕΔ βλέπε ἰδίως Μ. Γ. Κυπραῖος, Τὸ Ἀνώτατο Εἰδικὸ Δικαστήριον ΤὸΣ 1977 σ. 251 ἐπ., ἐνθα ἀξιόλογες παρατηρήσεις· ἡ μελέτη αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐιδικώτερον ἐνδιαφέρον τῆς γιὰ τὸ Α.Ε.Δ., ἔχει καὶ γενικώτερον ἐνδιαφέρον γιὰτὶ ἀνασυνθέτει τὴν «ἱστορικὴ» ἐπιστημονικὴ ἀντιδικία (1929) περὶ τῆς ἀναγκαιότητος ἢ μὴ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου ἀνάμεσα στὸν Η. Κεῖσεν, πού, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ γιὰ τὴν κατὰ ἱεραρχικὴ κλίμακα δόμηση τῶν κανόνων δικαίου, ἦταν ἐμπνευστὴς καὶ ὑπέρμαχος τοῦ θεσμοῦ, καὶ τὸν Η. Τριεπὲλ, πού ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὸν θεσμό, γιὰτὶ μετὰ τὴν λειτουργία του «θὰ δικαστικοποιεῖ τὴν πολιτικὴ ζωὴ ἢ θὰ πολιτικοποιεῖ τὴν δικαιοσύνη»· στὴν διαμάχη εἶχε παρεμβληθεῖ συμβιβαστικὰ καὶ ὁ R. Thoma.

65. Δὲν φέρεται στὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον ἡ σύγκρουση λ.χ. ἀνάμεσα στὸ πρωτοδικεῖο καὶ τὸν οἰκονομικὸ ἔφορο, ἀλλὰ μόνον αὐτὴ ἀνάμεσα στὸν Α.Π. καὶ τὸν ὑπουργὸ Οἰκονομικῶν.

66. Στὴν Ἰταλία κρατεῖ μᾶλλον ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ π.τ.δ. εἶναι ἕνα εἶδος «guardien de la Constitution», βρισκόμενος πάνω ἀπὸ τὶς πολιτικῆς παρατάξεις, μὴ ὄντας ἀρχηγὸς κάποιας ἀπὸ τὶς πολιτειακῆς λειτουργίες (καὶ δὴ τῆς ἐκτελεστικῆς), ὅπως στὸ τελευταῖο θέμα ἔχει ἀποφανθεῖ τὸ Σ.Δ. μετὰ τὴν ἀπόφασή τοῦ ὑπ' ἀριθ. 35/1962. Βρίσκεται μᾶλλον πάνω ἀπὸ τὶς κλασικῆς πολιτειακῆς λειτουργίες, σὲ μιὰ θέση «οὐδέτερη» («neutra»), πού τοῦ δίνει τὴν δυνατότητα νὰ ἐλέγχει καὶ συντονίζει, ἀποτελώντας σήμερα τὸν θεσμὸ πού ἐκφράζει κατ' ἐξοχὴν τὴν συνέχεια τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Βλ. C. Esposito Capo dello Stato, εἰς Enc. Dir. 1960, L. Elia Osservazioni sui poteri del Presidente della Repubblica e sul loro esercizio, εἰς Giur. Cost.le 1960. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ ἀντίθετη ἄποψη ὅτι ἡ π.τ.δ. δὲν μπορεῖ οὔτε «φύσει» οὔτε «θέσει» νὰ ἀποτελεῖ «οὐδέτερη» πολιτικὴ δύναμη· γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἀσκεῖ ἀρμοδιότητες πού μποροῦν νὰ ἐπηρεάσουν σημαντικὰ τὶς πολιτικῆς ἐπιλογῆς καὶ κατευθύνσεις τῆς πλειοψηφίας. Βλ. C. Lavagna ἐνθ' ἀνωτ. σ. 695.

νοβουλίου και προκηρύξεως προώρων εκλογών, γιατί ή πράξη αυτή άναμφιβόλως άνήκει στην άρμοδιότητα του άρχηγού του κράτους και δέν μπορεί φυσικά νά διεκδικηθεί από τό κοινοβούλιο.

Θά μπορούσε νά συμπεράνει κανείς ότι τό έργο αυτό του Συνταγματικού Δικαστηρίου παρουσιάζει άναλογίες με αυτό που κάνουν οι κανόνες του ίδιου διεθνούς δικαίου: όπως δηλαδή αυτοί, χωρίς νά λύουν ουσιαστικά την σχέση, αποφαινόνται ποιά δίκαιο τελικώς πρέπει νά την ρυθμίσει, έτσι και με την συγκεκριμένη άποστολή του τό Συνταγματικό Δικαστήριο δέν μās λύει τό θέμα συνταγματικότητας της συγκεκριμένης πράξεως κλπ, αλλά μās λέγει ποιά πολιτειακή λειτουργία είναι άρμόδια νά την εκδόσει.

Η Corte Costituzionale, αφού πρώτα έρευνήσει τό τύποις παραδεκτό της προσφυγής, θά λύσει την σύγκρουση καθορίζοντας την πολιτειακή λειτουργία (δχι τό όργανο), στην όποία άνήκει ή άμφισβητηθείσα άρμοδιότητα.

Η διάταξη του άρθρου 134 παρ. 2 διακρίνεται γιά την λακωνικότητά της. Μιλάει γενικώς γιά «συγκρούσεις ανάμεσα στις πολιτειακές λειτουργίες», χωρίς ειδικώτερου προσδιορισμού. Τόν ειδικώτερο προσδιορισμό τών πιθανών συγκρούσεων άφίνει στην έπιστήμη.

Με βάση την διδασκαλία περί διακρίσεως τών λειτουργιών μπορούμε νά διακρίνουμε τις εξής πιθανές συγκρούσεις:

1) ανάμεσα στο Κοινοβούλιο και την Κυβέρνηση ή τό Κοινοβούλιο και τον άρχηγό του Κράτους (ή τελευταία μπορεί νά παρουσιασθεί στην περίπτωση λ.χ. που ό τελευταίος προβαίνει σε επικύρωση διεθνούς συμφωνίας προβλεπούσης διατησία κλπ. χωρίς προηγουμένως νά έχει έξουσιοδοτηθεί από τό Κοινοβούλιο) (άρθρο 80 Σ).

2) ανάμεσα στο Κοινοβούλιο και την Δικαιοσύνη (δταν λ.χ. τό πρώτο εκδίδει νόμο, ένδεχομένως και με άναδρομική ισχύ, πάνω σε θέμα γιά τό όποίο ύφίσταται έκκρεμοδικία).

3) ανάμεσα στην Κυβέρνηση και την Δικαιοσύνη (δταν λ.χ. ό ύπουργός Δικαιοσύνης εκδίδει πράξεις που άνήκουν στην άρμοδιότητα του Άνωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου)⁶⁷.

Οι συγκρούσεις λειτουργιών ανάμεσα στο Κράτος και τις Regioni ή τών Regioni ανάμεσά τους γεννώνται μόνο διά πράξεων διοικητικών ή κυβερνητικού χαρακτήρος, οι όποιες παραβιάζουν τις σφαίρες τών άμοιβαίων άρμοδιοτήτων· ούδέποτε μπορούν νά προέλθουν από νομοθετικές πράξεις, γιατί τότε θά άνοιγόταν ή κυρία διαδικασία ένώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου: θά έγεννάτο θέμα άντισυνταγματικότητας του σχετικού νόμου.

Προϋποθέσεις γιά νά γεννηθεί σύγκρουση λειτουργιών, σύμφωνα με όσα εκθέσαμε άνωτέρω, είναι οι εξής:

α. άμφισβήτηση άρμοδιότητας ανάμεσα στά συγκεκριμένα ύποκείμενα και

67. Κατά τό άρθρο 105 Σ. στην άρμοδιότητα του Άνωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου (: Consiglio Superiore della magistratura) άνήκουν οι προσλήψεις, τοποθετήσεις και μεταθέσεις, προαγωγές και τά πειθαρχικά θέματα τών δικαστών.

β. συμφέρον του υποκειμένου που εγείρει την αμφισβήτηση της αρμοδιότητας για λύση αυτής.

Ἡ πρώτη προϋπόθεση σημαίνει ότι πρέπει να γίνει ἔρμηνεία του Συντάγματος, στρεφόμενη περί συγκεκριμένη διάταξη ἢ ἀρχή συναγόμενη ἀπὸ τὸ ὅλο Σύνταγμα. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ἡ ἀμφισβήτηση γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία μᾶλλον ρητῆς διατάξεως παρά ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἀσαφούς. Ὅταν ἡ ἔρμηνεία στρέφεται περί ἀρχή συναγόμενη ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, ἡ ἀμφισβήτηση μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ τόσο τὴν ἔννοια καθ' ἑαυτὴ τῆς ἀρχῆς ὅσο καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἢ μὴ.

Τὸ συμφέρον στὴν ἔγερση τῆς ἀμφισβητήσεως ἀρμοδιότητος μπορεῖ νὰ συνίσταται:

α. στὴν προστασία τῆς ἰδίας σφαίρας ἀρμοδιοτήτων, πού μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ διὰ μιᾶς *actio negatoria* στρεφόμενης κατὰ τοῦ συγκεκριμένου ἀντιδίκου· εἶτε·

β. στὴν προστασία τῶν συμφερόντων, τὴν θεραπεία τῶν ὁποίων τὸ Σύνταγμα ἀναθέτει στὸ συγκεκριμένο ὑποκείμενο πού νομιμοποιεῖται νὰ εγείρει τὴν ἀμφισβήτηση⁶⁸.

Τὴν προσφυγὴ ἐνώπιον τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου νομιμοποιοῦνται νὰ ἀσκήσουν γιὰ λογαριαμὸ μὲν τοῦ Κράτους ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἢ ὁ παρ' αὐτοῦ ἐξουσιοδοτημένος ὑπουργός, γιὰ λογαριασμὸ δὲ τῶν *Regioni* ὁ πρόεδρος τῆς περιφερειακῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς (: *Giunta regionale*), ἐντὸς προθεσμίας 60 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως ἢ δημοσιεύσεως ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς προσβαλλόμενης πράξεως (νόμος 87/1953 ἄρθρα 39 καὶ 42). Στὴν ἀσκηση τῆς προσφυγῆς δικαιοῦνται καὶ οἱ δύο νομοὶ τῆς αὐτόνομης Περιφέρειας τοῦ Τρεντίνου — Ἄνω Ἀδίγη, πού προαναφέραμε, ἀλλὰ περιοριστικῶς σὲ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ἢ μὲ τὴν *Regione* τους, οὐδέποτε δὲ γιὰ σύγκρουση μὲ τὸ Κράτος (ἀποφάσεις Σ.Δ. ὑπ' ἀριθ. 22/26.1.1957 καὶ 56/13.4.1957).

Φυσικά, ἐὰν γίνει δεκτὴ ἡ προσφυγὴ, τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον κυρῶσει ἄκυρη τὴν πράξη πού εἶχε ἐκδοθεῖ κατὰ παράβαση τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος περί ἀρμοδιοτήτων. Μέχρις ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεώς του, τὸ Συνταγματικὸ Δικαστήριον μπορεῖ, μὲ εἰδικῶς αἰτιολογημένη διάταξή του, νὰ διατάξει τὴν ἀναστολὴ ἐκτελέσεως τῶν πράξεων πού γέννησαν τὴν σύγκρουση.

Φανερὸ εἶναι ἀπὸ ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω ὅτι οἱ συγκρούσεις γιὰ τίς ὁποῖες γίνεται λόγος εἶναι νομικῆς καὶ ὄχι πολιτικῆς φύσεως. Ἐτσι λ.χ. δὲν εἶναι νοητὸ νὰ ἔχει ἡ *Corte Costituzionale* ἀνάμιξη σὲ σύγκρουση κοινοβουλίου καὶ κυβερνήσεως ἀναφερόμενη σὲ θέματα πολιτικῶν ἐπιλογῶν.

68. Γιὰ μιὰ ἐκτεταμένη διαπραγμάτευση τοῦ θέματος βλ. G. Chiarelli *Il conflitto costituzionale di attribuzioni*, εἰς *La giustizia cost.le* (πρακτικὰ συνεδρίου), Φλωρεντία 1966, σ. 78 ἔπ.

γ. Ἡ ποινική δικαιοδοσία

Οἱ δίκαι κατά τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας καί τῶν ὑπουργῶν, γνωστές στήν ἐπιστήμη ὡς «πολιτική δικαιοσύνη» (:«giustizia politica»)⁶⁹ χαρακτηρίζονται ἀπό τήν μεγάλη γενικότητα μέ τήν ὁποία περιγράφονται τὰ ἀδικήματα πού τήν ἀποτελοῦν. Γιά μέν τόν πρόεδρο, τὰ ἀδικήματα εἶναι ἡ ἐσχάτη προδοσία καί ἡ παραβίαση τοῦ Συντάγματος (ἄρθρο 90 Σ.). γιά δέ τόν πρωθυπουργό καί τοὺς ὑπουργούς, τὰ ἀδικήματα τὰ διαπραττόμενα κατά τήν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός των (ἄρθρο 96 Σ.) («ὑπουργικά ἀδικήματα»)⁷⁰

Ἐπειδή ἡ φύση τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν εἶναι φανερά «πολιτική», στήν σύνθεση τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, τοῦ ὁποίου οἱ τακτικοί δικαστές εἶναι περισσότερο «τεχνικοί», γιάτι λόγω ιδιότητος ἔχουν ἐθισθεῖ νά βλέπουν τήν νομική («τεχνική») μᾶλλον πλευρά, προστίθεται ἕνας ἀριθμός «ἐκτάκτων» δικαστῶν — οἱ ὅποιοι μάλιστα ἀποτελοῦν τήν πλειοψηφία — γιά νά ἐκφράζουν κατά τρόπο πιό ἄμεσο τήν κοινή γνώμη: ἐπί 31 μελῶν, οἱ ἑκτακτοί δικαστές ἀνέρχονται σέ 16. Λεπτομερειακές ρυθμίσεις γιά τήν κλήρωση τῶν ἐκτάκτων μελῶν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, γιά τίς περιπτώσεις πού λει-

69. Γενικά, ὁ θεσμός τῆς ποινικῆς εὐθύνης τοῦ π.τ.δ. καί τῶν ὑπουργῶν ἔχει τίς ρίζες του στόν ἀγγλοσαξωνικό θεσμό τοῦ *impeachment*. Ἡ ποινική δίωξη ἀσκεῖται ἀπό κοινοβουλευτικό ὄργανο· ποικίλει ὁμως τὸ δικάζον ὄργανο, πού κατά περίπτωση μπορεῖ νά εἶναι ἡ γερουσία, λειτουργοῦσα ὡς δικαστήριο, ἢ τὸ ἀνώτατο τακτικό δικαστήριο ἢ τὸ συνταγματικό δικαστήριο μέ διαφοροποιημένη σύνθεση. Βλ. G. D i R a i m o I reati ministeriali e i delitti presidenziali, εἰς *Studi per il ventesimo anniversario dell' assemblea costituente*, Φλωρεντία 1969, ἐκδ. Valecchi, τ. 6 σ. 190 ἐπ. Πρώτη καί μόνη φορά πού ἡ Corte Costituzionale λειτουργοῦσε ὡς ποινικό δικαστήριο εἶναι ἡ κατά τὸ 1976-78 διεξαχθεῖσα δίκη κατά τοῦ πρ. ὑπουργοῦ Ἑθν. Ἀμύνης Mario Tanassi κ.ἄ. ἐπί τοῦ γνωστοῦ ὡς «σκανδάλου Lockheed».

70. Κατά τὸ ἄρθρο 90 Σ. ὁ π.τ.δ. δέν ὑπέχει ποινική εὐθύνη γιά τίς πράξεις πού ἐνεργεῖ κατά τήν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του, παρά μόνο γιά ἐσχάτη προδοσία ἢ παραβίαση τοῦ Συντάγματος (: «per alto tradimento o per attentato alla Costituzione»). Δέν καθορίζεται ἡ ἀντικειμενική ὑπόσταση τῶν δύο ἐγκλημάτων, καθορίζονται ὁμως δύο ἀδικήματα-ἀρχές (: «reati-μενική ὑπόσταση τῶν δύο ἐγκλημάτων, καθορίζονται ὁμως δύο ἀδικήματα-ἀρχές» (: «reati-principio»), πού μποροῦν νά προσδιορισθοῦν βάσει τῶν διατάξεων τῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Στόν ἰταλικό Π.Κ. δέν ὑπάρχει τὸ ἀδικήμα τῆς ἐσχάτης προδοσίας, πού συναντᾶται μόνο στήν στρατιωτική ποινική νομοθεσία. Ἀντιθέτως, ἡ παραβίαση τοῦ Συντάγματος ὑπάρχει στό ἄρθρο 283 Π.Κ., ὅπως τροποποιήθηκε μέ τόν νόμο 1317/11.11.1947. Βλ. *ειδικότερα Cannarsa La Corte Costituzionale nei giudizi d' accusa contro il presidente della repubblica ed i ministri*, Ρώμη 1963, Μ. B o s c o *Procedimenti e giudizi d' accusa, etc. Rass. dir pubbl.*, 1962. Κατά τόν ίδιο περίπου τρόπο, ἀσκεῖται ποινική δίωξη κατά τοῦ πρωθυπουργοῦ καί τῶν ὑπουργῶν γιά τὰ ἐγκλήματα πού διαπραττοῦν κατά τήν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων τους (ἄρθρο 96 Σ.).

Ἐσχάτη προδοσία («alto tradimento») εἶναι ἡ πράξη, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τῶν συνεπειῶν τῆς καί τοῦ ἀξιώματος πού κατέχει ὁ ὑπάτιος, στρέφεται κατά τῆς ἐσωτερικῆς ἢ τῆς διεθνούς προσωπικότητος («personalità interna o internazionale») τοῦ Κράτους. Παραβίαση τοῦ Συντάγματος («attentato alla costituzione») ἀποτελεῖ ὁποιαδήποτε παράβαση ἐκ δόλου τῶν συνταγματικῶν διατάξεων (R. L u c i f r e d i *La Corte Costituzionale ed i reati del presidente della repubblica e dei membri del governo*, εἰς *Foro penale*, 1951, σ. 143). Κατ' ἄλλους, δέν φτάνει γιά τήν θεμελίωση τοῦ προεδρικοῦ ἀδικήματος ὁ δόλος· ἔτσι λ.χ. «παραβίαση» τοῦ Συντάγματος κατά τήν ἔννοια τοῦ ἄρθρου 90 Σ. δέν εἶναι «οποιαδήποτε» παράβαση, ἀλλά μόνο ἐκείνη ἢ δράση τοῦ προέδρου πού γίνεται μέ σκοπὸ διαπράξεως πραξικοπήματος (: «colpo di stato»). Βλ. E. L i g n o l a *Nota in tema di responsabilità del presidente della repubblica*, στή *Rass. Dir pubbl.*, 1960, σ. 474.

τουργειὶ σὰν ποινικὸ δικαστήριον, ὑπάρχουν στοὺς κανονισμοὺς τῶν δύο νομοθετικῶν σωμάτων (Βουλὴ καὶ Γερουσία).

Προκειμένου περὶ ὑπουργῶν, ἡ χρησιμοποιοῦμενη ἀπὸ τὸ Σύνταγμα φράση «κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός των» γέννησε οὐκ ὀλίγα προβλήματα ὡς πρὸς τὴν ἔννοια καὶ τὴν ἔκτασή της. Κατὰ Leone, τὸ ὑπουργικὸ ἀδίκημα συνίσταται στὴν καταχρηστικὴ ἄσκηση τοῦ συγκεκριμένου λειτουργήματος· δηλαδὴ χρῆση συνδεόμενη μὲ τὸ λειτουργήμα κατὰ τρόπο αἰτιώδη καὶ ὄχι περιστασιακό⁷¹. Κατὰ Barile, δὲν ἀρκεῖ αὐτὸ, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ἐπὶ πλέον ἡ τέλεση τῆς πράξεως «χάρη στὸ ἀσκούμενον λειτουργήμα».⁷² Κατ' ἄλλους, πρέπει ἀπὸ τὴν πράξη νὰ «παράγεται ὄφελος»⁷³ ἢ ἡ πράξη νὰ τελεῖται «ἐν ἐξαρτήσῃ καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ λειτουργήμα»⁷⁴ κλπ. Ὑπεστηρίχθη ἀκόμη διὸ δὲν ἀπαιτεῖται ἀναγκαιῶς ἡ πράξη νὰ τελεῖται ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ ὡς δημόσιον λειτουργό· ἐθὺνη μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ καὶ ἀπὸ ἰδιωτικῆς του πράξεως, ὅπως λ.χ. συμβαίνει στὴν περίπτωση «προκλήσεως σὲ καταφρόνηση» κλπ. πρὸς τοὺς θεσμοὺς (Π.Κ. ἄρθρ. 327)⁷⁵.

Ἡ λεπτομερέστερη ρύθμιση τῶν δικῶν πού προβλέπει τὸ ἄρθρο 134 Σ. γίνεται ἀπὸ τὰ ἄρθρα 12 καὶ 15 τοῦ συντακτικοῦ νόμου I/1953, 43 καὶ 52 τοῦ κοινοῦ νόμου I/1953.⁷⁶

Τὴν δίωξη ἀποφασίζει τὸ Κοινοβούλιον, συνερχόμενο σὲ κοινὴ συνεδρία τῶν δύο κλάδων, κατόπιν εἰσηγήσεως πού καταρτίζει 20μελὴς ἐπιτροπὴ (ἀνὰ 10 βουλευτὲς καὶ γερουσιαστὲς), ἐκλεγόμενη μὲ ἀπόλυτη πλειοψηφία ἀπὸ κάθε σῶμα, ἡ ὁποία διεξάγει τὶς ἀνακρίσεις⁷⁷. Εἰδικῶς γιὰ τὸν πρόεδρον τῆς δημοκρατίας, τὸ κοινοβούλιον ἀποφασίζει τὴν δίωξη μὲ ἀπόλυτη πλειοψηφία τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν του (ἄρθρο 90 Σ).

Συγχρόνως, τὸ Κοινοβούλιον ἐκλέγει μεταξὺ τῶν μελῶν του ἕνα ἢ περισσότερους ἐπιτρόπους γιὰ νὰ ὑποστηρίζουν τὴν κατηγορία. Οὗτοι ἀσκοῦν ἐνώπιον τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου τὸν ρόλον εἰσαγγελικῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπιτροποὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ παρίστανται κατὰ τὴν διενέργεια τῶν ἀνακριτικῶν πράξεων.

Ἀσκηθεῖσιν τῆς δίωξεως, οἱ ὑπουργοὶ τίθενται ὑποχρεωτικῶς σὲ ἀναστολὴ ἀσκήσεως τῶν καθηκόντων τους γιὰ ὅλη τὴν διάρκειαν τῆς ἐκκρεμοδικίας

71. G. Leone Lineamenti di diritto processuale penale, 1956, σ. 555 ἐπ. Τὴν ἄποψη αὐτὴ δέχονται καὶ οἱ P. Virga Diritto Costituzionale 1967, σ. 698. A. Tesaro Manuale di diritto costituzionale, 1958, σ. 272.

72. P. Barile Corso di diritto costituzionale, 1964, σ. 113

73. P. Pierandrei Corte Costituzionale, εἰς Enciclopedia del diritto, X, σ. 1016.

74. C. Mortati, ἐνθ' ἄνωτ., I, σ. 476.

75. F. Chiarotti La giurisdizione penale della Corte Costituzionale, εἰς Raccolta «La Corte Costituzionale», 1958, σ. 543 ἐπ.

76. Cannarsa La Corte Costituzionale nei giudizi d' accusa contro il presidente della repubblica ed i ministri, 1963.

77. Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἐκλέγουν μεταξὺ τους τὸν πρόεδρό της. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀποφασίζει κατὰ πλειοψηφία. Σὲ ἰσοψηφία κατισχύει ἡ ψῆφος τοῦ προέδρου.

(συντακτικός νόμος 1/1953 άρθρο 14)· για τον πρόεδρο της δημοκρατίας η θέση σε άναστολή είναι δυνατή.

Οι ποινές που μπορεί να επιβάλλει το Συνταγματικό Δικαστήριο καθορίζονται από τον συντακτικό νόμο 1/1953· είναι οι εξής:

Έναντίον του προέδρου της δημοκρατίας προβλέπονται ποινικές κυρώσεις μέσα στα όρια που καθορίζονται από την ποινική νομοθεσία την ισχύουσα κατά τον χρόνο τελέσεως της πράξεως, στις όποιες επί πλέον προστίθενται «κυρώσεις συνταγματικές, διοικητικές και αστικές, που προσιδιάζουν στο έγκλημα». Αυτές όμως οι πρόσθετες «κυρώσεις» δημιουργούν πολλά νομικά προβλήματα. Διότι είναι δύσκολο να καθορισθεί το περιεχόμενο των συνταγματικών κυρώσεων· ακόμη δε δυσκολώτερο είναι να προσδιορισθούν οι «διοικητικές» ποινές, αφού ο πρόεδρος βρίσκεται πάνω και έξω από κάθε κλίμακα διοικητικής ιεραρχίας.

Έναντίον των ύπουργων (άρθρο 90 Σ.) εφαρμόζονται οι κοινές ποινικές διατάξεις, όσον αφορά την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, το αξιόποινο κλπ. Μπορεί όμως το Συνταγματικό Δικαστήριο να επαυξήσει την ποινή μέχρι του 1/3 επί πλέον της συνήθους ποινής, σε περίπτωση που συντρέχουν λόγοι μεγάλης βαρύτητας του αδικήματος· μπορεί επίσης να επιβάλλει και κατ' αυτών τις «κατάλληλες συνταγματικές και διοικητικές κυρώσεις» (συντακτικός νόμος 1/1953 άρθρο 15). Έχουμε και εδώ το πρόβλημα του καθορισμού των «συνταγματικών» και «διοικητικών» κυρώσεων.

Η απόφαση είναι ανέκκλητη. Υπόκειται μόνο σε αναθεώρηση από το ίδιο το Συνταγματικό Δικαστήριο, εάν μετά την καταδίκη ήθελαν προκύψει νέα περιστατικά ή νέα αποδεικτικά στοιχεία που καθιστούν κατάδηλο ότι δεν ύφισταται αδίκημα ή ότι τουτο δεν έχει διαπραχθεί από τον καταδικασθέντα.

Πολιτική άγωγή ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν άσκειται· μπορεί όμως μετά την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου να άσκηθει αυτή ενώπιον της τακτικής δικαιοσύνης, κατά τους όρισμούς των κωδίκων πολιτικής και ποινικής δικονομίας.

Οί συνεδριάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου, δικάζοντας ως ποινικού δικαστηρίου, είναι δημόσιες. Δύναται όμως ο πρόεδρος του να διατάξει την κεκλεισμένων των θυρών διεξαγωγή της δίκης, όσάκις ή δημοσιότητα θα μπορούσε να άπειλήσει την ασφάλεια του Κράτους ή της δημοσίας τάξεως ή θα προσέβαλλε την δημοσία αιδά, ή ακόμη όσάκις από μέρους του κοινού γίνονται έκδηλώσεις παρενοχλητικές της όμαλης διεξαγωγής της δίκης.

Την υπεράσπιση των κατηγορουμένων μπορούν να άναλάβουν δικηγόροι παρ' Α.Π. Η Κυβέρνηση παρίσταται διά του «γενικού δικηγόρου του Κράτους» (που φαίνεται ότι άντιστοιχεί προς τον δικό μας πρόεδρο του Ν.Σ.τ.Κ.) ή νομίμου άντικαταστάτη του.

Γενικώς, ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου τηρείται ή δικονομία του Συμβουλίου της Έπικρατείας (Consiglio di Stato). Ειδικώς δε στην περίπτωση που λειτουργεί ως ποινικό δικαστήριο, τυγχάνουν εφαρμογής οι διατά-

ξεις τοῦ ποινικοῦ κώδικος καὶ τοῦ κώδικος ποινικῆς δικονομίας, πλὴν ἀντιθέτων εἰδικῶν ρυθμίσεων.⁷⁸

3. — Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ CORTE COSTITUZIONALE

Λόγω τῆς ἰδιαίτερης φύσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου, στὸν σχηματισμὸ τῆς συνθέσεώς του συμμετέχουν τρεῖς πολιτειακῆς λειτουργίες, καὶ δὴ κατ' ἰσομοιρίαν (ἀπὸ πέντε μέλη ἢ καθεμιά).

Ἡ σύνθεσή του προβλέπεται ἀπὸ τὸ Κεφ. VI, τμῆμα I τοῦ Συντάγματος, τοὺς συντακτικοὺς νόμους I/1948 καὶ I/1953 καὶ τὸν κοινὸ νόμο 87/1953, ὅπως τροποποιήθηκε ἀπὸ τὸν νόμο 265/1958.

Κατὰ κανόνα, ἀποτελεῖται ἀπὸ 15 δικαστές, ὀριζόμενους κατὰ τὸ 1/3 ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Κράτους, κατὰ τὸ 1/3 ἀπὸ τὸ κοινοβούλιο συνερχόμενο σὲ κοινὴ συνεδρία τῶν κλάδων του, καὶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπο 1/3 ἀπὸ τοὺς ἀνώτατους δικαστές τῆς τακτικῆς καὶ διοικητικῆς δικαιοσύνης. Αὔξηση τῶν μελῶν του προβλέπεται στὴν ἐξαιρετικὴ περίπτωση πού λειτουργεῖ ὡς ποινικὸ δικαστήριον, ὅτε προστίθενται ἄλλα 16 μέλη, ἐπιλεγόμενα ἀπὸ τὸ κοινοβούλιο, συνερχόμενο σὲ κοινὴ συνεδρία τῶν δύο κλάδων του, διὰ κληρώσεως πού γίνεται ἀπὸ κατάλογο πολιτῶν ἐχόντων τίς προϋποθέσεις ἐκλογιμότητος γερουσιαστοῦ· τὸν κατάλογο καταρτίζει τὸ κοινοβούλιο κάθε 9 χρόνια, δι' ἐπιλογῆς πού γίνεται καθ' ὄν τρόπο ὀνομάζονται οἱ τακτικοὶ συνταγματικοὶ δικαστές (ἄρθρο 135 παρ. 7 Σ. σὲ συνδ. μὲ ἄρθρο 58 παρ. 2).

Οἱ τακτικοὶ δικαστές διορίζονται γιὰ θητεία 9 ἐτῶν καὶ δὲν εἶναι ἐπανεκλόγιμοι (ἄρθρο 135 Σ., ὅπως τροποποιήθηκε διὰ τοῦ συντακτικοῦ νόμου 2/22. II.1967· κατὰ τὸ ἀρχικὸ κείμενον τοῦ ἀρθροῦ 135 Σ. ἀπλῶς δὲν ἦσαν ἀμέσως ἐπανεκλόγιμοι).

Πρῶτα ἐκλέγονται, βάσει τῶν ἀρθρῶν I ἕως 5 τοῦ κοινοῦ νόμου 87/11.3.1953, οἱ πέντε δικαστές ἐκ μέρους τῶν ἀνωτάτων δικαστικῶν συμβουλίων τῆς τακτικῆς καὶ τῆς διοικητικῆς δικαιοσύνης· κατόπιν ἐκλέγονται οἱ πέντε δικαστές οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὸ κοινοβούλιο· ἐν τέλει ἐκλέγονται οἱ ὑπόλοιποι πέντε ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κράτους.

Ἀπὸ τοὺς 5 ἀνώτατους δικαστικούς, τρεῖς ἐκλέγονται ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγον· ἓνας ἀπὸ τὸ Σ.τ.Ε.· καὶ ἓνας ἀπὸ τὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριον. Κάθε δικαστήριο ἐκλέγει δικαστές προερχόμενους ἀπὸ τὰ μέλη του.

Οἱ ἐπόμενοι 5 ἐκλέγονται σὲ κοινὴ συνεδρία τῶν δύο κλάδων τοῦ κοινοβουλίου, μὲ μυστικὴ ψηφοφορία καὶ μὲ αὐξημένη πλειοψηφία τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου· ἂν οἱ δύο πρῶτες ψηφοφορίες ἀποβοῦν ἄκαρπες, στὴν τρίτη καὶ ἐφεξῆς ἀρκεῖ ἡ πλειοψηφία τῶν 3/5 τῶν παρόντων. Σκοπὸς τῶν αὐξημένων πλειοψηφιῶν εἶναι ἢ κατὰ τὸ δυνατό «ἀποκομματικο-

78. Βλ. G r a s s o Prime osservazioni sulla potestà regolamentare della Corte Costituzionale ἐς Riv. Trim. Dir. pubbl, 1971, σ. 917 ἐπ.

ρουσιαστές (άρθρο 135 Σ.)⁸².

Οί έγγυήσεις ανεξαρτησίας (άρθρο 137 Σ.) επιβάλλουν μιὰ σειρά προνομίων ύπέρ τών συνταγματικῶν δικαστῶν· καί δῆ: δέν ἐλέγχονται οὔτε διώκονται γιά τίς γνώμες καί τήν ψήφο τους κατά τήν άσκηση τών καθηκόντων τους· ἀπολαμβάνουν ποινικῆς άσυλίας (βλέπε καί ἀπόφαση τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου 15/1969)· έγγυήσεις μποροῦν ἀκόμη νά θεωρηθοῦν ἡ ἀνάθεση στό Συνταγματικό Δικαστήριο τῆς διπλῆς άρμοδιότητος νά κρίνει ἀφ' ἐνός τά προσόντα γιά τόν διορισμό τών μελῶν του — τακτικῶν καί έκτακτων, ἀποφαινόμενο σέ διάσκεψη μέ πλειοψηφία τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ τών μελῶν του (άρθρο 3 σ.ν. 1/1953), καί ἀφ' ἐτέρου ἡ ἀνάκληση τοῦ διορισμοῦ ἡ ἡ θέση σέ κατάσταση διαθεσιμότητος τών τακτικῶν δικαστῶν γιά ἐπιγενόμενη φυσική ἡ νόμιμη ἀνικανότητα ἡ γιά βαρεῖες παραλείψεις κατά τήν άσκηση τοῦ λειτουργηματός των (άρθρο 3 σ.ν. 1/1948, τροποποιηθέν καί συμπληρωθέν ἀπό τό άρθρο 7 τοῦ σ.ν. 1/1953).

Οί τακτικοί δικαστές τῆς Corte Costituzionale παίρνουν ἀποζημίωση — ἀντικαθιστῶσαν ὅποιοδήποτε ἄλλο ποσόν πού ἐνδεχομένως ἐπαιρναν ἀπό ὀποιαδήποτε αἰτία ἀπό τό δημόσιο ἡ ν.π.δ.δ. — ἡ ὅποια φτάνει τό ὕψος τών μεγαλύτερων ἀποδοχῶν πού καθορίζονται γιά τόν ἀνώτατο δικαστῆ τῆς τακτικῆς δικαιοσύνης, δηλαδή τόν πρόεδρο τοῦ Ἄρειου Πάγου. Ὁ πρόεδρος τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου παίρνει ἐπί πλέον γιά ἔξοδα παραστάσεως καί ἓνα ἐπίδομα ἴσο πρὸς τά 20% τοῦ συνόλου τών ἀποδοχῶν του. Τά έκτακτα μέλη παίρνουν ἡμερήσια ἀποζημίωση ἴση πρὸς τό 1/30 τῆς μηνιαίας ἀποζημιώσεως τών τακτικῶν γιά κάθε ἡμέρα ἀπασχολήσεώς τους.

Ἡ ἰδιότητα τοῦ συνταγματικοῦ δικαστῆ εἶναι, κατ' άρθρο 135 Σ., ὅπως τροποποιήθηκε τό άρθρο 1 τοῦ συντακτικοῦ νόμου ὑπ' ἀριθ. 2/22.11.1967, ἀσυμβίβαστη (:incompatibile) μέ τίς ἰδιότητες τοῦ μέλους τοῦ Κοινοβουλίου καί περιφερειακοῦ νομοθετικοῦ σώματος (:«Consiglio regionale»), μέ τήν άσκηση τοῦ ἐλεύθερου ἐπαγγέλματος τοῦ δικηγόρου, καθῶς καί μέ ὀποιαδήποτε ἄλλα ἔργα πού θά καθορίζονταν ἀπό τόν κοινὸ νομοθέτη (ὁ κοινὸς νόμος 87/1953 άρθρο 7 πρόσθεσε ὅτι οὔτοι δέν μποροῦν νά ἀναλαμβάνουν ἡ νά διατηροῦν ἄλλα καθήκοντα ἡ δημόσιες ἡ ἰδιωτικές θέσεις, οὔτε μποροῦν νά άσκούν ἐλευθέρῳ ἐπάγγελμα, ἡ νά άσκούν δραστηριότητα ἐμπορική, βιομηχανική ἡ λειτουργηματα διαχειριστοῦ κλπ. ἐταιρίας ἐχούσης σκοπὸ κερδοσκοπικό· δέν μποροῦν, τέλος — άρθρο 8 τοῦ ἴδιου νόμου — νά μετέχουν σέ πολιτικές ἐνώσεις ἡ κόμματα).

Οί δικαστές καί πανεπιστημιακοί καθηγητές, κατά τό διάστημα τῆς θητείας τους ὡς συνταγματικῶν δικαστῶν, τελοῦν σέ ἀναστολή άσκήσεως τών προγενέστερων δικαστικῶν καί πανεπιστημιακῶν καθηκόντων τους, ἐπανερχόμενοι μέ τήν λήξη τῆς θητείας τους αὐτοκικαίως στίς πρότερον κατεχόμενες θέσεις (άρθρο 7 τοῦ ἀνωτέρω νόμου).

82. Δηλαδή τά τυπικά προσόντα πού ἀπαιτοῦνται γιά τοὺς ἑνορκους: ἡλικία τουλάχιστον 40 ἐτῶν καί ἀπολυτήριο γυμνασίου (νόμοι 287/1951, 405/1952, 1441/1956 κ.ά.).